

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
ÇOCUK VE ERGEN RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI ANABİLİM DALI

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI
VE EŞLİK EDEN DUYGUSAL DAVRANIŞSAL SORUNLAR;
BURSA İLİ ÖRNEKLEMİ

Dr. Neslişah GÜR

UZMANLIK TEZİ

BURSA-2019

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
ÇOCUK VE ERGEN RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI ANABİLİM DALI

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI
VE EŞLİK EDEN DUYGUSAL DAVRANIŞSAL SORUNLAR; BURSA İLİ
ÖRNEKLEMİ

Dr. Neslişah GÜR

UZMANLIK TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şafak ERAY

BURSA-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iv
GİRİŞ.....	1
GEREÇ VE YÖNTEM.....	20
BULGULAR.....	26
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	42
KAYNAKLAR.....	61
EKLER.....	73
TEŞEKKÜR.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	88

ÖZET

Akran zorbalığı (AZ) “bir ya da daha fazla öğrencinin bir başka öğrenciye sürekli olarak olumsuz eylemlerde bulunması” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir eylemin zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için: kasıtlı olması ve zarar verme amacı gütmesi, tekrarlayıcı nitelikte olması, zorba ve kurban arasında güç eşitsizliği olması gerekmektedir. AZ’na maruz kalan ve zorbalık yapan çocuklarda depresyon, psikiyatrik problemler, ebeveynlerle ve arkadaşlarla ilişkide sorunlar daha sık görülmektedir. Bununla birlikte AZ’nın çocuk ve gençlerin aile tutumları ile ilişkisi de bildirilmiştir. Ülkemizde bu konuya ait çok az veri vardır. Bu araştırmanın amacı Bursa İli ilköğretim 5. 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı sıklığının araştırılması ve eşlik eden faktörlerin çok boyutlu olarak saptanmasıdır. Araştırmanın uzun erimli amacı AZ hususunda, koruyucu program geliştirmek için bir ön çalışma yapmaktır.

Çalışmanın örneklemi 5, 6, 7 ve 8. sınıfta okuyan öğrenciler oluşturmuştur ve öğrenciler kurban, zorba, zorba/kurban ve AZ’na katılmayan olarak 4 gruba ayrılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, “Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi”, “Güçler Ve Güçlükler Anketi” ve “Kısaltılmış Duygu Dışavurum Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde IBM SPSS Statistics Version22.0 kullanıldı.

Araştırmanın örneklemi 431 kız, 425 erkek öğrenci tarafından oluşturmaktadır. Çalışma grupları ölçek alt boyutları açısından karşılaştırıldığında davranış problemleri ve duygusal problemler hem zorba hem de kurban olan grupta anlamlı olarak yüksekken, prososyal davranışlar bu iki grupta da anlamlı olarak az bulunmuştur. Bununla birlikte kurban ya da zorba olan ergenlerin olmayan akranlarına göre istatistiksel anlamlı olarak ailelerinin duysal olarak daha az destekleyici ve müdahaleci algıladıkları izlenmiştir. Gruplar arasında dikkat eksikliği, akran problemleri ve ailenin sinirli algılanması açısından fark saptanmamıştır.

Aile ikliminin müdahaleci ($p=0,005$) olarak algılanmasının 1,042 kat ve duygusal sorunlar ($p=0,002$) yaşamanın 1,161 kat, akranlarla sorun ($p=0,040$) yaşamak 1,147 kat kurban olmayı artırmaktadır. Davranış sorunları yaşamak ($p=0,043$) 1,330 kat zorba olmayı artırmaktadır. Müdahalecilik ($p<0,001$) 1,075 kat, duygusal destek yokluğu ($p=0,044$) 1,030 kat, duygusal sorunlar ($p<0,001$) 1,301 kat, akran sorunları ($p=0,027$) 1,268 kat zorba-kurban olmayı artırmaktadır. Prososyal davranışların ($p=0,027$) artması zorba-kurban olmayı 1,219 kat azaltmaktadır.

Çalışmamızda algılanan aile ikliminin ve psikopatolojinin akran zorbalığı üzerine etkisi incelenmiştir. Bu etki, aile ikliminin psikopatoloji etiolojisindeki yeri düşünüldüğünde, psikopatolojiler aracılığıyla oluşabileceği düşünülmüştür. Bulgular aile ikliminin, AZ'daki önemini göstermektedir. Bu nedenle akran zorbalığının azaltılmasında bireylerin ruh sağlığını koruyucu ve tedavi edici müdahalelerin yapılması, hali hazırda var olan okul temelli koruyucu yöntemlerin yanı sıra aile temelli koruyucu yöntemlerinde geliştirilmesi gerekliliği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, duygu dışavurumu, psikopatoloji, ergen, aile.

SUMMARY

Peer Bullying and Accompanying Emotional and Behavioral Problems in Secondary Schools

Peer bullying (PB) is defined as "one or more students constantly behaving negatively towards another student". For an action to be considered as bullying, it must be intentional and intended to cause harm, be repetitive and there must be power inequality between the bully and the victim. Depression, psychiatric problems and problems in relationships with parents and friends are more commonly seen in children subjected to PB and those who bully. In addition, the relationship between peer PB reported. There is very little data regarding this subject in our country. The aim of this study was to investigate the prevalence of PB among the 5th, 6th, 7th, and 8th grade students in the city of Bursa and to multi dimensionally determine the accompanying factors. The long-term aim of the study was to conduct a prestudy for developing a protective program for the case of peer bullying.

The sample of the study consisted of 5th, 6th, 7th, and 8th grade students, and the students were divided into four groups as victim, bully, bully-victim and no PB. In the study, a personal information form prepared by the researchers, the "Olweus Bullying Questionnaire", the "Strength and Difficulties Questionnaire" and the "Shortened Expressed Emotion Scale" were used as data collection tools. The statistical analysis of the data was done with IBM SPSS Statistics Version 22.0.

The sample of the study consisted of 431 female and 425 male students. When the study groups were compared in terms of sub-scales, behavioral problems and emotional problems were significantly higher in both the bully and the victim groups, while prosocial behaviors were found to be significantly less in these two groups. However, teenagers, who were a victim

or a bully, were found to perceive their families significantly less emotionally supportive and intrusive compared to their peers who were not. There was no difference between the groups in terms of attention deficit, peer problems and the perception the family as angry.

The perception of the family as intrusive ($p=0.005$) increased the chances of being a victim by 1.042 times, experiencing emotional problems ($p=0.002$) by 1.161 times and peer problems ($p=0.040$) by 1.147 times. Experiencing behavioral problems ($p=0.043$) increase the chances of being a bully by 1.330 times. Intrusiveness ($p<0.001$) increase the chances of being a bully-victim by 1.075 times, the lack of emotional support (0.044) by 1.030 times, emotional problems ($p<0.001$) by 1.301 times and peer problems ($p=0.027$) by 1.268 times. Increased prosocial behaviors ($p=0.027$) decrease the chances of being a bully-victim by 1.219 times.

In our study, the effects of the perceived family climate and psychopathology on PB was analyzed. Considering the place of family climate in the etiology of psychopathology, it was thought that this effect might be caused through psychopathologies. The findings showed the importance of family climate in PB. For this reason, the necessity of therapeutic interventions protecting the mental health of individuals in the reduction of PB and developing family-based protection methods besides the existing school-based protection methods were considered.

Keywords: Peer bullying, expressed emotion, psychopathology, adolescent, family.

GİRİŞ

Okullarda öğrenciler arasında yaşanan akran zorbalığı (AZ), İngilizce “bullying” sözcüğünden gelmektedir. Okulda zorbalık, dünyanın her yerindeki çocukları ve ergenleri etkilediği gibi ülkemiz için de önemli bir sosyal sorundur (1). AZ'nın tanımı, türleri, yaş ve cinsiyet dağılımları, sebepleri geniş perspektifte değişkenlik göstermektedir. Okul çocukları arasında akran istismarı, yakın tarihlere kadar tüm dünyada büyümenin doğal bir parçası olarak değerlendirilirken son yıllardaki araştırmalar akran istismarının yıkıcı etkilerini daha net ve çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Dan Olweus AZ'nın okul çocuklarında sık karşılaşılan bir fenomen olduğunu söylemektedir ve kendisi, AZ çalışmalarının öncüsü olmuştur (2,3). Bazı çocuklar sık sık ve sistematik olarak diğer çocuklar tarafından saldırıya uğramakta ve taciz edilmektedir (3,4). Her ne kadar birçok kişi AZ sorunuyla tanışsa da, oldukça yakın bir zamandır bu konuyla ilgili sistematik çalışmalar için çaba sarf edilmektedir. AZ'na dair kapsamlı çalışmalar ilk olarak İskandinavya'da başlamıştır (2).

Şu anda, birçok ülkenin eğitim sisteminde akran istismarıyla mücadele programlarına (Olweus Bullying Prevention Program, Kiva Anti-Bullying Programme) yer verilmektedir. AZ'nı önlemeye yönelik müdahale programlarının, AZ olaylarını azalttığı yönündeki olumlu etkilerinin saptandığı, sistemli çalışmalar yapılmaktadır. Olweus Akran Zorbalığını Önleme Programı'nın etkinliğini araştırmak için yapılan bir araştırmada 8 aylık süreçte, AZ sorunlarında %32-49 oranında düşüş olduğu gösterilmiştir (5).

Kiva Zorbalıkla Mücadele Programı'nın ergenlerin kaygı ve depresyon düzeyleri üzerine etkisini araştıran bir araştırmada, Kiva Zorbalıkla Mücadele Programı'nın mağduriyet durumuna ek olarak öğrencilerin kaygı düzeylerini ve akran iklimine ilişkin algılarını olumlu yönde etkileyebileceği gösterilmiştir. Bu çalışmada, AZ mağduriyeti hafifletildiğinde, öğrenciler sosyal etkileşimlere katılma konusunda kendilerini daha iyi hissedebildikleri

ve böylece sosyal kaygılarının ve tekrar mağdur olma korkularının azaldığı gösterilmiştir. Program dersler sırasındaki birçok aktiviteyi, olumlu sosyal etkileşimleri, kendine güveni, kişilerarası öz yeterliliği ve akran baskısına direnmeyi teşvik etmektedir. Programın teşvik ettiği aktivitelere katılmak, öğrencileri sosyal olarak daha yetkin kılmakta ve sosyal kaygıyı azaltmaktadır (6).

1. Akran Zorbalığı (AZ) Tanımı:

AZ'nın, birçok ülkedeki araştırmacılar tarafından ilgi çekmesinin ardından, ilk iş olarak, bu sorunlu davranışı doğru tanıyabilme çabaları başlamıştır. Böylelikle AZ konusunda birçok tanım yapılmaya çalışılmış, ancak birçoğunun oldukça genel ya da tek yönlü bir nitelik taşıdığı gözlenmiştir.

Heinamann 1973'te AZ'nı, bir grubun sıra dışı olan bireye uyguladığı şiddet olarak açıklamıştır. Burada ifade edilen sıra dışı kelimesi, bir şekilde normalin dışında kalan bireyleri belirtmek için kullanılmıştır. Bu tanımlama bazı özellikleri nedeniyle bir şekilde akranlarından farklılık gösteren öğrencileri tanımlayabildiği gibi ırkçı ya da homofobik istismarı da kapsamı içine alabilmektedir (7).

Erling Ronald zorbalığı bir birey ya da grup tarafından fiili durumda kendini savunamayan bir bireye yönelttiği uzun süreli fiziksel ya da psikolojik bir şiddet olarak tanımlamaktadır (8).

Delwyn Tattum and Eva Tattum 1992'de zorbalığı başka birine zarar verme ve onu strese sokma konusundaki bilinçli istek ve arzu olarak tanımlamıştır (9).

Smith ve Sharp zorbalığı gücün sistematik şekilde kötüye kullanımı olduğunu söylemektedir (10).

Mellor'un tanımıysa ; "akran istismarı, bir grup ya da bireyin bir diğer bireyi kırıcı ya da çirkin şeyleri tekrarlayıcı şekilde söyleyerek rahatsız etmeye çalışmasıdır. Bazen istismar edenler vurabilir ya da tekmeleyebilir, para vermeye zorlayabilir, tekrar tekrar sataşabilir. İstismara uğrayan kişi bu olayları durdurmakta zorluk yaşarsa ve bunun tekrarlayacağına ilişkin endişe

taşır. Aşağı yukarı eşit güçte iki kişinin kavga ya da tartışması bir istismar durumu olmayabilir” (7).

Olweus’a göre zorbalık, genellikle bir grup veya bir birey tarafından, kendisini kolayca savunamayan bir kurbanı karşı zaman içinde tekrarlayıcı şekilde gerçekleştirilen, saldırgan ve kasıtlı bir eylem veya davranış olarak tanımlanır (11).

Zorbalık;

1. Kasıtlılık

2. Tekrarlama ve

3. Güç dengesizliği ile karakterize edilen kişilerarası saldırganlığın bir alt kategorisi olarak tanımlanmıştır (12,13). Zorbalık ve saldırganlığın diğer türleri arasındaki ana ayrım, gücün kötüye kullanımındır.

Zorbalık olarak kabul edilmesi gereken bir olayın ön şartının, zorbalığa agresif bir davranışın dahil edilmesi olduğu öne sürülmektedir. Zorbalığın fiziksel kötü muamele ve ihmalin yanı sıra başka bir çocukluk istismarı biçimi olarak düşünülmesi gerektiğini savunanlar da vardır (14).

Bu tanımlamalar doğrultusunda, zorbalık için, davranışın isteyerek ve tekrarlayıcı olarak yapılması, zorba davranışlarda bulunan ve zorba davranışların mağduru olan kişi arasında güç dengesizliğinin olması ve bu davranışın zarar verme ve yıldırma amacını taşıması, temel kıstaslar olarak kabul edilebilir. Bireyler arasındaki güç dengesizliği fiziksel, sözel ya da psikolojik olabilir. Zorbalığın tekrarlayıcı olması öğrencinin kendini savunmasını zorlaştırır. Öğrenciyle defalarca, incitici bir şekilde alay edilmesi zorbalık olarak değerlendirilirken, alay etme dostça ve eğlenceli bir şekilde yapıldığında zorbalık olarak değerlendirilemez. Ayrıca, yaklaşık eşit güce sahip iki öğrenci tartıştığında ya da kavga ettiğinde de bu durum zorbalık olarak değerlendirilmez (15).

AZ’na katılan öğrenciler, zorba, kurban ve zorba/kurban olarak ayrılır. Bu ayrım, zorbalığın farklı noktasında dahil olan bireylerin, özellikleri ve risk faktörlerini anlamak açısından önemlidir. Zorbalığın tanımlarının, hemen hemen hepsinde belirtildiği gibi zorbalık güç dengesizliğini gerektirmektedir. Zorbalığa uğrayan kişinin kendini savunması zordur. Bu zorluk, zorbalık

kurbanındaki güven eksikliğinden, fiziksel güç eksikliğinden, kurbanın destek alabileceği bir arkadaşının olmamasından, zorbaların sayıca fazla olmasından, kurbanın cinsel yöneliminden, ırk / etnik köken, inanç veya engellilik haline olan ön yargılardan kaynağını alabilir (16). Normal akran çatışmasında bireyler arasında güç dengesi, arkadaşlık bağı, pişmanlık ve sorumluluk alma, problemi çözmek için çaba sarf etme, akranlar arası eşit duygusal tepki vardır. Oysa akran istismarında güç dengesizliği, tekrarlayıcı olumsuz hareketler, karşısındakinde kontrol ve baskı kurma arayışı ya da maddi kazanç ve bireylerin duygusal tepkileri arasında dengesizlik vardır (7).

2. Akran Zorbalığı Türleri:

Zorbalık davranışları farklı şekillerde görülebilmektedir. Zorbalık, fiziksel, sözlü, ilişkisel / sosyal veya elektronik (siber zorbalık) gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilir:

- Fiziksel zorbalık; Doğrudan fiziksel zarar uygulama,
- Sözel zorbalık; Sözlü alay etme ve tehdit etme,
- İlişkisel (sosyal) zorbalık; Dışlama ve söylenti yayma,
- Siber zorbalık; Elektronik tacize metinleri, e-postaları

veya çevrimiçi ortamları kullanma olarak örneklenebilir (17).

AZ'nı tanımlarken, sözü geçen davranışın doğrudan ya da dolaylı olması zorbalığın türünü belirlemede önemlidir. Doğrudan AZ davranışında, zorba ile kurban karşı karşıyadır. "Ad takma" en sık görülen doğrudan zorbalık şeklidir. Ad takmanın nedeni bireysel özellikler olabileceği gibi öğrencinin etnik kökeni, uyruğu, ırkı, cinsel yönelimi ya da bazı kısıtlılıkları ya da özürleri olabilir (7).

Dolaylı AZ'da ise kurban hakkında söylentiler yayma, gruptan dışlama, oyuna almama, aşağılayıcı mesaj gönderme gibi davranışlar görülür (7).

Zorbalığın en yaygın formunu, sözel zorbalık olarak bildiren yayınlar vardır (18-20).

Yapılan bir çalışmada öğrencilerin %31'i fiziksel, %12'si siber zorbalık, %51'i sözel ve %37'si sosyal olarak zorbalığa uğradığını bildirmiştir

(21). Öğrenciler fiziksel zorbalığın yasak olduğunu farkındadırlar fakat sözel ve sosyal zorbalığın tespit edilmesi fiziksel zorbalığa göre oldukça güçtür.

Hem kızlar hem de erkekler zorbalığın her türüne dahil olabilirler fakat erkekler fiziksel zorbalığa daha fazla dahil olabilirler (22). Kızlar arasında daha yüksek oranda ilişkisel (sosyal), sözel ve siber zorbalık olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (21). Ama zorbalık türleri arasında cinsiyet farklılıklarının olmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (23-26).

Zorbalık davranışı teknolojinin hayatımıza daha fazla dahil olmasıyla son yıllarda değişmiştir. Bazı çalışmalar geleneksel ve siber zorbalığın etkilerini araştırmaktadır (27).

Siber Zorbalık:

Bir grup ya da birey tarafından elektronik temas biçimlerini kullanarak (e-posta, cep telefonu aramaları, kısa mesajlar, anlık mesajlaşma, fotoğraflar, sosyal ağ siteleri ve kişisel web sayfaları v.b.) kendisini kolayca savunamayan bir kurbanı defalarca ve zaman içinde uygulanan, saldırgan, kasıtlı bir eylemdir (28, 29). Siber zorbalık çevrimiçi zorbalık, elektronik zorbalık ve internet tacizi gibi benzer zorbalıkları kapsamaktadır (30).

Geleneksel zorbalık gibi, siber zorbalık da zaman içinde sık sık tekrarlanan ve aralarında güç dengesizliği olan kişiler arasında meydana gelen bir saldırganlık eylemidir (31).

Geleneksel diyebileceğimiz sözel, fiziksel ve ilişkisel zorbalıkların siber zorbalıktan belirgin farklılıkları vardır. Siber zorbalık kurbanlarının hemen hemen % 50'sinde davranışı gerçekleştiren kişinin kimliğini bilinmediği bildirilmektedir. Geleneksel zorbalık türleriyle siber zorbalık arasındaki en temel fark siber zorbalıktaki bu anonimlik halidir (32). Siber zorbalık uygulayan kişiler normal şartlarda yüz-yüze söylemekten çekindikleri şeyleri sanal ortamda kimliklerini gizleyerek söyleyebilmektedirler. Ayrıca geleneksel zorbalık türleri genellikle okul ve çevresinde, genelde gündüz saatlerinde yaşanmaktayken siber zorbalık, zorbaya her yerde ve her saatte zorbalık yapma imkanı sağlar. Sanal zorbalık mağduru genç sanal ortamı kullanmadığı zamanlarda bile zorbalık devam edebilir, zorbalık kurbanın rencide edebilecek mesajlar, resimler, hızla binlerce kişiye ulaşabilir. İki

zorbalık türünü çevreleyen cezalandırıcı korkular da farklıdır. Geleneksel zorbalık kurbanları, zorbaların onlara tekrar zorbalık yapmasından korktukları için, yaşadıkları zorbalığı başkalarına söylemezken, siber zorbalık kurbanları, internete erişimlerinin kısıtlanmasından korktuklarından dolayı yaşadıkları zorbalığı ebeveynlerine söylemekten kaçınırlar (33).

Siber zorbalık geleneksel olarak nitelendirilen diğer zorbalık türlerine göre genellikle daha büyük bir etkiye sahip olarak algılanır. Siber zorbalıkta çok daha geniş bir izleyici kitlesi vardır. Oysa geleneksel zorbalıkta yalnızca bir oyun alanı, sınıf ya da okul bahçesinde küçük düşürülmeyi görebilecek ya da duyabilecek kişi vardır. Bunun dışında siber zorbalığın doğasında 7/24 uygulanabilme varken geleneksel zorbalıkta zorbalığın uygulanabilme süresi sınırlıdır. Böylece geleneksel zorbalığa uğrayan kurbanlar akşam eve döndüklerinde, hafta sonları ve tatil günleri soluk alabilirler (16). Normal şartlar altında geleneksel zorbalık davranışlarında bulunmayacak olan bir öğrenci, elektronik ortamda sunulan anonimliğe cevaben siber zorba olabilirler. Öğrenciler tarafından siber zorbalığın yüz yüze olmaması sebebiyle geleneksel zorbalık kadar ciddi olmadığı düşünülebilir (30).

Bazı özel siber zorbalık türleri, geleneksel zorbalık türleriyle benzerlikler gösterebilir. Örneğin cep telefonu ile hakaret etmek birçok sınıf arkadaşının bulunduğu bir sosyal ağda yayınlanmadıkça yüz yüze hakarettten çok farklı değildir (29).

İnterneti daha çok kullanan öğrencilerin, siber zorbalığa maruz kalma riskinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir (30).

Siber zorbalık deneyimlerinde zorbanın kimliği bilinebilir veya bilinmeyebilir. Bununla birlikte, siber zorbalar tarafından mağdur edilenlerin en az %40-50'si zorbanın kimliğini bilmektedir (34). Bundan anlaşılıyor ki kimliğini gizleyebilme imkanı bireyleri zorbalık davranışları için elektronik cihazlar kullanmaya zorlasa da, siber zorbalığın kimlik gizlenemeyen türleri de vardır.

Sosyal Zorbalık:

Sosyal agresyon sosyal grubu kullanarak, doğrudan çatışma içermeyen yöntemlerle, kişiler arası ilişkilere zarar veren davranışları ifade

etmektedir. Dolaylı agresyon ve ilişkisel agresyon diye de adlandırılabilir. Sosyal agresyonun iki karakteristik özelliği vardır; çatışmalı değildir ve saldırı aracı olarak sosyal ilişkileri kullanılır (35). Sosyal agresyon doğası gereği zorbanın tanınmamasını ve böylece davranışlarından ötürü suçlanmamasını sağlar (36). İlişkisel zorbalık davranışlarını dedikodu, sosyal izolasyon, sosyal dışlama, sosyal yabancılaştırma, biri hakkında notlar yazma, birinin arkasından konuşma, arkadaşını ya da romantik ilişkide olduğu partnerini çalma, arkadaş ilişkilerinde ya da romantik ilişkilerde üçgenleşme ve birinin sırlarını başkalarına söyleyerek onun güvenine ihanet etme olarak örneklendirebiliriz. Doğrudan çatışma içermeyen bir agresyon kullanmak, iyi kognitif ve sosyal yetenekler gerektirmektedir (35). Sosyal saldırganlığın fiziksel ve sözel saldırganlık gibi çatışmalı ve doğrudan saldırganlık tiplerine göre daha yüksek düzey sosyal zeka ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (36).

3. Akran Zorbalığının Görülme Sıklığı:

AZ prevalansları ülkeler arasında farklılık göstermektedir.

İngiltere’de yapılan ve 331 ortaokul öğrencisinin katıldığı bir çalışmada ergenlerin %40’ı okul yaşantılarında zaman zaman zorbalığa uğradığını bildirmiştir. Bu çalışma akran mağduriyetinin daha düşük benlik saygısı ve daha yüksek travma sonrası stres tepkileriyle ilişkili olduğuna dair bir sonuç bulmuştur (37).

Avustralya’da 6-16 yaş arasında 685 çocuğun katıldığı bir çalışmada her 10 çocuktan bir tanesinin AZ’na maruz kaldığı gösterilmiştir. Bu çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek oranda zorbalık mağduru oldukları bulunmuştur. Öğrenci yaşının artmasıyla zorbalıkta hafif ama önemli bir düşüş tespit edilmesine rağmen AZ mağdurlarına olan desteğin yaş arttıkça azaldığı belirtilmiş (38).

558 ortaokul öğrencisiyle yapılan bir çalışmada öğrencilerin sadece %20’si zorbalık davranışı bildirmemişken kalan %80’i zorbalık bildirmiştir. Erkekler kızlardan daha fazla zorba davranışlarda bulduklarını bildirmelerine rağmen, çoklu regresyon analizinde cinsiyet açısından anlamlı bir fark saptanmadığı ve zorba olan öğrencilerin, hem mağdurları hem de

AZ'na uğramasa bile zorbalığa şahit olanları olumsuz yönde etkilemektedir (39).

43 ülke için AZ kurban ve zorba oranlarını içeren Dünya Sağlık Örgütü incelemesinde kurban oranları %2-%32 arasında değişmekteyken zorba oranları %1-%36 arasında değişmektedir (40).

Amerika'da yapılan bir değerlendirmede 2003 yılında fiziksel zorbalık oranı %22 iken, 2008 de ki fiziksel zorbalık oranı %15 olarak bildirilmiştir (41).

Güney Amerika'da yapılan ve 463 ortaokul öğrencisinin katıldığı bir araştırmada öğrencilerin %37'sinin yüz-yüze ya da internet üzerinden zorbalığa uğradığı bildirilmiştir (42).

2018 yılında İngiltere'de yapılan yıllık zorbalık araştırmasında 12-20 yaş arasında 9000'in üzerinde genç araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan gençlerden %22'si kendisinin zorbalığa uğradığını belirtirken %22'si bir zorbalık eylemine şahit olduğunu, %2'si ise zorbalık yaptığını belirtmiştir. Zorbalığa uğrayanların %34'ü en az haftada 1, %51'i ise en az ayda 1, zorbalığa uğradığını belirtmiştir. Zorbalığa uğrayanların %59'u zorbanın sınıf arkadaşı, %33'ü ise zorbanın okuldan daha önce tanımadığı biri olduğunu söylemiştir. Zorbalığa uğrayanların %50'si kendisini depresif hissettiğini, %45'i daha kaygılı hissettiğini, %34'ü ise intihar düşüncelerinin olduğunu ve %28'i ise kendine zarar verme davranışları olduğunu belirtmiştir. Zorbalığa uğrayan gençlerden %35'i zorbalığa uğradığını kimseye söylemediğini belirtmiştir (43).

Yapılan bir çalışma sonucunda siber zorbalığın yaygınlığı 2000 yılında %6 iken, 2010 yılında %11'e yükselmiş olarak bulunmuştur (44). Bu da göstermektedir ki geleneksel zorbalık biçimleri azalsa da, siber zorbalık artmaktadır. AZ üzerine ilginin ve farkındalığının günden güne artmasına rağmen türü değişse de AZ'nın ergenlerin hayatındaki kararlılığını koruduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizde Akran Zorbalığı ile İlgili Yapılan Çalışmalar:

- ◆ Alikashifoğlu ve ark. (2004): 4153 tane 9-1. sınıf öğrencisinin katıldığı çalışmada son 12 ayda, öğrencilerin %42'sinin (n = 1720) fiziksel bir

kavgaya karıştıkları ve %7'sinin (n = 274) tıbbi tedavi gerektiren bir kavgaya karıştıkları bildirilmiştir. Son okul dönemi değerlendirildiğinde %19'unun (n = 768) okulda diğerlerine zorbalık uyguladığı ve %30'unun (n = 1255) okulda zorbalığa uğradığı bildirilmiştir. Öğrencilerin %7'si (n = 309) okul bir silahla zorbalığa uğradığını ve %8'i (n = 346) de okulda silah taşıdığını bildirmiştir (46).

- ◆ Pekel - Uludağlı N. (2005): Çalışmaya 5. ve 6. sınıfa devam eden 701 öğrenci katılmıştır. Çalışmada kurbanları ve zorbaları tespit edebilmek için Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği ve Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %7,6'sının zorba, %9,3'ünün kurban ve %6,4'ünün de zorba/kurban statüsünde olmak üzere toplam %23,3' ünün AZ olayına karıştıkları bildirilmiştir (52).
- ◆ Sabuncuoğlu O. (2006): 107 tane lise öğrencisi ergenle yapılan çalışmada akran zorbalığının depresyonla ilişkisi irdelenmiştir. Bu çalışmada AZ'na uğramakla depresyon arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Kızlar ve erkekler arasında AZ'na dahil olma açısından fark bulunamamıştır (45).
- ◆ Kepenekçi K. ve arkadaşları (2006): 692 lise öğrencisinin katıldığı çalışmada araştırmacılar tarafından geliştirilen bir anket kullanılmıştır. Geliştirilen ankette Olweus'tan ve başka kaynaklardan yararlanılmıştır (86). Çalışmaya katılan öğrencilerin %35,3'ü sözlü, %33,5'i fiziksel, %28,0'i duygusal ve %15,6'sı cinsel zorbalığa uğradığını bildirmiştir. Öğrencilerin AZ'dan korunmak için en sık olarak kendi kendilerini korudukları (%32,4) ve ikinci olarak da okul yönetiminden (%29,4) ve çok daha az oranda ailelerinden (%3,5) destek istediklerini beyan ettikleri bildirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %43,1'i öğrencilerin zorbalık yapma nedenini güçlü görünmek olarak bildirmiştir. Kurbanların zorbalık yaşamaları sonrası sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşadıklarını ve psikolojik durumlarının olumsuz etkilendiğini söyledikleri bildirilmiştir (50).

- ◆ Tıprıdamaz Sipahi H. (2008) : 419 tane 6 ve 7. sınıf öğrencisinin katıldığı çalışmada Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda zorba oranı %20,3, kurban oranı %42,5, zorba/kurban oranı %13,8 ve zorbalığa dahil olmayan oranı %51,5 olarak bulunmuş (47).
- ◆ Kartal H. (2008): Araştırma grubunu Bursa’da resmi ilköğretim okullarının 4. ve 5. sınıflarında öğrenim gören, 1086 öğrenci (589 kız ve 497 erkek) oluşturmaktadır. Çalışmada, Colorado School Climate Survey kullanılmıştır. En yaygın zorbalık türü sözel zorbalık olarak bildirilmiştir. Çalışma grubunda sözel zorbalıktan sonra en sık tür olarak fiziksel zorbalık türü bildirilmiştir. Öte yandan izleyicilere göre kızların %78,3’ü ile erkek öğrencilerin %76,9’u sözel olarak; kızların %68,4’ü ile erkeklerin %73,8’ü fiziksel olarak zorbalığa uğramaktadır. Hem kız hem de erkek öğrencilere göre erkekler kızlardan daha sık “zorba” olarak nitelenmektedir (kızların %47’si; erkeklerin %67’si). Erkek öğrenciler arasında kızlar tarafından zorbalığa uğratıldıklarını söyleyenler daha az olmakla (%10,9) birlikte, kız öğrencilerin %38’i kızların da zorbalık yaptığını bildirmiştir (49).
- ◆ Pişkin M. (2010): 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıfa giden 1154 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen çalışmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Akran Zorbalığı Anketi” kullanılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %35,1’inin AZ “kurbanı”, %30,2’sinin “zorba”, %6,2’sinin ise “hem zorba hem de kurban” olduğu bildirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, “zorba” ve “zorba-kurban” grubunda erkek öğrencilerin, “kurban” grubunda ise kız öğrencilerin daha fazla oranda olduğu bildirilmiştir. Üst sosyoekonomik düzey okuldaki çocukların, orta ve alt sosyoekonomik düzey okuldaki çocuklara oranla daha fazla zorbalık yaptıkları bildirilmiştir. Araştırmada ayrıca, en yaygın zorbalık türünün sözel ve fiziksel zorbalık olduğu, belirtilmiştir (48).
- ◆ Hesapçioğlu T. ve arkadaşları (2018): 1173 lise öğrencisiyle yapılan çalışmada akran zorbalığının depresif belirtiler, benlik saygısı ve intihar düşünceleriyle ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada Akran Zorbalığı

Anketi kullanılmıştır. Çalışmaya katılan lise öğrencilerinden AZ mağduru olanlar araştırma grubunun % 23,4'ünü, zorbalar % 28,5'ini ve zorba/kurbanlar ise % 13,4'ünü oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %30,4'ünde intihar düşüncesi varlığı bildirilmiştir. Araştırmada kullanılan Beck Depresyon Ölçeği'nin ortalama puanı $15,51 \pm 9,90$ olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda kurbanların, AZ'na uğramayanlara göre, zorbaların zorbalık yapmayanlara göre ve bir şekilde zorbalık döngüsüne dahil olanların, olmayanlara göre depresif belirtileri daha fazla, benlik saygıları daha düşük ve intihar düşünceleri daha fazla olarak bildirilmiştir (51).

4. Zorbalık Etiyolojisi:

Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) olan çocuklarda, DEHB olmayan çocuklarla kıyaslandığında daha yüksek oranda zorbalık mağduriyeti bildirilmiştir (53, 54). Bununla birlikte DEHB'li çocuklar genellikle dürtüsel ve talepkar olduklarından, arkadaşlarına boyun eğmezler ve saldırgan davranışlarda bulunabilirler. DEHB'li çocuklarda olan bu dürtüsel ve talepkar davranışlar onların yalnız kalmasına neden olabilir (54). DEHB'li çocuğun saldırgan eğilimleri zorbalık davranışını sürdürmesine neden olur. 287 DEHB olan ergen ile yapılan bir çalışmada olguların %14,6'sı akran zorbalığı yapmışken, %5,6'sının kurban olduğu, %8,4'ünün ise hem kurban hem de zorba olduğu bildirilmiştir (55). Ülkemizde DEHB'li çocuklarda akran zorbalığını inceleyen bir çalışmada DEHB'li çocuklarda AZ'na dahil olma oranının yüksek olduğu, fakat metilfenidat tedavisiyle zorbalık davranışlarında anlamlı bir fark olmadığı bildirilmiştir (56). Hem zorba hem kurban olanların çoğunlukla hiperaktif ve dürtüsel olduğu ve bu çocukların daha fazla akran reddi ve akademik zorluk yaşadıkları ve daha stresli ev ortamları olduğu bildirilmiştir (57). DEHB'si ve Asperger Sendromu olan çocuklarda yüksek oranda sözel ve fiziksel zorbalık mağduriyetinin olması, sosyal etkileşim ile ilgili zorluklardan ve sosyal ipuçlarını okuyamamadan kaynaklanabileceği düşünülmektedir (54, 58). Akranları tarafından reddedilen birçok çocuk ve ergen, akranlarıyla etkileşime girdiğinde agresif davranışlar sergileyebilir (59-61). Ayrıca akran reddi, ergenlikte antisosyal davranışların,

sosyal kaygının, madde kullanımının, düşük akademik performansın, düşük okula katılımın ve cinsel risk davranışlarının bir göstergesidir (60, 62, 63). Bu nedenle, birinin akranları tarafından reddedilmesi, agresif davranışların ve diğer olumsuz sonuçların sürmesine yol açan bir stres kaynağı olabilir. Yapılan bir çalışmada heteroseksüel gençlerin zorbalığa uğrama sıklığı %28,8 iken, lezbiyen ve eşcinsel gençlerde zorbalık mağduriyeti %60'a çıkmaktadır (64). Okul iklimlerini güven verici, adil ve hoş olarak nitelendiren gençlerin sözlü, fiziksel ve siber zorbalığa dahil olmalarının ihtimali daha düşüktür (65). Zorbalığa dahil olmak psikososyal uyumun daha kötü olması ile ilişkili bulunmuştur (66).

Olasılıkla zorbalık davranışlarının zemininde farklı mekanizmalar ve motivasyonlar yatmaktadır. Zorbalık etiolojisindeki kuramlar aşağıda açıklanmıştır.

Sosyal Bilişsel Kuram(Social Cognitive/Learning Theory):

Sosyal bilişsel kuram, insan davranışlarının nedenlerini anlamada davranışçı ve sosyal öğrenme kuramlarından çok daha geniş ve ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur (67). Zorbalık davranışlarının etiolojisi ile ilgili en bilinen teori sosyal öğrenme teorisidir. Bu teori zorbalık davranışına sistemik bir görüş sunmaktadır. Bandura teoriyi bilişsel, davranışsal ve çevresel belirleyicilerin karşılıklı etkileşim halinde olması olarak tanımlamaktadır (68). Bu teoriye göre aile, okul ve akran grupları gibi çevresel etmenler bireydeki davranışların gelişmesi ve sürdürülmesinde önemli bir yere sahiptir. Ebeveynler arasında şiddete tanık olmak, fiziksel cezalandırma ve tutarsız cezalandırma disiplini çocuklar için şiddete model oluşturan davranışlardır (69). Çocuklar, şiddeti gözlemleyerek şiddetin kullanımına ilişkin gerekçeleri ve motivasyonları öğrenirler ve daha sonra şiddet içeren davranışı taklit ederler. Taklitte öğrenilen saldırgan davranışlar, daha sonra çocukta stresle baş etmesini sağlayan bir yöntem olarak ortaya çıkabilir (70).

Sosyal bilişsel teoriye göre saldırgan davranışlar model alınan kişiden doğrudan ya da dolaylı yollarla öğrenilmektedir. Zorba, kurban ve zorba-kurbanlarla yapılan ve sosyal ağ değişkenlerini inceleyen bir çalışmada

sosyal bilişsel kuramla uyumlu olarak bireyin arkadaşlarının saldırgan davranışlarda bulunuyor olması kişinin zorba olmasıyla pozitif, kurban olmasıyla ise negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Aynı çalışmada zorba ve zorba-kurbanların daha agresif arkadaşlar seçme eğiliminde oldukları buna karşılık kurban olan öğrencilerin ise daha az saldırgan davranışı olan arkadaşlar tercih ettikleri gösterilmiştir. Bu durumun zorba öğrencilerin diğer zorbalara karşı arkadaşlarını savunmaları ve saldırgan davranışı olmayanların ise arkadaşlarını zorbalara karşı savunmadıkları sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca, saldırgan davranış tercihlerine göre öğrencilerin arkadaşlık gruplarında toplanması da mümkündür (71).

Olweus sosyal öğrenme teorisine dayanarak zorbalık davranışları için üç olası motivasyon ileri sürmüştür. Bunlardan birincisi zorbalığın diğerleri üzerinde baskın olmaya büyük oranda ihtiyaç duymaları ve zorbalığa uğrattıkları bireylerin daha zayıf ve bastırılmış hissetmelerini sağlayarak, onların kontrolünü sağlamalarıdır. İkincisi aile ortamının, çocukların öfkeyi nasıl algıladıkları ve öfke karşısında nasıl bir tavır takındıkları üzerinde önemli bir etkisinin olmasıdır. Düşmanca bir ortamda büyüyen çocuklar dünyayı da düşmanca bir yer olarak algılamaktadır. Olweus'un tanımladığı üçüncü motivasyon ise "fayda" bileşenidir. Bandura zorba olan için üç farklı pekiştireç olduğunu söylemiştir. Bunlar somut veya sosyal ödüller gibi dışardan pekiştireçler, ebeveynler gibi rol model olan kişilerin saldırganlıklarından kaynağını alan dolaylı pekiştireçler ve kendini kendini pekiştirmelerdir (72).

Olweus grup zorbalıklarının temelini, kişilerin agresif davranan insanları izledikten sonra, daha agresif davranabileceklerini söyleyerek açıklamıştır. Bağımlı kişilik özelliklerine sahip ve endişe düzeyi yüksek olan çocuklar daha popüler olan zorba arkadaşları gibi olmak için onları taklit edip zorba davranışlarda bulunabilirler. Zorbalık saldırgan davranışlarıyla zorbalığa uğrayanlar üzerinde kontrol kazandıklarından sınıfta diğer çocuklar için model olarak görülebilirler (73). Grup olarak zorbalık davranışını kolaylaştıran faktörlerden birisi de, grup olma durumunda, sorumluluğun azalıyor olmasıdır (12).

Bağlanma Kuramı:

Bağlanma teorisi bir kişiyle sağlıklı ilişki kurulmasının bebeklikteki bağlanma sivilinden etkilediğini söylemektedir (74). Bowlby, bebeklikteki bağlanmanın bireyin gelecekteki davranışları için belirleyici olduğunu öne sürmüştür. Bir bebeğin ya da çocuğun çatışmasını düzenlemeye doğru ilerlerken attığı adımların, kişiliğinin gelişiminde kritik önemi vardır. Eğer kişi olumlu bir rota kaydederse, sadece içindeki birbirine zıt dürtülerin farkına varmakla kalmaz, aynı zamanda onları yönetebilir ve kontrol edebilir, böylelikle bunların neden olduğu anksiyete ve suçluluk, tahammül edilebilir hale gelir. Eğer bu süreç daha olumsuz şekilde ilerlerse, kendisini yetersiz kontrol edebildiği ya da hiç kontrol edemediği dürtülerle sıkışmış gibi hisseder; bunun bir sonucu olarak sevdiği insanların güvenliğiyle ilgili akut anksiyete yaşayacaktır ve bundan ötürü başına geleceğine inandığı cezalandırmadan korku duyacaktır. Bu yol tehlike-kişinin çözeceğinden çok daha fazla güçlüğe yol açacak olan bir dizi manevraya başvurması tehlikesini içerir. Örneğin, düşmanca eylemlerin- ve aynı zamanda bir çocuk açısından, birini ötekenden ayırt etmek hiçbir zaman kolay olmadığından, düşmanca niyetlerin- bir sonucu olarak beklenen cezalandırma korkusu, çoğunlukla daha fazla agresyona neden olur. Bu nedenle ekseriyetle, agresif bir çocuğun saldırının en iyi savunma biçimi olduğu prensibiyle hareket ettiğini görürüz (75). Bağlanma teorisine göre saldırganlık üç şekilde gelişebilir; bakım vereniyle olan negatif ilişkisine bir tepki olarak çocuk agresif davranıyor olabilir, saldırgan davranışlar ihmalkar bakım verenin ilgisini çekmek için olabilir ve kaygılı ve ya güvensiz bağlanması olan çocuğun başkalarıyla ilişkilerinde algıladığı tehlikelere karşı, saldırgan bir savunma yöntemi tercih ediyor olabilir (76).

Zihin Kuramı:

Zihin kuramı (ZK) bireylerin, davranışları açıklamak ve tahmin etmek için zihinsel durumları kendilerine ve başkalarına bağlayabilmeleridir (77). ZK sağlıklı sosyal ilişkiler için önemlidir. Çocuklar bir zihin kuramı edindiklerinde, kendilerinin ve diğer insanların zihinlerinde ne olduğunu tahmin edip açıklayabilir ve zihinsel durumların davranışları nasıl etkilediğini anlayabilirler

(78). ZK çocukların arzular, duygular, niyetler ve inançlar gibi içsel durumlarla ilgili artan farkındalıklarını tanımlamak için kullanılır (79). 3-6 yaş civarı birinci derece yanlış inanç denen ve kişinin kendisinin bildiğini diğer kişinin bilmediğini kavrayabilmesini kapsayan zihin kuramı (80), 9-10 yaş civarı ikinci derece yanlış inanç denen ve üçüncü bir kişinin diğer kişinin bildiğini bilmediğini kavrayabilmesini kapsayan zihin kuramı gelişir (81).

Bu becerilerin geliştirilmesi, sağlıklı sosyal etkileşimleri şekillendirmeye yardımcı olur ve sosyal ipuçlarını çözmek ve davranışları buna göre ayarlamak için önemli kabul edilir (82). Bu nedenle, ZK becerilerini geliştirmede gecikmeler gösteren çocuklar olumsuz sosyal etkileşimlere maruz kalabilir ve daha sonra yaşamda iyi ilişkiler kurmakta zorluk çekebilirler.

Zorbaların sosyal becerilerinin yetersiz olduğu ve onların başkalarını anlamayan kişiler olduğu düşünülmektedir. Buna karşılık bir çok çalışmada zorbaların sosyal zekalarında problem olmadığı tespit edilmiştir (77, 83, 84). Bazı zorbalık başkalarını manipüle etmek ve organize etmek için iyi bir sosyal biliş ve zihin becerisine ihtiyaç duymaktadır. Sosyal beceriler, tüm zorbalık türlerinde kullanılabileceği gibi, özellikle kızlar arasında daha yaygın olan dolaylı zorbalık biçimlerinde görülebileceği gibi elebaşı olan zorbada da yüksek sosyal beceriler olabilmektedir. İnsanlar arasındaki etkileşim sadece insanların diğer insanların düşünceleri hakkında ne düşündüklerine değil, aynı zamanda insanların diğer insanların onların düşünceleriyle ilgili ne düşündüğüne dayanmaktadır. Zorbalık davranışı her zaman aynı bilişsel zeminde oluşmaz. Zorbalığın farklı olabileceği fikri, zorbalığın gerçekleştiği bağlamın, bu bağlamda çocukların üstlendiği rollerin ve sahip oldukları becerilerin önemine dayanmaktadır. Zorbalık bağlamındaki kabiliyet sosyal biliş anlayıp manipüle etme becerisine dayanıyor olabilir. Başarılı bir zorba üst düzey bir ZK'na sahip olabilir. Güç ilişkileri tüm sosyal gruplarda belirgindir. Zorbalık daima karmaşık bir sosyal yapı içinde ve çok sosyal bir şekilde meydana gelen bir etkileşimdir. Zorba, kurban arası ilişkiler, düşünceleri ve inançları manipüle etme kabiliyetinin yanı sıra, zorbalığa dahil olan kişilerin zihinsel durumlarının anlaşılmasını gerektirir (77). Dolaylı

zorbalık yöntemlerinin kullanılması tamamen gelişmiş bir sosyal altyapının yönetilmesine bağlıdır. Nitekim dolaylı zorbalık türleri yaşla birlikte artış göstermektedir (86). Dolaylı zorbalık kız çocuklarında nispeten daha sık görülür (85, 86). ZK araştırmalarında da cinsiyet farkının kızlar lehine olduğu gösterilmiştir (87). Zorbalığın en anti-sosyal olanının kurbanın zihninin anlaşılmasını ve manipüle edilmesini gerektirdiği düşünülebilir. Zorba, mağdurun kırılabilirliğini maksimize etmek ve kendisine zarar verme riskini en aza indirmek amacıyla zorbalık davranışı için en etkili zaman ve yöntem seçiminde sosyal bilişi devreye sokar (77). Zorbalar sosyal ipuçlarını doğru bir şekilde algılayabilir ve yorumlayabilir, ancak hedef seçimleri ve yanıtları farklı olabilir (88).

ZK becerileri günlük sosyal etkileşimleri desteklediğinden ZK'nda bozukluk olan çocuklar, zorbalık sürecine daha fazla dahil olma riski altında olabilir, başkalarının niyetlerini ve duygularını zayıf anlama, sosyal ipuçlarını tespit edememe çocukların mağdur olma veya sömürülme riskini artırabilir. Ayrıca, zayıf ZK, çocukların çatışmaları müzakere etme veya kendileri için ayağa kalkma yeteneklerini etkileyerek onları zorbalık hedefi haline getirebilir (77). Araştırmalar, zorbalık mağdurlarının ZK'nın zayıf olduğunu göstermektedir (89).

Duygusal ve davranışsal sorunları olan çocukların kötü bir ZK öyküsü olması ve zorbalığa karışmış olma olasılığı daha yüksektir (79). Davranış bozukluğu olan çocuklar zayıf bir ZK gösterebilirler ve grup lideri olan zorbalar üstün ZK becerileri gösterebilirler (90).

Sosyal Bilgi İşleme Modeli (Social Information-Processing Model):

Sosyal bilgi işlem teorisi 1986'da Dodge tarafından geliştirildi ve 1994'te Crick ve Dodge tarafından yeniden tanımlandı. Modele göre çocuklar sosyal durumlara biyolojik kapasiteleri ve geçmiş yaşam deneyimlerine göre yanıt verirler. Bu modelde zorbanın, sosyal becerilerden yoksun olduğunu öne sürülmüştür (88).

Sistemik Gelişimsel Model (The Systemic-Developmental Model) :

Sistemik gelişimsel model, saldırgan davranışın gelişiminde, zorba ve kurban arasındaki bireysel farklılıkları, bireyler arası etkileşimleri, sosyal

ilişkileri, kültürel ve ekolojik koşulları inceler. Bu model, zorbalık için akranların ve öğretmenlerin varlığı gibi durumların, zorbalığın olup olmamasına etkisi gibi sosyal ekolojik faktörlerin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca zorbalar daha uzun boylu ve güçlü fizik yapısına sahipken kurbanlar fiziksel olarak daha dezavantajlı yapıya sahip olabilirler (91). Bu model zorbalığı açıklarken bunun gibi bireysel farklılıkları kapsamaktadır.

Akran Zorbalığının Yol Açtığı Sorunlar:

Okullarda, AZ'nın sonuçları üzerine yapılan araştırmaların büyük bir bölümü, akranları tarafından, tekrarlayıcı şekilde zorbalığa uğratılan çocuk ve ergenlerin yaşadığı sağlık sorunları üzerine odaklanmıştır. Araştırma sonuçları, akranları tarafından istismar edilen öğrencilerin, diğerleriyle karşılaştırıldığında çarpıcı bir şekilde daha çok ruhsal rahatsızlıklara ve sosyal uyum sorunlarına sahip olduklarını ve yüksek düzeyde psikolojik stres ve fiziksel hastalık belirtileri gösterdiklerini ortaya koymuştur (7).

Okul çağındaki gençler arasında zorbalık, refahı ve sosyal işleyişi etkileyen, önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir. Gençler arasındaki belli bir miktar çatışma, akran ilişkilerine özgü ama zorbalık, gelişim açısından potansiyel olarak tehdit oluşturmaktadır (66). Zorba olan gençlerde, daha yüksek düzeyde, davranış problemleri ve okulu sevmeme izlenirken, zorbalık kurbanı olan gençlerde daha yüksek düzeyde güvensizlik, kaygı, depresyon, yalnızlık, mutsuzluk, fiziksel ve zihinsel belirtiler ve özgüven sorunları izlenmektedir (2, 92, 93). Zorbalığa maruz kalan gençlerin daha sık depresyonda ve kaygılı oldukları gösterilmiştir (43, 94). Zorbalık ve intihar arasında da ilişki gösterilmiştir (95). Bu intihar girişimi ilişkisine, depresyon aracılık ediyor olabilir. Zorbalığa uğrayan çocukların akademik başarıları, uğramayan çocuklara göre daha düşüktür ve okula ait olmadıklarını hissetme oranları daha yüksektir (96). Zorbalığa uğrayan çocukların sosyal ve duygusal uyumları daha kötüdür ve bu çocuklar arkadaş edinme güçlüğü yaşarlar. Bu çocuklar sınıf arkadaşlarıyla güçlü olmayan ilişkiler kurarlar ve daha fazla yalnız kalırlar. Zorbalık yapanların alkol ve sigara kullanımı vardır.

Zorbalarında mağdurlar gibi daha düşük akademik başarıları vardır ancak daha fazla arkadaş edinmeleri kolaydır (66). Zorbaliğa uğrayan çocuklarda depresyonun yanı sıra karın ağrısı, gerginlik fiziksel belirtilere sahip olma ihtimalleri daha fazladır (94). Zorbaliğa dahil olma davranışsal ve duygusal zorlukların yanı sıra, uzun vadeli olumsuz sonuçları da olan ve önem verilmesi gereken durumlardandır (66). Akran zorbalığına dahil olunduktan aylar hatta yıllar sonra öğrenciye zararlı etkileri olabilir (97). Çocukluk döneminde zorbalığına uğramanın erişkin sonuçlarını inceleyen bir çalışmada, 14 yaşında zorbalığına maruz kalanların erişkin hayatta antisosyal kişilik bozukluğu tanısı almaları, daha düşük iş statüsüne sahip olmalarının muhtemel bir olasılık olduğu bildirilmiştir (98). 6, 9 ve 12. sınıftaki ergenlerle yapılan bir çalışmada AZ'na dahil olmayanların %1,2'si, sözel ya da sosyal olarak zorbalık yapanların %5'i sözel ya da sosyal zorbalığına maruz kalanların %6,5 ve sözel ve sosyal zorbalığın hem zorbası hem de kurbanı olanlarda %11,1 sıklığında intihar girişimi bildirilmiştir (99). Zorbalık ve depresyon arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin yönü belirsiz olmasına rağmen, zorbalık ve intihar arasındaki ilişkiyi etkileyeceği düşünülmektedir (97). Hollanda'dan yapılan bir araştırma kurbanları zorbalık yapılmayan çocuklarla karşılaştırıldığında, okul yılı boyunca yeni psikosomatik ve psikososyal problemler geliştirme ihtimalini artırdığı ve zorbalığına uğramadan önce depresif belirtileri ve kaygısı olan çocukların yeni kurban olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu bildirmektedir (94). AZ kurbanı olmanın, intihar düşüncesi ve depresyon için risk faktörü olabileceğini vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır (100, 101).46 okulun dahil olduğu ve Norveç'te yapılan bir çalışmada ergen öğrencilerde depresyon belirtilerinin okul ortamıyla ilişkili olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada cinsel sarkıntılığa uğrama ve akran örselenmesi depresyon için belirleyici etkenlerdendir (102). Çocuklukta kötü muamele görmüş çocuklarda ve erişkinlerde yapısal ve fonksiyonel beyin farklılıklarını gösteren nörogörüntüleme bulguları bulunmaktadır (103). Çocuklukta kötü muameleye maruz kalmanın yetişkin depresyonuna aracılık ettiğine dair nöronal mekanizmalar mevcuttur (104). Çocuklukta örselenmeye maruz kalmanın çocuğun ilerideki yaşantısında depresyon ve kaygı

bozukluğu tanısı alma ihtimalini artırmaktadır. Erken yaşlarda yaşanan stresli yaşam olayları hipotalamopituiteradrenal ekseninde uzun erimli etkilere neden olmaktadır (105). Liseyi terk etmiş öğrencilere okula dönmeme nedenleri sorulduğunda %10'u taciz ve saldırıya uğrama korkusu bildirmiştir (106). Zorbalığın okulda gergin ve şiddetli bir tonda bırakılması halinde, nefret nedeni suçlar artabilir (107).

Ergenlik, yetişkin kimliğin şekilleneceği, duygusal ve bilişsel şemaların bazılarının geliştirildiği çok önemli bir gelişim evresidir. Bu dönemdeki deneyimler kısa ve uzun vadede önemli sonuçlar doğurmaktadır. AZ'na maruz kalan ve zorbalık yapan çocuklarda depresyon, psikiyatrik problemler, ebeveynlerle ve arkadaşlarla ilişkide sorunlar daha sık görölmektedir. Bununla birlikte AZ'nın çocuk ve gençlerin aile tutumları ile ilişkisi de bildirilmiştir. Ülkemizde bu konuya ait çok az veri vardır. Çalışmamızda AZ'nın türüne bakılmaksızın, zorbalık davranışlarının risk faktörleri ve zorbalığa dahil olanlar üzerindeki ruhsal etkisini araştırmayı hedefledik. Ayrıca bu araştırmanın amacı Bursa İli ilköğretim 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı sıklığının araştırılması ve eşlik eden faktörlerin çok boyutlu olarak saptanmasıdır. Araştırmanın uzun erimli amacı akran zorbalığı hususunda koruyucu program geliştirmek için bir ön çalışma yapmaktır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, araştırmada kullanılacak veri toplama araçları ve bunların geçerlilik ve güvenilirliği, verilerin toplanmasında izlenecek işlem yolu ve verilerin analizinde uygulanacak istatistiksel yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir.

1. Araştırmanın Modeli:

Bu araştırma kesitsel, analitik düzende bir alan araştırmasıdır.

2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme:

Bu araştırmanın evrenini Bursa ilinde, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim okullarında öğrenimine devam etmekte olan 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bursa ilinde, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim okullarında öğrenimine devam etmekte olan 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri toplam 182258 (yüz seksen iki bin iki yüz elli sekiz) kişidir. Toplam öğrenci sayısı Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden öğrenilmiştir. Araştırmada örneklem büyüklüğü Pekel-Uludağlı ve Uçanok'un çalışmasındaki bulgular kullanılarak hesaplanmıştır (47, 52). Çalışmada evrenden %9,3 prevalans ve %2 hata payı ile %95 güven aralığında seçilmesi gereken en küçük örneklem büyüklüğü 807 öğrenci olarak hesaplanmıştır. Çeşitli çalışmadan dışlanma ihtimaline karşın, 900 öğrenciden veri toplanması öngörülmüştür. Çalışmanın Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün belirleyeceği üç farklı sosyoekonomik düzeyden (düşük, orta, yüksek) okullardaki öğrencileri kapsamı planlanmıştır.

3. Katılımcılar:

Çalışmaya 431 kız ergen, 425 tane de erkek ergen katılmıştır. Katılımcıların yaşları 11 ile 16 arasında değişmekteydi (M=12,4, SD=1,20, Medyan=12). Katılımcılar 5, 6, 7 ve 8. sınıflara gidiyorlardı. Yıldırım İlçesinden(düşük sosyoekonomik düzey) 324 öğrenci, Osmangazi İlçesi'nden(orta sosyoekonomik düzey) 252 öğrenci ve Nilüfer İlçesi'nden (yüksek sosyoekonomik düzey) 306 öğrenci çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmaya katılan kişiler AZ'na dahil olmama (Grup1), AZ'nın sadece kurbanı olma (Grup2), sadece zorba olma (Grup3) ve hem zorba hem mağdur olma olarak (zorba/kurban, Grup4) olarak 4 gruba ayrılmıştır.

4. Veri Toplama Araçları:

Araştırmada veri toplama aracı olarak; kişisel bilgi formu, "Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi", "Güçler Ve Güçlükler Anketi" ve "Kısaltılmış Duygu Dışavurum Ölçeği (KDDÖ)" kullanılmıştır. Güçler güçlükler anketiyle davranış sorunları, duygusal sorunlar, akran sorunları, prososyal davranışlar, dikkat eksikliği ve hiperaktivite ve toplam güçler güçlükler puanları olmak üzere 6 farklı alt boyut araştırılmıştır. KDDÖ ile ise duygusal destek yoksunluğu, müdahalecilik, sinirlilik ve toplam duygu dışavurumu puanı olmak üzere 4 farklı alt boyut araştırılmıştır.

4.1. Kişisel Bilgi Formu (Ek 1):

Bu form, araştırmaya katılan bireylerin yaş, cinsiyet, sınıf, okul, anne yaşı, baba yaşı, anne mesleği ve eğitim durumu, baba mesleği ve eğitim durumu, kardeş sayısı ve aile yapısı gibi kişisel ve demografik bilgilerini toplama amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

4.2. Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi (Ek 2):

Bu araştırmada ölçme aracı olarak Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi'nin kullanılmasında bu anketin uluslararası literatürdeki yeri ve Dünya Sağlık Örgütü'nün okul çağındaki çocuklarda yaptığı uluslararası bir çalışmasında yer alması tercih nedeni olmuştur (108). 1983 yılında Dan Olweus tarafından geliştirilen ölçek 8 -16 yaş grubundaki üçüncü sınıf ve lise çağı arasındaki öğrenciler için geliştirilmiştir. Anket otuz dokuz maddeden oluşur. Anket, zorbalığın detaylı bir tanımını içerir ve bu tanım anketi uygulayacak kişi tarafından öğrencilere sesli olarak okunur. Anketteki zaman aralığı ya da referans periyot öğrencilerin doğal hafızası açısından çok uzun olmayan bir süreci (Geçtiğimiz aylarda...) içermektedir. Ankette uygulayıcıya zorba ve kurban demek için kestirim noktası olarak "Bir ay içinde 2 ya da 3 kez veya daha sık" gerçekleşmesi dikkate alınır. Anketin 4-13. sorularında eylem "Bir ay içinde 2 ya da 3 kez veya daha sık" gerçekleşiyorsa kurban; 24-33. sorularda aynı koşulu sağlama ise zorba olarak adlandırılır ve her iki

bölümde kestirim değerinin üzerinde bir işaretleme yapma ise hem zorba hem kurban(zorba/kurban) olmak anlamına gelirken her iki grupta da yer almayanlar AZ'na dahil olmayanlar olarak adlandırılır (109). Anketin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışması Dr. Hilal Tıprıdamaz Sipahi tarafından 2008'de yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun Cronbach alfa değeri 0.81 olarak saptanmıştır (47).

4.3. Güçler Ve Güçlükler Anketi- Ergen Formu(Strength and Difficulties Questionnaire-SDQ) (Ek 3):

Çocuk ve gençlerde ruhsal sorunların taranmasında kullanılması için 1997 yılında Robert Goodman tarafından Güçler ve Güçlükler Anketi (GGA) geliştirilmiştir (110). GGA bazıları olumlu bazıları ise olumsuz davranış özelliklerini sorgulayan 25 soru içerir. Bu sorular hem uygun tanısal ölçütler, hem de faktör analizi sonuçlarına göre her biri beş soru içeren beş alt boyutta toplanmıştır bunlar; dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB), davranış sorunları, duygusal sorunlar, akran sorunları ve sosyal davranışlar alt boyutlarıdır. Her alt boyut kendi içinde değerlendirilip, her biri için ayrı puan elde edilebildiği gibi, ilk dört başlığın toplamı ile "Toplam Güçlük Puanı" da hesaplanabilmektedir. Sosyal davranışlar alt boyutu sorularının (1, 4, 9, 17 ve 20) zıt sorular içermesi ve ölçek puanını etkilememesi nedeniyle toplam puana katılmamıştır. 20 soru "doğru değil" (0 puan), "kısmen doğru" (1 puan), "kesinlikle doğru" (2 puan) olarak, 5 soru ise (7, 11, 14, 21, 25) tersten puanlanarak değerlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 40'tır. Elde edilen puan yükseldikçe öğrencinin duygu-davranış sorunları olduğu ortaya çıkmaktadır. Ölçeğe göre toplam duygu-davranış sorunları puanı 0-13 arasında olan öğrenciler duygu-davranış sorunları bakımından "normal", 14-16 puan arasında alan öğrenciler "sınırdan" kabul edilmekte, 17-40 arası puan alanlar ise duygu-davranış sorunları bakımından "normal dışı" kabul edilmektedir.

GGA'nın 1997 yılından beri 40'tan fazla ülkede çevirisi yapılmış, geçerlik ve güvenilirliği araştırılmıştır. Türkçeye uyarlanan ölçeğin tutarlı ve güvenilir olduğu gözlenmiştir (111).

Tablo-1: Güçler ve Güçlükler Anketi'nin Alt Faktörlerinin Puanlanması

	Normal	Sınırdaki	Anormal
DEHB Sorunları (2, 10, 15, 21, 25)	0-5	6	7-10
Davranış Sorunları (5, 7, 12, 18, 22)	0-2	3	4-10
Duygusal Sorunları (3, 8, 13, 16, 24)	0-3	4	5-10
Akran Sorunları (6, 11, 14, 19, 23)	0-2	3	4-10
Toplam	0-13	14-16	17-40

GGA'nın 1997 yılından beri 40'tan fazla ülkede çevirisi yapılmış, geçerlik ve güvenilirliği araştırılmıştır. Türkçeye uyarlanan ölçeğin tutarlı ve güvenilir olduğu gözlemlenmiştir (111).

4.4. Ergenlerde Kısaltılmış Duygu Dışavurum Ölçeği (KDDÖ) (Ek 4):

Nelis ve arkadaşları tarafından geliştirilen ölçek, Vural ve arkadaşları tarafından 2012 yılında Türkçeye uyarlanmıştır (112, 113). Ölçek son üç ay içinde, katılımcının hayatındaki en etkili kişinin algılanan Duygu Dışavurumunu (DD) ölçen 33 maddeden oluşmaktadır. KDD ölçeğinin üç alt ölçeği duygusal destek yokluğu (DDY), sinirlilik ve müdahaleciliktir (113). Yüksek skorlar, yüksek düzeyde duygu dışavurumuna işaret eder. Ölçek ergenin kendisi tarafından okunarak doldurulur. "(1) doğru değil" ile "(4) doğru" uçlarına sahip, 4 birimli likert tipi derecelendirme ölçeği üzerinden yanıtlanır.

5. Verilerin Toplanması:

Çalışmanın Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün belirleyeceği üç farklı sosyoekonomik düzeyden (düşük, orta, yüksek) okullardaki öğrencileri kapsamı planlanmıştır. Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile birlikte Bursa İli sınırları içerisindeki Yıldırım İlçesi, Osmangazi ilçesi ve Nilüfer İlçesi'nden toplam 7 adet ilköğretim ikinci kademe eğitim ve öğretim veren okul tespit edilmiştir. Yıldırım İlçesi okulları 'düşük', Osmangazi İlçesi okulları 'orta' ve Nilüfer İlçesi okulları 'yüksek' sosyoekonomik düzey olarak kabul edilmiştir. Araştırmaya dahil olması belirlenen okulların yöneticileriyle görüşülüp

araştırma anket ve ölçeklerinin uygulama randevuları alındı. Çalışma grubundaki sınıflara gidilerek araştırma hakkında bilgi verildi. Ardından veli bilgilendirilmiş onam formu öğrencilere dağıtıldı ve uygulama gününde toplanacağı bildirildi. Randevu gününde:

1.O ders saatinde sınıfta bulunan öğrencilere öğrenci bilgilendirilmiş onam formunu, ölçekleri ve kişisel bilgi formunu içeren soru formu araştırmacılar tarafından öğrencilere dağıtıldı.

2.Öğrencilere verdikleri yanıtların gizli tutulacağı, okul ya da aileden herhangi bir kişiyle paylaşılmayacağı bilgisi verildi. Aynı zamanda kendilerinin de arkadaşlarının yanıtlarına bakmamaları gerektiği, toplanan bilgilerin kişilere özel olduğu söylendi.

3.Öğrenciler Olweus Akran Zorbalığı Anketi'ne başlamadan önce AZ'nın detaylı tanımı araştırmacılar tarafından öğrencilere sesli olarak okundu. Anlaşılmayan noktalar örnek vererek tekrar açıklandı. Aşağıdaki tırnak içine alınmış kısım öğrencilere sesli olarak okunmuş ve açıklanmıştır;

- ◆ “Eğer bir öğrenciye, başka bir ya da birkaç öğrenci aşağılayıcı ve kırıcı şeyler söylüyor, alay ediyor ya da aşağılayıcı ve kırıcı isimler takıyor,
- ◆ Arkadaş gruplarında tamamen yok sayıyor, gruplarından dışlıyor ya da kasıtlı olarak faaliyetlerinin dışında tutuyor,
- ◆ Dövüyor, tekmeliyor, itip kakıyor ya da bir odaya kilitliyor,
- ◆ Onun hakkında yalanlar söylüyor, asılsız dedikodular yayıyor, aşağılayıcı yazılar gönderiyor ve diğer öğrencilerin ondan hoşlanmaması için çaba harcıyor,
- ◆ Tüm bunlara benzer diğer kırıcı şeyleri yapıyor ve bunlar tekrarlayan bir şekilde gerçekleşiyor ise bu durum AZ olarak adlandırılır.

AZ'na uğrayan öğrenci için kendini savunmak zordur. Ayrıca biz bir öğrenciye tekrar tekrar aşağılayıcı ve kırıcı bir biçimde sataşılmasına da akran zorbalığı diyoruz. Ama biz sataşmanın arkadaşça ve oyun olarak yapılmasına AZ demiyoruz. Bunun yanında aynı kuvvet ya da güce sahip iki öğrencinin tartışması ya da kavgası da AZ değildir.”

4.Ardından öğrencilerin onayı alındıktan sonra bilgilendirilmiş onam formu soru formlarından ayrılarak toplandı.

5.Öğrencilere soruları yanıtlamaları için bir ders saati kadar süre verildi. Daha fazla zamana gereksinimi olan öğrenciler dersi izleyen arada devam ederek formların doldurulmasını tamamladı.

6. Verilerin Analizi:

Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics Version 22.0 programı kullanıldı (114). Çalışmada kullanılacak ölçeklerin güvenilirliklerinin, iç tutarlılık belirleme yöntemlerinden Cronbach Alpha katsayısı ile değerlendirildi. Ayrıca ölçeklerin, ölçülen özelliklerle ilişkili olduğu düşünülen diğer ölçekle arasındaki ilişki incelenerek ve beklenen farklı yapıları belirleme yetileri çeşitli sosyo- demografik özellikler açısından incelenerek, geçerlilikleri değerlendirildi. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığının Shapiro-Wilk testi ile değerlendirildi. Tek değişkenli analizlerden normaldağılıma uymayan değişkenler için ikiden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında Kruskal-Wallis testi, iki bağımsız grubun karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanıldı. Kategorik değişkenlerin gruplar arasında karşılaştırılmasında Pearsonki-kare testi ve Fisher-Freeman-Halton testleri kullanıldı. Değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ise Pearson ve Spearman korelasyon katsayıları kullanıldı. Akran zorbalığının risk faktörlerini belirleyebilmek için multinominal lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada $\alpha=0,05$ olarak alınmıştır.

7. Etik Açıklamalar:

- ◆ T.C. Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 18.04.2018 tarih ve 86896125 sayılı araştırma onayı alındı.
- ◆ Araştırma için Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 15.05.2018 tarih ve 2018-9/19 no ile etik kurul onayı alındı.

BULGULAR

Tablo-2: Örneklemin sosyodemografik verileri

Cinsiyet <ul style="list-style-type: none">◆ Kız (%50,4, n:431)◆ Erkek (%49,6, n:425)	Okul SED düzeyi <ul style="list-style-type: none">◆ Düşük (%36,7, n:324)◆ Orta (%28,5, n:252)◆ Yüksek (%34,6, n:306)
Anne eğitimi <ul style="list-style-type: none">◆ Okur-yazar değil ya da ilkokul mezunu (%24,5, n:214)◆ Ortaokul ya da lise mezunu (%57,8, n:505)◆ Üniversite ve üstü okullardan mezunu (%17,6, n:154)	Baba eğitimi <ul style="list-style-type: none">◆ Okur-yazar değil ya da ilkokul mezunu (%11,5, n:100)◆ Ortaokul ya da lise mezunu (%64,3, n:559)◆ Üniversite ve üstü okullardan mezunu (%24,2, n:210)
Anne mesleki durumu <ul style="list-style-type: none">◆ Çalışıyor (%40,9, n:342)◆ Çalışmıyor (%58,0, n:485)◆ Emekli (%1,1, n:9)	Baba mesleki durumu <ul style="list-style-type: none">◆ Çalışıyor (%93,1, n:773)◆ Çalışmıyor (%4,2, n:35)◆ Emekli (%2,7, n:22)
Annede kronik hastalık <ul style="list-style-type: none">◆ Yok (%91,3, n:798)◆ Var (8,7, n:76)	Babada kronik hastalık <ul style="list-style-type: none">◆ Yok (%91,9, n:799)◆ Var (%8,1, n:70)◆
Kardeş sayısı <ul style="list-style-type: none">◆ 0 (%8,9, n:79)◆ 1 (%46,8, n:413)◆ 2 (%25,8, n:228)◆ 3 ve üzeri (%18,5, n:126)	Kaçıncı çocuk <ul style="list-style-type: none">◆ 1. (%49,8, n:439)◆ 2. (%34,0, n:300)◆ 3. veya üzeri (%16,2, n:163)
Aile yapısı <ul style="list-style-type: none">◆ Çekirdek (%82, n:716)◆ Geniş (%18, n:157)	Anne baba birlikteliği <ul style="list-style-type: none">◆ Evet (%89,4, n:790)◆ Hayır (%10,6, n:194)

1. Zorbalık alt tiplerinin prevalansı

Bu çalışma için mevcut bulgular, ilköğretim ikinci kademe öğrencileri arasında zorbalık davranışının yaygınlığını %47 olarak göstermektedir. Zorbalık davranışının gruplarına göre yüzdeler; kurban grubu (Grup2) için %31,4, zorba (Grup3) grubu için %4,6 ve zorba/kurban (Grup4) grubu için %11'dir.

2. Kullanılan Ölçeklerin Sosyodemografik Değişkenler ile ilişkisi

Tablo-3: Akran zorbalığı (AZ) gruplarının sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi

		Grup1 N (%) Medyan (IQR) Mean-SD	Grup2 N (%) Medyan (IQR) Mean-SD	Grup3 N (%) Medyan (IQR) Mean-SD	Grup4 N (%) Medyan (IQR) Mean-SD	p
Cinsiyet	Kız	240 (52,9)	138 (51,3)	15 (38,5)	38 (40,4)	0,067
	Erkek	214 (47,1)	131 (48,7)	24 (61,5)	56 (59,6)	
Anne-baba birlikteliği	Birlikte	406 (90,2)	240 (90,6)	37(94,9)	75 (81,5)	0,045
	Ayrı	44 (9,8)	25 (9,4)	2 (5,1)	17 (18,5)	
Okul SED Düzeyi	Düşük	197 (44)	81 (30,6)	15 (38,1)	21 (22,6)	<0,001
	Orta	107(23,9)	75 (28,3)	9(23,1)	42 (45,2)	
	Yüksek	144 (32,1)	109 (41,1)	15(38,5)	30 (32,3)	
Baba eğitim durumu	Okur-yazar değil ya da ilkokul mezunu	54 (12,1)	31 (11,9)	5 (12,8)	6 (6,7)	0,528
	Ortaokul ya da lise mezun	275 (61,8)	174 (66,9)	24 (61,5)	63(70,8)	
	Üniversite ve üstü okullardan	116 (26,1)	55 (21,2)	10 (25,6)	20(22,5)	

	mezun					
Anne eğitim durumu	Okur-yazar değil ya da ilkokul mezunu	120 (27,1)	54 (20,5)	8 (20,5)	26 (28,6)	0,054
	Ortaokul ya da lise mezun	233 (52,7)	172 (65,2)	25 (64,1)	52 (57,1)	
	Üniversite ve üstü okullardan mezun	89 (20,1)	38 (14,4)	6 (15,4)	13 (14,3)	
Baba iş	Çalışıyor	416 (93,7)	237 (92,9)	36 (92,3)	83(90,2)	0,560
	Çalışmıyor	17 (3,8)	12 (4,7)	2 (5,1)	4 (4,3)	
	Emekli	11 (2,5)	6 (2,4)	1 (2,6)	4(4,3)	
Anne iş	Çalışıyor	181 (40,7)	104 (40,2)	16 (41,0)	40(43,0)	0,410
	Çalışmıyor	258 (58,0)	153 (59,1)	23 (59,0)	51(54,8)	
	Emekli	6 (1,3)	2 (0,8)	0 (0)	1 (1,1)	
Baba-Kronik hastalık	Yok	408 (91,5)	236 (91,5)	38 (97,4)	84 (91,3)	0,625
	Var	38 (8,5)	22 (8,5)	1(2,6)	8 (8,7)	
Anne-Kronik hastalık	Yok	408 (91,7)	235 (89,4)	39 (100)	83 (90,2)	0,164
	Var	37 (8,3)	28 (10,6)	0 (0)	9 (9,8)	
Yaş	Yaş	13(3) 12,50-1,20	12(2) 12,36-1,20	13(2) 12,94-1,19	13(2,5) 12,51-1,17	0,033
Kardeş sayısı	Kardeş sayısı	1(1)	1(1)	1(1)	1(1)	0,284
Kaçıncı	Kaçıncı	1(1)	1,5(1)	2(1)	2(1)	0,400

çocuk	çocuk					
-------	-------	--	--	--	--	--

Grup1: AZ dahil olmayanlar, Grup2: Sadece mağdur olanlar, Grup3: Sadece zorba olanlar, IQR: Interquertile Range Grup4: Hem kurban hem zorba olanlar, $p < 0,005$ anlamlı kabul edilmiştir. Kategorik olmayan parametrelerin değerlendirilmesi Mann-Whitney Testi ile yapılmıştır. SED: Sosyoekonomik düzey

2.1. Cinsiyet:

Çalışmaya katılanların %53'ü akran zorbalığına dahil olmamış (Grup1) ve %47'si son 3 ay içerisinde akran zorbalığına mağdur, zorba ya da hem mağdur hem zorba olarak dahil olmuştur. Cinsiyetlere göre, Olweus Akran Zorbalığı Anketi değerlendirildiğinde, kız cinsiyette AZ'na uğrama daha sık olmakla birlikte, erkek cinsiyette arada anlamlı fark saptanmamıştır. Erkek cinsiyette sadece zorba olma ya da zorba/kurban olma, kız cinsiyete göre daha sık olmakla birlikte, arada anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. AZ grupları, cinsiyet açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.2. Yaş:

Çalışmaya katılanların yaş faktörü ve AZ ilişkisi değerlendirildiğinde, AZ'na dahil olmama (Grup1), AZ'nın sadece mağduru olma (Grup2), sadece zorba olma (Grup3) ve hem zorba hem mağdur olma (Grup4) arasında anlamlı fark ($p=0,033$) bulunmuştur. Grup1 ve Grup2 karşılaştırıldığında yaş açısından bu iki grup arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p=0,140$). Grup1 ve Grup3 karşılaştırıldığında, yaş açısından anlamlı fark ($p=0,023$) bulunmuştur. Grup1 (M=12,50, SD=1,20, Medyan=13) ve Grup3 (M=12,94, SD=1,19, Medyan=13) arasındaki bu farklılık, zorba olanların yaş ortalamasının herhangi bir zorbalığa dahil olmayanlardan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Grup1 ve Grup4 karşılaştırıldığında, yaş açısından anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p=0,915$). Grup2 ve Grup3 karşılaştırıldığında yaş açısından bu iki grup arasında anlamlı fark ($p=0,005$) bulunmuştur. Grup2 (M=12,36, SD=1,20, Medyan=12) ve Grup3 (M=12,94, SD=1,19, Medyan=13) arasındaki bu farklılık zorbaların yaşlarının kurban olanlardan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Grup2 ve Grup4 karşılaştırıldığında, yaş açısından bu iki grup arasında anlamlı ilişki

bulunmamıştır ($p=0,285$). Grup3 ve Grup4 karşılaştırıldığında, yaş açısından bu iki grup arasında sınırda anlamlı fark ($p=0,050$) bulunmuştur. Grup3 ($M=12,94$, $SD=1,19$, Medyan=13) ve Grup4 ($M=12,51$, $SD=1,17$, Medyan=13) arasındaki fark zorbalıların zorba/kurbanlardan yaşça daha büyük olduğunu göstermektedir. AZ grupları, yaş açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.3. Anne Eğitim Durumu:

Anne eğitim durumuna göre örneklem değerlendirildiğinde, okur-yazar değil ya da ilkokul mezunu (1), ortaokul ya da lise mezunu (2), üniversite ve üstü okullardan mezun (3) olarak üç gruba ayrılmıştır. Anne eğitim durumuna göre Olweus Akran Zorbalığı Anketi değerlendirildiğinde, AZ grupları arasında anlamlı fark saptanmamıştır ($p=0,054$). AZ grupları, anne eğitim durumu açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.4. Baba Eğitim Durumu:

Baba eğitim durumuna göre örneklem değerlendirildiğinde, okur-yazar değil ya da ilkokul mezunu (1), ortaokul ya da lise mezunu (2), üniversite ve üstü okullardan mezun (3) olarak üç gruba ayrılmıştır. Baba eğitim durumuna göre Olweus Akran Zorbalığı Anketi değerlendirildiğinde, AZ grupları arasında anlamlı fark saptanmamıştır ($p=0,528$). AZ grupları, baba eğitim durumuaçısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.5. Anne Mesleki Durumu:

Anne çalışma durumuna göre örneklem değerlendirildiğinde çalışıyor (1), çalışmıyor (2) ve emekli (3) olarak üç gruba guruba ayrılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunun (%58,0, $n:485$) annesi herhangi bir düzenli işte çalışmamaktadır. Anne çalışma durumuna göre Olweus Akran Zorbalığı Anketi değerlendirildiğinde AZ grupları arasında anlamlı fark saptanmamıştır ($p=0,728$). AZ grupları, anne mesleki durumu açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.6. Baba Mesleki Durumu:

Baba çalışma durumuna göre örneklem değerlendirildiğinde çalışıyor (1), çalışmıyor (2) ve emekli (3) olarak üç gruba ayrılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunun (%93,1, n:773) babası herhangi bir düzenli işte çalışmaktadır. Anne çalışma durumuna göre Olweus Akran Zorbalığı Anketi değerlendirildiğinde AZ grupları arasında anlamlı fark saptanmamıştır ($p=0,560$). AZ grupları, anne mesleki durumu açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.7. Anne Sağlık Durumu:

Anne kronik hastalık olup olmamasına göre örneklem değerlendirildiğinde Kronik hastalık var (1) ve kronik hastalık yok (2) olarak iki gruba ayrılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunun (%91,3, n:798) annesinde herhangi bir kronik hastalık saptanmamıştır. Anne sağlık durumuna göre Olweus Akran Zorbalığı Anketi değerlendirildiğinde AZ grupları arasında anlamlı fark saptanmamıştır ($p=0,164$). AZ grupları, anne sağlık durumu açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.8. Baba Sağlık Durumu:

Baba kronik hastalık olup olmamasına göre örneklem değerlendirildiğinde, Kronik hastalık var (1) ve kronik hastalık yok (2) olarak iki gruba ayrılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunun (%91,9, n:799) babasında herhangi bir kronik hastalık saptanmamıştır. Baba sağlık durumuna göre Olweus Akran Zorbalığı Anketi değerlendirildiğinde, AZ grupları arasında anlamlı fark saptanmamıştır ($p=0,625$). AZ grupları, baba sağlık durumu açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.9. Kardeş Sayısı:

Kardeş sayısı açısından örneklem değerlendirildiğinde, AZ grupları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p=0,284$). Çalışmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%46,8, n:413) kardeş sayısı 1'dir. AZ grupları, kardeş sayısı açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.10. Ailede kaçınıcı çocuk olduğu:

Ailede kaçınıcı çocuk olması açısından örneklem değerlendirildiğinde, AZ grupları arasında anlamlı fark bulunmamıştır

(p=0,400). Çalışmaya katılan öğrencilerin %49,8'i ailenin ilk çocuğu iken, katılımcıların %34,0'ü ailenin ikinci çocuğudur. AZ grupları, kaçınıcı çocuk olduğu açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.11. Anne-baba birlikteliği:

Anne-baba birlikteliği açısından örneklem değerlendirildiğinde anne-baba birlikte olanlar (1) ve anne-baba ayrı olanlar (2) olarak iki gruba ayrılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %89,4 'ünün anne ve babası birlikte yaşamaktadır. Örneklem anne-baba birlikteliği açısından incelendiğinde AZ grupları arasında anlamlı fark (p=0,45) bulunmuştur. AZ'na dahil olmayan öğrenci grubunda anne-baba ayrılık oranı %9,8 iken, kurban olanlarda %9,4 ve zorba olanlarda bu oran %5,1 olarak tespit edilmiştir. Zorba/kurban olan grubun anne-baba ayrılık oranı ise %18,5 olarak bulunmuştur. Çalışma sonuçları göstermektedir ki hem mağdur hem de zorba olan öğrenci gruplarının anne-baba ayrılık oranları diğer üç gruba göre belirgin olarak yüksektir. AZ grupları, anne-baba birlikteliği açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

2.12. Okul sosyoekonomik düzeyi:

Çalışmaya dahil olan öğrencilerin %36,7'si düşük Sosyoekonomik düzey (SED), %28,5'i orta SED ve geri kalan %34,6'sı yüksek SED okullarda öğrenim görmektedir. Örneklem okul sosyoekonomik düzey (SED) açısından değerlendirildiğinde, AZ grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark (p<0,001) bulunmuştur. AZ grupları, okul SED açısından karşılaştırıldığında ki bulgular Tablo-3'te belirtilmiştir.

3. AZ grupları arasındaki psikopatolojinin sınıflaması

GGA alt boyutlarının, AZ gruplarındaki dağılımı Tablo-4'te gösterilmiştir.

Tablo-4: Gruplar arası psikopatolojinin kategorik sınıflaması

	Grup1	Grup2	Grup3	Grup4	p
DEHB					
◆ Normal	210 (47,1%)	106 (40,0%)	13 (35,1%)	38 (41,8%)	0,377
◆ Sınır	96 (21,5%)	57 (21,5%)	8 (21,6%)	18 (19,8%)	
◆ Anormal	140 (31,4%)	102 (38,5%)	16 (43,2%)	35 (38,5%)	

Davranış sorunları					
◆ Normal	303 (67,5%)	140 (53,0%)	11 (29,7%)	30 (34,1%)	<0,001
◆ Sınır	86 (19,2%)	44 (16,7%)	11 (29,7%)	21 (23,9%)	
◆ Anormal	60 (13,4%)	80 (30,3%)	15 (40,5%)	37 (42,0%)	
Duygusal sorunlar					
◆ Normal	332 (74,3%)	141 (53,6%)	28 (75,7%)	40 (44,0%)	<0,001
◆ Sınır	47 (10,5%)	28 (10,6%)	4 (10,8%)	12 (13,2%)	
◆ Anormal	68 (15,2%)	94 (35,7%)	5 (13,5%)	39 (42,9%)	
Akran sorunları					
◆ Normal	77 (17,3%)	24 (9,1%)	5 (13,5%)	5 (13,5%)	0,007
◆ Sınır	80 (17,9%)	48 (18,1%)	7 (18,9%)	12 (13,3%)	
◆ Anormal	289 (64,8%)	193 (72,8%)	25 (67,6%)	73 (81,1%)	
Prososyal davranışlar					
◆ Normal	409 (91,1%)	242 (91,7%)	29 (76,3%)	68 (75,6%)	<0,001
◆ Sınır	18 (4,0%)	12 (4,5%)	4 (10,5%)	10 (11,1%)	
◆ Anormal	22 (4,9%)	10 (3,8%)	5 (13,2%)	12 (13,3%)	
Toplam GGA puanı					
◆ Normal	222 (50,7%)	82 (31,7%)	11 (31,4%)	15 (17,2%)	<0,001
◆ Sınır	110 (25,1%)	45 (17,4%)	10 (28,6%)	17 (19,5%)	
◆ Anormal	106 (24,2%)	132 (51,0%)	14 (40,0%)	55 (63,2%)	

Grup1: AZdahil olmayanlar, Grup2: Sadece mağdur olanlar, Grup3: Sadece zorba olanlar, Grup4: Hem kurban hem zorba olanlar, DEHB: Dikkat eksikliği ve hiperaktivite, $p < 0,005$ anlamlı kabul edilmiştir, r: Correlation coefficient

4. Akran zorbalığı gruplarının GGA ve KDDÖ alt boyutlarıyla karşılaştırılması

Grup1 ve Grup2 karşılaştırıldığında, davranış sorunları ($p < 0,001$), duygusal sorunlar ($p < 0,001$), toplam güçler güçlükler puanı ($p < 0,001$), duygusal destek yokluğu (DDY) ($p = 0,001$), müdahalecilik ($p < 0,001$) ve

toplam duygu dışavurum puanı ($p < 0,001$) arasında anlamlı fark bulunmuştur. Grup1 ve Grup2 karşılaştırıldığında prososyal davranışlar ($p = 0,600$) açısından, anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Grup1 ve Grup3 karşılaştırıldığında davranış sorunları ($p < 0,001$), prososyal davranışlar ($p = 0,001$), toplam güçler güçlükler puanı ($p = 0,014$), DDY ($p = 0,002$), müdahalecilik ($p = 0,019$) ve toplam duygu dışavurum puanı ($p = 0,002$) arasında anlamlı fark bulunmuştur. Grup1 ve Grup3 karşılaştırıldığında duygusal sorunlar açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p = 0,874$).

Grup1 ve Grup4 karşılaştırıldığında, davranış sorunları ($p < 0,001$), duygusal sorunlar ($p < 0,001$), prososyal davranışlar ($p < 0,001$), toplam güçler güçlükler puanı ($p < 0,001$), DDY ($p < 0,001$), müdahalecilik ($p < 0,001$) ve toplam duygu dışavurum puanı ($p < 0,001$) arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Grup2 ve Grup3 karşılaştırıldığında, duygusal sorunlar ($p = 0,020$) ve prososyal davranışlar ($p = 0,002$) açısından anlamlı fark bulunmuştur. Grup2 ve Grup3 karşılaştırıldığında toplam güçler güçlükler puanı ($p = 0,394$), DDY ($p = 0,170$), müdahalecilik ($p = 0,770$) ve toplam duygu dışavurum puanı ($p = 0,597$) açısından, bu iki grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Grup2 ve Grup4 karşılaştırıldığında davranış sorunları ($p = 0,006$), duygusal sorunlar ($p = 0,006$), prososyal davranışlar ($p < 0,001$), toplam güçler güçlükler puanı ($p = 0,021$), DDY ($p = 0,004$), müdahalecilik ($p < 0,001$) ve toplam duygu dışavurum puanı ($p = 0,001$) arasında anlamlı fark bulunmuştur.

Grup3 ve Grup4 karşılaştırıldığında, duygusal sorunlar ($p < 0,001$), toplam güçler güçlükler puanı ($p = 0,013$) ve müdahalecilik ($p = 0,003$) açısından bu iki grup arasında anlamlı fark bulunmuştur. Grup3 ve Grup4 karşılaştırıldığında davranış sorunları ($p = 0,740$), prososyal davranışlar ($p = 0,950$), DDY ($p = 0,585$) ve toplam duygu dışavurumu ($p = 0,072$) açısından bu iki grup arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

AZ gruplarının GGA ve KDDÖ alt boyutlarıyla karşılaştırılması Tablo-5'te verilmiştir.

5. DEHB ve davranış sorunlarında eşlik eden prososyal sorunların AZ alt grupları ile ilişkisi

DEHB'de eşlik eden prososyal problemlerin etkisini değerlendirmek amacıyla sadece DEHB'si olanlar ile DEHB ve prososyal sorunları olanları karşılaştırdığımızda prososyal sorunların eşlik ettiği grupta zorba olma olasılığı anlamlı oranda artmaktadır ($p=0,044$). Davranış sorunlarında eşlik eden prososyal problemlerin etkisini değerlendirmek amacıyla, sadece davranış sorunları olanlar ile davranış sorunları ve prososyal sorunları olanları karşılaştırdığımızda prososyal sorunların eşlik ettiği grupta zorba olma olasılığı anlamlı oranda artmaktadır ($p=0,003$).

Tablo-5: Akran zorbalığı gruplarının GGA ve KDDÖ alt boyutlarıyla karşılaştırılması

	Grup1 Media n (IQR)	Grup2 Media n (IQR)	Grup3 Media n (IQR)	Grup4 Media n (IQR)	p	G. 1-2 p	G. 1-3 p	G. 1-4 p	G. 2-3 p	G. 2-4 p	G. 3-4 p
DEHB	6(3)	6(3)	6(2,5)	6(3)	0,6 02	-	-	-	-	-	-
Davranış sorunları	2(2)	2(3)	3(2)	3(2)	0,0 12	<0, 001	<0, 001	<0, 001	0,1 04	0,0 06	0,7 40
Duygusal sorunlar	2(3)	3(5)	2(2,5)	4(3)	<0, 001	<0, 001	0,8 74	<0, 001	0,0 20	0,0 06	<0, 001
Akran sorunları	4(2)	5(3)	4(2)	5(2)	0,1 17	-	-	-	-	-	-
Prososyal davranışlar	9(3)	9(3)	8(3,25)	8(3,25)	<0, 001	0,6 00	0,0 01	<0, 001	0,0 20	<0, 001	0,9 50

Toplam güçler güçlükler puanı	13(7)	17(9)	15(6)	18(6)	0,025	<0,001	0,014	<0,001	0,394	0,021	0,013
DDY	22(13)	26(16)	30 (17,75)	31,5 (16,5)	0,010	0,001	0,002	<0,001	0,170	0,004	0,585
Müdahalecili k	15 (7,75)	18 (12,5)	16 (11,5)	27(14)	<0,001	<0,001	0,019	<0,001	0,770	<0,001	0,003
Sinirlilik	12(5)	14(6)	13 (4,25)	15(5)	0,168	-	-	-	-	-	-
Toplam duygu d.p.	51(19)	58(32)	60 (27,25)	73,5 (28)	0,003	<0,001	0,002	<0,001	0,597	0,001	0,072

Grup1: AZ dahil olmayanlar, Grup2: Sadece mağdur olanlar, Grup3: Sadece zorba olanlar
Grup4: Hem kurban hem zorba olanlar, IQR: Interquertile Range.

Tablo-6: DEHB ve davranış sorunlarında eşlik eden prososyal sorunların AZ alt grupları ile ilişkisi

		DEHB n	DEHB + Davranış sorunları n	p	Davranış sorunları n	Davranış sorunları + Prososyal Sorunlar n	p
Kurban	Yok	8	152	0,327	14	63	0,882
	Var	11	131		21	100	
Zorba	Yok	11	232	0,044	18	126	0,003
	Var	6	45		16	36	
Zorba/kurban	Yok	13	243	0,133	23	132	0,064
	Var	4	31		10	26	

6. KDDÖ ve GGA alt boyutları arasındaki ilişki

Aile ikliminde duygusal destek yokluğu ile DEHB semptomları ($r=-0,078$, $p=0,032$) arasında negatif yönde, davranış sorunlarıyla ($r=0,169$, $p<0,001$) pozitif yönde, duygusal sorunlarla ($r=0,226$, $p<0,001$) pozitif yönde, prososyal davranışlarla ($r=-0,290$, $p<0,001$) negatif yönde ve toplam güçler

güçlükler puanıyla ($r=0,175$, $p<0,001$) pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. DDY ile akran sorunları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p=0,062$).

Aile ikliminin müdahaleci algılanmasıyla, davranış sorunları ($r=0,245$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, duygusal sorunlar ($r=0,293$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, akran sorunları ($r=0,189$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, prososyal davranışlarla ($r=-0,251$, $p<0,001$) arasında negatif yönde ve toplam güçler güçlükler puanıyla ($r=0,327$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Müdahalecilik ile DEHB semptomları arasında, anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0,089$).

Aile ikliminde sinirlilik ile davranış sorunları ($r=0,165$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, duygusal sorunlar ($r=0,151$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, akran sorunları ($r=0,116$, $p=0,001$) arasında pozitif yönde, prososyal davranışlarla ($r=-0,182$, $p<0,001$) arasında negatif yönde ve toplam güçler güçlükler puanıyla ($r=0,295$, $p<0,001$) pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Sinirlilik DEHB semptomları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0,316$).

Toplam duygu dışavurum puanı ile davranış sorunları ($r=0,248$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, duygusal sorunlar ($r=0,151$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, akran sorunları ($r=0,274$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde, prososyal davranışlarla ($r=-0,318$, $p<0,001$) arasında negatif yönde ve toplam güçler güçlükler puanıyla ($r=0,295$, $p<0,001$) pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Toplam duygu dışavurum puanı ile DEHB semptomları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0,592$).

Aile ikliminde DDY ile aile iklimindeki müdahalecilik ($r=0,350$, $p=0,000$) arasında pozitif yönde ve aile iklimindeki sinirlilik ($r=0,225$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Aile ikliminde müdahalecilik aile iklimindeki sinirlilik ($r=0,550$, $p<0,001$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

GGA ve KDDÖ alt boyutları arasındaki korelasyon Tablo-7'da verilmiştir.

Tablo-7: GGA ve KDDÖ alt boyutlarının korelasyonu

	DDY	Müdahalecilik	Sinirlilik	Toplam KDDÖ	DEHB	Davranış	Duygusal	Akran sorunlar	Prososyal	Toplam
--	-----	---------------	------------	-------------	------	----------	----------	----------------	-----------	--------

				puanı		sorunlar	sorunlar		davranı	GGA
DDY										
♦ r	-	0,350	0,225	0,760	-	-	-	-	-	-
♦ p	-	<0,001	<0,001	<0,001	-	-	-	-	-	-
Müdahalecili										
♦ r	-	-	0,550	0,787	-	-	-	-	-	-
♦ p	-	-	<0,001	<0,001	-	-	-	-	-	-
Sinirlilik										
♦ r	-	-	-	0,623	-	-	-	-	-	-
♦ p	-	-	-	<0,001	-	-	-	-	-	-
DEHB										
♦ r	-0,078	-	-	-	-	0,215	0,226	0,219	0,220	0,586
♦ p	0,032	0,089	0,316	0,592	-	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
Davranış sorunları										
♦ r	0,169	0,245	0,165	0,248	-	-	0,391	0,265	-0,150	0,657
♦ p	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	-	-	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
Duygusal sorunları										
♦ r	0,226	0,293	0,151	0,151	-	-	-	0,297	-0,700	0,768
♦ p	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	-	-	-	<0,001	0,038	<0,001
Akran sorunları										
♦ r	-	0,189	0,116	0,274	-	-	-	-	-	0,613
♦ p	0,062	<0,001	<0,001	<0,001	-	-	-	-	0,337	<0,001
Prososyal davranış										
♦ r	-0,290	-0,251	-0,182	-	-	-	-	-	-	-
♦ p	<0,001	<0,001	<0,001	0,318<0,001	-	-	-	-	-	0,768
Toplam GGA puanı										
♦ r	0,175	0,327	0,295	0,295	-	-	-	-	-	-
♦ p	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	-	-	-	-	-	-

7. GGA, KDDÖ ve diğer risk etmenlerinin AZ üzerine etkisi

Model için 0,001 p değeri anlamlı bulunmuştur. Multinomial lojistik regreyon analizi ile AZ risk faktörleri incelenmiştir.

AZ gruplarının, risk etmenleri açısından incelenmesinde, davranış sorunları alt boyutuyla (p=0,012), duygusal sorunlar alt boyutuyla(p<0,001), prososyal davranışlar alt boyutuyla (p<0,001), toplam güçler güçlükler puanıyla (p=0,025), DDY alt boyutuyla (p=0,010), müdahalecilik alt boyutuyla (p<0,001) ve toplam duygu dışavurumu puanıyla (p=0,003) istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna karşılık AZ gruplarının, DEHB (p=0,602), akran sorunları (p=0,117) ve sinirlilik (p=0,168) alt boyutuyla anlamlı ilişki bulunmamıştır.

GGA, KDDÖ ve diğer risk etmenlerinin AZ üzerine Tablo-8'de verilmiştir.

Tablo-8: GGA, KDDÖ ve diğer risk etmenlerinin AZ üzerine etkisi

	p	OR	95% CI
Sadece kurban olan			
◆ DDY	0,085	-	-
◆ Müdahalecilik	0,005	1,042	1,013 – 1,073
◆ Sinirlilik	0,506	-	-
◆ DEHB	0,502	-	-
◆ Davranış sorunları	0,327	-	-
◆ Duygusal sorunlar	0,002	1,161	1,057 – 1,274
◆ Akran sorunları	0,040	1,147	1,006 – 1,307
◆ Prososyal davranışlar	0,867	-	-
◆ Yaş	0,015	0,814	0,689 – 0,961
◆ Kız cinsiyet	0,303	-	-
◆ Erkek cinsiyet	.	.	.
◆ Anne-baba birlikte	0,478	-	-
◆ Anne-baba ayrı	.	.	.
◆ Düşük SED	<0,001	2,252	1,439 – 3,523
◆ Orta SED	0,010	1,988	1,182 – 3,343
◆ Yüksek SED	.	.	.
Sadece zorba olan			
◆ DDY	0,077	-	-
◆ Müdahalecilik	0,523	-	-

◆ Sinirlilik	0,594	-	-
◆ DEHB	0,217	-	-
◆ Davranış sorunları	0,043	1,330	1,009 – 1,752
◆ Duygusal sorunlar	0,292	-	-
◆ Akran sorunları	0,822	-	-
◆ Prososyal davranışlar	0,098	-	-
◆ Yaş	0,207	-	-
◆ Kız cinsiyet	0,773	-	-
◆ Erkek cinsiyet	.	.	.
◆ Anne-baba birlikte	0,812	-	-
◆ Anne-baba ayrı	.	.	.
◆ Düşük SED	0,603	-	-
◆ Orta SED	0,677	-	-
◆ Yüksek SED	.	.	.
Hem kurban hem zorba olan			
◆ DDY	0,044	1,030	1,001 – 1,060
◆ Müdahalecilik	<0,001	1,075	1,033 – 1,118
◆ Sinirlilik	0,565	-	-
◆ DEHB	0,946	-	-
◆ Davranış sorunları	0,967	-	-
◆ Duygusal sorunlar	<0,001	1,301	1,129 – 1,500
◆ Akran sorunları	0,027	1,268	1,027 – 1,566
◆ Prososyal davranışlar	0,027	0,820	0,688 – 0,978
◆ Yaş	0,071	-	-
◆ Kız cinsiyet	0,137	-	-
◆ Erkek cinsiyet	.	.	.
◆ Anne-baba birlikte	0,157	-	-
◆ Anne-baba ayrı	.	.	.
◆ Düşük SED	0,005	3,476	1,452 – 8,322
◆ Orta SED	<0,001	6,602	2,711- 16,074
◆ Yüksek SED	.	.	.

OR: Odds ratio, CI:Confidence interval

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmaya 431 kız ergen, 425 tane de erkek ergen katılmıştır. Katılımcıların yaşları 11 ile 16 arasında değişmekteydi (M=12,4, SD=1,20, Medyan=12). Çalışmamızda AZ'na dahil olanlar “sadece kurbanlar” (başkalarına zorbalık uygulamayanlar), “sadece zorbalılar” (başkaları tarafından zorbalığa maruz kalmayanlar) ve “zorba-kurbanlar”(hem mağdur olanlar hem de başkalarına zorbalık yapanlar) olarak ayrılmıştır. Araştırmamızın hipoteziyle uyumlu olarak dört grup arasında risk etmenleri açısından belirgin farklılıklar mevcuttur. Kurban grubunda davranış sorunlarının, duygusal sorunlarının ve akran sorunlarının fazla olduğu bulundu. Zorba grubunda, davranış sorunları ve prososyal sorunlar AZ'na dahil olmayan gruba göre belirgin olarak daha yüksek olarak saptanmıştır. Zorba/kurban grubunda davranış sorunları, duygusal sorunlar, prososyal sorunlar ve akran sorunları diğer gruplara göre belirgin olarak yüksek olarak saptanmıştır.

Bu bölümde; öğrencilerin sosyodemografik bilgilerinin değerlendirilmesi, öğrencilerin AZ'na dahil olma durumları ve AZ durumlarının psikopatoloji ve aile duygu dışavurumu değişkenleriyle yapılan ilişkilendirmeleri yapılacak ve yazınla karşılaştırılacaktır.

1.Sosyodemografik Bilgilerin Değerlendirilmesi ve Tartışılması

Çalışmaya katılan ergenler cinsiyet açısından değerlendirildiğinde %50,4'ü kız, %49,6'sı erkek olarak saptanmıştır. Kurban, zorba ve zorba/kurban alt gruplarında cinsiyet açısından anlamlı farklılık bulunmamakla birlikte zorba (erkek; n=24 (%61,5)) ve zorba-kurban (erkek; n=56 (%59,6)) gruplarında erkek cinsiyetin oran olarak daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda olduğu gibi zorba ve kurban olma ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki saptanmayan çalışmalar bulunmaktadır (115-119). Ülkemizde yapılan bir çalışma olan Gültekin'in çalışmasında, cinsiyetler arasında AZ maruziyeti açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır (120). Erkeklerin kızlara göre hem zorba hem de kurban olma olasılığının yüksek olduğunu gösteren çalışmalar da vardır (66, 121). Ergenlerle yapılan bir çalışmada erkeklerin kızlara göre daha yüksek oranda fiziksel zorbalığa ve mülke zarar verme davranışına sahip oldukları ve kızlarda ise daha yüksek oranda sosyal manipülasyon davranışı olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada kız ve erkeklerde sözel zorbalık açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır (122).

Kız ve erkek cinsiyet arasında saldırganlık davranışları açısından farklılıklar vardır. Erkek çocuklarının saldırgan davranışları genellikle doğrudan fiziksel saldırganlık, bağırma ve statü iddia ederek baskınlık kurma iken, kız çocuklarının, sosyal ilişkilerde dedikodu yapmak ve kurbanın dışlanması için başkalarını manipüle etmek gibi dolaylı zorbalık davranışları olduğu bildiren çalışmalar vardır (123).

Fiziksel şiddet uygulama erkeklerde kızlara göre daha fazladır (121).

Erkeklerin daha çok zorbalık yaptıklarını ve kızların ise daha fazla mağduriyet bildirdiği çalışmalar da mevcuttur (11, 22). Fakat bizim çalışmamızda AZ grupları arasında cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Genel olarak, erkekler ve kızlar benzer oranlarda zorbalığa

dahil olduklarını bildirmiştir. Cinsiyetin AZ mağduriyeti için bir risk faktörü olmadığını söyleyen çalışmalar vardır ve bizim çalışmamızda da risk faktörü olarak bulunmamıştır (121). Bunun sebeplerinden birinde örneklem grubunun hepsinin aynı gelişim döneminden olması olabilir.

Çalışmamıza katılan öğrencilerin yaşları 11 ile 16 arasında değişmekteydi (M=12,48, SD=1,20, Medyan=12). Araştırma grupları yaş ortalamaları açısından karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. AZ'na dahil olmayanların yaş ortalaması 12,50 iken, sadece zorba olanların 12,94 ve sadece kurban olanların yaş ortalaması 12,36 olarak tespit edilmiş olup, kurban yaş ortalamasının dahil olmayan öğrencilerden daha düşük ve zorba yaş ortalamasının dahil olmayan öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Zorba/kurban grubu yaş ortalamasına bakıldığında 12,51 olarak tespit edilmiş olup, zorba yaş ortalamasından daha az, ama kurban yaş ortalamasından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Araştırmamızda zorbalığa maruz kalmada genel olarak, küçük yaştakilerin daha çok zorbalığa maruz kaldıkları ve kurban olma için yaş küçüklüğünün risk faktörü olduğu görülmüştür.

AZ'nın en yaygın olduğu zamanın ortaokul dönemi olduğunu ve lise döneminin sonlarında azaldığını gösteren çalışmalar vardır (66, 124). Yaşın zorbalığa maruz kalmada herhangi bir farklılık yaratmadığını gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (122). Buna karşılık zorbalığa maruz kalmada yaş ile birlikte bir azalmanın varlığını ortaya koyan çalışmalar çoğunluktadır (125). Danimarka'da 10-15 yaş arasındaki 305 çocukla yapılan araştırmada bizim çalışmamızda da kullandığımız, Olweus Akran Zorbalığı Anketi kullanılmış ve yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamasına rağmen küçük yaştakilerin daha fazla kurban olma eğilimi gösterdiği belirtilmiştir (126).

Ayrıca büyük çocukların daha fazla AZ yaptığını gösteren çalışmalar da vardır (45, 127).

Ayrıca bizim çalışmamızda olduğu gibi yaşla birlikte zorbalığın azalması, kurban olma halinin küçük çocuklar arasında kalıcı olmadığını da göstermektedir (128). Burada kalıcılıkla kastedilen biri akranlarının arasında

kurban ise her zaman kurban olur anlamına gelmektedir (17). Kurban olmanın ortaokul öğrencileri için orta düzey bir kararlılığı vardır (129).

Öğrencinin yaşı arttıkça zorbalık mağduriyeti sıklığının düşmesiyle ilgili öne sürülmüş hipotezler bulunmaktadır. Bu hipotezlerden birisi yaşça küçük çocuklar için okul hiyerarşisinde onlardan yaşça büyük ve zorbalık yapma ihtimali olan daha fazla sayıda öğrenci vardır (130). Bir başka hipotez ise yaşça küçük çocukların zorbalıkla etkin bir şekilde başa çıkmak için sosyal becerilerinin yaşça daha büyük çocuklara göre daha az gelişmiş olmasıdır (131). Başka bir hipotez ise daha küçük yaştaki çocukların tüm saldırgan davranışları zorbalık kabul etmeleri olabilir (130). Zorba davranışa maruz kalan çocuğun yaşı arttıkça gerçek provokasyonları tanıyabilme, sosyal bağlamı daha doğru yorumlama ve zorba davranışa karşı daha uygun ve geniş yelpazede yanıt verebilme becerisi artar (132). Muhtemelen daha iyi başa çıkma stratejileri nedeniyle, yaş arttıkça AZ azalmaktadır. Ayrıca kurban yaşının daha küçük ve zorba yaşının daha büyük olma nedeni, aradaki güç dengesizliği ile ilişkili olabilir.

Çalışmamızda gruplar arasında anne ve babaların eğitim düzeyi ile ilgili herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamasına rağmen, ebeveynin üniversite ve üstü bir okuldan mezun olma durumu karşılaştırıldığında hem anne hem baba için AZ'na dahil olmayan öğrencilerin, ebeveyn eğitim durumunun daha yüksek olarak bulunmuştur. Çalışmamızın sonuçlarıyla paralel olarak Asya'da Avustralya, Çin, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Singapur ve Tayland'dan ortaokul öğrencileriyle yapılan bölgesel bir çalışmada, ebeveynlerin eğitim düzeyleri zorbalık arasında Filipinler ve Kore dışında anlamlı ilişki bulunamadığı bildirilmiştir (132). Literatür incelendiğinde bir çalışmada ebeveyn eğitim seviyesindeki yüksekliğin çocuktaki benlik algısını artırarak zorbalık davranışlarını azaltabileceği yönünde veriler mevcuttur (133). Ülkemiz'de ilkokul öğrencileriyle yapılan bir çalışmada baba mesleği ile zorbalık düzeyi arasında anlamlı ilişki bildirilirken, anne eğitim durumu ile ilişki bildirilmemiştir (119). İskandinav ülkelerinde yapılan bir çalışma, bekar ve düşük eğitimi olan ebeveynleri olan çocukların zorbalık mağduriyet riskinin arttığını

göstermektedir ve bu çalışmada düşük eğitilmiş ailelerin çocuklarında yüksek eğitilmiş ailelerin çocuklarından daha sık zorbalık olduğu bildirilmiştir (134). Bununla birlikte yapılan 8 yıllık bir izlem çalışmasında ebeveyn eğitimi düzeyi, sosyoekonomik durum ve anne-baba ayrılığı gibi aile faktörleri, zorbalık veya mağduriyetle ilişkisi bulunmamıştır (135). Benzer şekilde ABD’de yapılan bir çalışmada ebeveyn eğitim düzeylerinin AZ ile anlamlı ilişkisi olmadığı bildirilmiştir (53). Bu farklı sonuçlar çalışmanın yapıldığı toplumların farklılığından kaynaklanıyor olabilir.

Okul ortamının özelliklerinin akran şiddetini ve sonuçlarını belirleyici olduğunu bildiren çalışmalar vardır (103, 136). Okul sosyoekonomik düzeylerine (SED) göre analiz edildiğinde, çalışmamızda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Kurban olan çocukların %41,1’i yüksek, %30,6’sı düşük ve %28,3’ü orta SED okullarda okumaktadır. Zorbalıların ise %38,5’i yüksek, %38,1’i düşük SED okullarda okumaktadır. Zorba/kurbanların %45,2’si orta SED bir okulda okumakta olarak bulunmuştur. Ayrıca sonuçlar göstermektedir ki düşük ve orta SED bir okulda okumak hem kurban hem de zorba/kurban olma riskini artırmaktadır. Sosyoekonomik olarak daha dezavantajlı bölgelerde davranış problemleri daha sık yaşanmaktadır (136). 95 tane ilköğretim ve ortaokulda yapılan ve 22178 öğrencinin katıldığı bir çalışmada zorbalıkla ilgili tutum ve deneyimler araştırılmış ve okul düzeyinde yoksulluğun veya okullardaki sosyoekonomik farklılıkların zorbalıkla pozitif bir ilişkisi olduğu bildirilmiştir (137). Çalışmamız oranlarıyla benzer sonuçları olan ve Kore’de ortaokul öğrencileriyle yapılan bir çalışmada yüksek SED öğrencilerinin zorba olma ihtimalinin yüksek olduğunu ve hem yüksek hem de düşük SED öğrencilerin mağdur olma ihtimalinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir (142). Ülkemizde ilköğretim öğrencileriyle yapılan bir çalışmada SED’i düşük okuldaki çocukların zorbalığa daha fazla maruz kaldığı tespit edilmiştir (119). Yakın tarihte yapılan ve SED ile zorbalık ilişkisini inceleyen, bir meta-analiz çalışmasında, 22 tane kurban olma ile SED arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada, çalışmamızın verileriyle uyumlu olarak, düşük SED ile kurban olma durumu pozitif yönde ilişkiliyken, yüksek SED ile negatif yönde ilişkili olarak bulunmuştur.

Zorba/kurban olma ile SED arasındaki ilişkiyi de inceleyen meta-analizde, düşük SED ile pozitif yönde bir ilişki saptanırken, yüksek SED ile ilişki bulunmamıştır. Aynı çalışmada 19 tane zorba olma ile SED arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma değerlendirilmiş ve genel olarak zorba olma, düşük SED ile pozitif ilişkiliyken, çalışmamızın verilerinin tersine, yüksek SED ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Fakat zorba olma ile SED arasındaki ilişkinin, genel olarak zayıf bir ilişki olduğu da belirtilmiştir (138). Çalışmamızın tersine zorbalığın SED ile anlamlı ilişkisinin bulunmadığını gösteren çalışmalar vardır (135).

SED'in çocukluktaki fiziksel sağlık problemleriyle ilişkili olduğu bilinmektedir (139, 140). Ayrıca, SED'in ergenlerin psikososyal sağlığı için önemli bir yordayıcısı olduğunu kanıtlayan çalışmalar vardır (141). Sosyoekonomik yoksunluğun, nöroendokrin tepkileri içeren çeşitli mekanizmalar yoluyla endişe ve depresyona neden olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (140). Bu bağlamda gelecek çalışmalar için SED sadece okul düzeyinde değil aile refahı düzeyinde de değerlendirilmelidir.

Bunların yanında, SED'deki eşitsizliklerin, daha az güce sahip kişilere yönelik, zorbalığı artırabileceğini öne süren çalışmalar vardır (142-144). Farklı bir bakış açısı olarak, ülkedeki gelir eşitsizliğinin düşük olmasının AZ'nı engelleyici özellik gösterdiğini bildiren çalışmalar vardır (144).

Çalışmamızda gruplar arasında anne ve baba mesleki durumlarını karşılaştırdığımızda anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %58'inin annesi, herhangi bir düzenli işte çalışmamaktayken %93,1'inin babası, herhangi bir düzenli işte çalışmaktadır. Yapılan bir araştırmada çalışmamız verileriyle uyumlu olarak ebeveynlerin istihdam durumunun, çocuklarının psikososyal sağlığı üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir (141). Sosyoekonomik açıdan, daha düşük mesleklerde çalışan ebeveynlerin çocukları, zorba ve kurban olma açısından riskli bulunmuştur (145). Bununla birlikte, çalışmamızda ebeveyn mesleki durumlarıyla ilgili anlamlı bir fark olmamasına rağmen, ebeveyn mesleki

durumunun, sosyoekonomik düzeye etkisi düşünöldüğünde, daha detaylı incelemelere ihtiyaç vardır.

Çalışmamızda gruplar, anne-baba birlikteliği açısından karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna karşılık, gruplar açısından yaptığımız regresyon analizi sonucunda, anne-baba birlikteliği risk faktörü olarak anlamlı değildir. Aile yapısı, çocukluktaki problemler için genel bir risk faktörü olabilir. Tek ebeveynli ailelerin çocuklarının, iki ebeveynli ailelerin çocuklarına kıyasla, zorbalığa uğrama açısından daha yüksek risk taşıdığını bildiren çalışmalar vardır (134, 146, 147). Bu durumun sebebi tek ebeveyni ile yaşayan çocukların iki ebeveyniyle yaşayan çocuklara göre sosyoekonomik durumlarının ve sosyal ilişkilerini daha zayıf olması olabilir (148). Sağlam bir aile yapısının olmayışının zorbalığa katılma riskini artırdığına ilişkin bilgiler var (149). ABD’de yapılan bir çalışmada araştırmamızla benzer şekilde, aile yapısının zorbalık olasılığı üzerine etkisi olmadığı bildirilmiştir (150). Araştırmamızda gruplar arasında, ebeveynlerin tıbbi hastalık öyküleri açısından istatistiksel farklılık bulunmamıştır.

Araştırmamızda gruplar, kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olması açısından incelendiğinde anlamlı fark bulunmamıştır. Literatürde kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olmanın AZ’ye etkisini araştıran az sayıda araştırma vardır. Çetinkaya’nın yaptığı çalışmada, kardeş sayısı ile zorbalık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuş ve kardeş sayısı 4 ve üzeri olanlarda zorbalık puanının belirgin olarak yüksek olduğu bildirilmiştir (119).

2.Zorbalık alt tiplerinin prevalansı

Çalışmamız için, mevcut bulgular, ilköğretim ikinci kademe öğrencileri arasında zorbalık davranışının yaygınlığını %47 olarak tespit etmiştir. Zorbalık davranışının gruplarına göre yüzdeler; kurban grubu için %31,4, zorba grubu için %4,6 ve zorba/kurban grubu için %11’dir.

Lübnan’da yakın tarihte yapılan bir çalışmada Olweus Öğrenciler İçin Akran Zorbalığı Anketi kullanılmış ve akran zorbalığı oranları; %17,7 zorba, %19,8 kurban, %15,8 zorba/kurban olarak bildirilmiştir (151).

Nansel ve arkadaşlarının çalışmasında %29,9'u AZ'a dahil olmuş ve bunların %13,0'ü zorba, %10,6'sı kurban ve %6,3'ü zorba/kurban olarak tespit edilmiştir.

40 farklı ülkede yaşayan, 200.000'in üzerinde ergenin incelendiği bir çalışmada ergenlerin %10,7'sinin AZ'na uğradığı, %12,6'sının akranlarına zorbalık uyguladıkları, %3,6'sının ise hem zorbalık uyguladıkları hem de zorbalığa uğradıkları bildirilmiştir (152).

AZ yaygınlık oranlarındaki bu farklılıklar değerlendirme yöntemlerindeki ya da öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklardan (yaş, cinsiyet, kültür vb.) kaynaklanıyor olabilir. Gözleme dayalı yapılan AZdeğerlendirmelerde %85 oranında mağduriyet belirlenebilir (153). Öğretmen ve aile raporlarının güvenilirliği, self-reporta ya da akran raporlarına göre daha az olabilir (154). Ebeveynlerin okuldaki AZ ile ilgili bilgileri kısıtlıdır. Okuldaki öğretmenler zorbalığa her zaman şahit olmayabilir ya da bunu görmezden gelebilir (155). AZ'nı araştırırken öğretmen, aile, akran odaklı raporlamalar yapılabileceği gibi en güvenilir değerlendirme, misillemeye uğrama korkusuna rağmen öğrencinin kendi raporlamalarıdır (156). Biz de çalışmamızda, verileri self-report olarak elde ettik. Ayrıca zorbalığı değerlendirme aşamasında, daha fazla vakit alıcı olmasına rağmen, akran değerlendirmeleri kişisel raporlara bir alternatif olarak görülmektedir (157).

3.AZ gruplarının değerlendirilmesi

Örneklem psikopatoloji özelliklerine göre değerlendirildiğinde kurban grubunda, davranış sorunlarının, duygusal sorunların, akran sorunlarının AZ'na dahil olmayanlara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görüldü. İstatistiksel olarak anlamlı olmasada DEHB semptomlarının, zorbalığa dahil olmayan gruba göre, kurbanlarda daha fazla olduğu bulunmuştur.

Zorba grubunda, davranış sorunları ve prososyal sorunlar AZ'na dahil olmayan gruba göre belirgin olarak daha yüksek olarak saptanmıştır. Buna karşılık zorba grubunda AZ'na dahil olmayanlara göre belirgin olarak düşük olarak bulunmuştur. AZ grupları arasında DEHB semptomları açısından anlamlı fark saptanmamıştır. Buna karşılık zorba grubunda, prososyal

sorunların eşlik ettiği DEHB semptomları ve prososyal davranışların eşlik ettiği akran sorunları anlamlı olarak yüksek bulunmuştur.

Zorba/kurban grubunda davranış sorunları, duygusal sorunlar, prososyal sorunlar ve akran sorunları diğer gruplara göre belirgin olarak yüksek olarak saptanmıştır.

Araştırmamızda gruplar, DEHB semptomlarına göre değerlendirildiğinde, gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık literatürde DEHB olan çocuklar, DEHB olmayan çocuklarla kıyaslandığında daha yüksek oranda zorbalık mağduriyeti bildiren çalışmalar mevcuttur (53, 54). Bunun yanında DEHB'li çocuklar genellikle dürtüsel ve talepkar olduklarından, arkadaşlarına boyun eğmezler ve saldırgan davranışlarda bulunabilirler. DEHB'li çocuklarda olan bu dürtüsel ve talepkar davranışlar onların arkadaşları tarafından dışlanmalarına neden olabileceğini öne süren çalışmalar vardır (54). DEHB olan ergenler ile yapılan bir çalışmada olguların %14,6'sı AZ yapmışken, %5,6'sının kurban olduğu, %8,4'ünün ise hem kurban hem de zorba olduğu bildirilmiştir (55). Ülkemizde DEHB'li çocuklarda AZ'nı inceleyen bir çalışmada DEHB'li çocuklarda AZ'na dahil olma oranının yüksek olduğu, fakat metilfenidat tedavisiyle zorbalık davranışlarında anlamlı bir fark olmadığı bildirilmiştir (56). Sonuçlardaki farklılık semptomları, ölçme ve değerlendirme yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. DEHB'de eşlik eden prososyal problemlerin etkisini değerlendirmek amacıyla sadece DEHB'si olanlar ile DEHB'ye prososyal problemlerin eşlik ettikleri gençler karşılaştırıldığında prososyal problemlerin eşlik ettiği grupta zorba olma olasılığı anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Araştırmamızda gruplar, duygusal sorunlara göre değerlendirildiğinde, gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Gruplar ikili olarak karşılaştırıldığında Grup1 ve Grup3 arasında anlamlı fark gözlenmemiştir. En fazla duygusal sorun yaşayan Grup4 olarak tespit edilmiştir. Bunu Grup2 takip etmektedir. Ayrıca çalışmamızda duygusal sorunlar yaşamak, kurban ve zorba/kurban grubu için riski artırmaktayken, zorba grubu için risk taşımamaktadır. Çalışmamızla uyumlu olarak depresyon ve anksiyete gibi içe atım sorunları olan çocukların kurban olmak için risk

altında olduğunu bildiren çalışmalar vardır (158, 159). Norveç'te bir çocuk ve ergen psikiyatri kliniğine başvuran 13-18 yaş arasındaki 685 ergenle yapılan bir araştırmada, özellikle duygudurum bozukluğu olan hastalarda mağdur olma riski yüksek olarak bildirilmiştir (115). Avustralya'da yapılan prospektif bir çalışmada zorbalık mağduriyet ve duygusal sorunlar arasındaki ilişki incelenmiş ve zorbalığa maruz kalmanın çocukların depresyon yaşama risklerini arttırdığını bildirilmiştir. Bu çalışmaya göre zorbalık mağduriyeti olması, özellikle ergen kızlarda kaygı veya depresyonun başlangıcını öngörmekteyken duygusal problemlerin yaşanmasının gelecekteki mağduriyet ile ilişkili bulunmamıştır (159). İlkokul öğrencileriyle yapılan bir çalışmada içselleştirme problemlerinin ve akran reddinin zaman içinde mağdur olmaya sebep olabileceği, aynı zamanda mağdur olmanın da içselleştirme problemlerine neden olabileceği, böylelikle kısır bir mağduriyet döngüsünün oluşabileceği ileri sürülmüştür (160). Bununla birlikte literatürde kurban olmanın, suicidal düşünce ve depresyon için risk faktörü olabileceğini vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır (102, 103). Benzer şekilde, ülkemizde yapılan bir çalışmada da, AZ ile depresyon belirtilerinin ilişkili olduğu bildirilmiştir (45).

Ayrıca zorbalık ile intihar davranışı (96) ve depresyon ile zorbalık düzeyi arasında anlamlı ilişki bulan çalışmalar gösterilmiştir (119). Buna karşın, çalışmamızla benzer şekilde, zorbaların zorbalığa dahil olmayanlardan daha fazla duygusal sıkıntı göstermediği bulunmuştur (161, 162). Çalışmamızın sonuçlarıyla uyumlu olan bir araştırmanın sonuçlarına göre, zorba/kurban ve kurbanlar içe atım problemleri yaşarken, zorbalar bu problemleri yaşamamaktadır (163).

Zorbalık, özellikle saldırgan ve antisosyal davranışlarla ilişkilendirilirken, mağduriyet içe atım problemleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu da zorbaların duygusal sıkıntı yaşamamasına karşılık, kurbanların büyük oranda içe atım problemleri yaşamasını açıklamaktadır. AZ kurbanlarında, psikosomatik belirtiler ve depresyon gibi içe atım problemleri artmaktadır ve bu problemler kronikleşebilmektedir (164). Tüm bu sonuçlar göz önüne

alındığında duygusal problemlerin hem neden hem de sonuç olabileceği düşünölmüştür.

Araştırmamızda gruplar, akran sorunları açısından değeriendirildiğinde, gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık zorba/kurban olan grupta akran sorunları yaşama daha fazla tespit edilmiştir ve bunu kurban grubu takip etmiştir. Bununla birlikte, akranlarla sorun yaşamının artan risk sırasıyla, kurban ve zorba/kurban grupta riski artırdığı bulunmuştur. Arkadaş sahibi olmanın kurban olmaya karşı koruyucu olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır (165). Ayrıca kurban grubunda olan çocukların, sevgisiz ve duygusal desteği olmayan, zorbalığı engelleyemeyen arkadaşlıklara sahip oldukları bildirilmiştir (121). Zorba/kurban grup için akran reddi, ergenlerin agresif davranışlarda bulunmalarına katkıda bulunan bir zorlanma kaynağı da olabilir. Ayrıca, akran reddi, yüz yüze saldırganlık ile pozitif ilişkilidir (166, 167). Avusturalya'da ilkokul çocuklarıyla yapılan bir çalışmada akranlar arası ilişki stilleri zorba, kurban ve prososyal davranışlar olarak ayrılmış ve zorbaların saldırgan davranışlarını beğenen akranları tarafından dışlanmadıklarını bildirmişlerdir (168). Bu çalışmada zorba erkeklerin akranları arasında popüler olduğu ve arkadaş sayısının da yüksek olduğu, kurban olmanın ise her iki cinsiyette, arkadaş sayısı ve akranlar arasındaki popülerlikle negatif korelasyon gösterdiği bildirilmiştir. Zorbaların akran kabul oranları kurban ve zorba/kurbanlardan daha fazladır (169). AZ ile çalışırken geniş kapsamlı olarak ilişki sorunlarını da ele almak gerekmektedir. Akranlar, zorbalığın desteklenmesinde ve bir saldırganlık kültürünün geliştirilmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Müdahale çalışmalarında akranların, zorbalığı önleyici bir rol alma ihtimalleri gündemdedir (121).

Araştırmamızda gruplar, davranış sorunlarına göre değeriendirildiğinde, gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Gruplar ikili olarak karşılaştırıldığında, davranış sorunları açısından, kurban ile zorba ve zorba ile zorba/kurban arasında, anlamlı fark saptanmamıştır. Davranış sorunları en fazla olan grup zorba/kurban grubuyken bunu zorba ve kurban grupları takip etmektedir. Davranış sorunlarında eşlik eden prososyal

problemlerin etkisini değerlendirmek amacıyla sadece davranış sorunu olanlarla, davranış sorunlarına prososyal problemlerin eşlik ettikleri gençler karşılaştırıldığında, prososyal problemlerin eşlik ettiği grupta zorba olma olasılığı anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Ayrıca davranış sorunları gruplar açısından risk teşkil ediyor mu diye incelediğimizde, davranış sorunları yaşamak zorba olma riskini artırmaktayken, kurban ve zorba/kurban olma riskini artırmamaktadır. Finlandiya'da yapılan bir çalışmaya 566 ergen dahil edilmiş ve sonuçta zorbalık mağduriyetinin içe atım semptomlarıyla yakından ilişkili olduğu ve akran zorbalığının yıkıcı davranış bozukluğu semptomlarıyla ilişkili olduğu bildirilmiştir (170). Antisosyal davranışlar toplumda farklı bağlamlarda tekrarlanan sosyal ihlal ile karakterize davranışlardır ve ergen gelişiminde büyük bir endişe oluştururlar. 13-19 yaş arasındaki suç işlemiş gençlerin akran zorbalığı durumlarının incelendiği bir araştırmada, gençler zorba, kurban, zorba/kurban ve zorbalığa dahil olmayan olarak ayrılmış ve zorba olanların daha önceden başka bir suça ya da çeteye dahil olma oranlarının daha yüksek olduğu bildirilmiştir (171).

Araştırmamızda gruplar, prososyal davranışlara göre değerlendirildiğinde, gruplar arasında istatistiksel olarak, anlamlı farklılık bulunmuştur. Gruplar ikili olarak karşılaştırıldığında prososyal davranışlar açısından, kurban ile AZ dahil olmayan ve zorba ile zorba/kurban arasında anlamlı fark saptanmamıştır. Bununla birlikte prososyal davranış puanı en düşük grup zorba grubu olarak saptanmıştır. Zorba grubunu, zorba/kurban grubu takip etmektedir. Ayrıca prososyal davranışlar risk etmeni olarak incelendiğinde, prososyal davranışlarda artışın zorba/kurban olmayı önleyici bir etken olduğu bulunmuştur. Hollanda'da yapılan ve 3231 ortaokul öğrencisinin katıldığı bir araştırmada öğrencilerin akranları arasındaki popüleritesini değerlendirmek için prososyal davranışlara ve zorbalık davranışlarına bakılmış ve popüler ergenlerin akranları tarafından daha fazla kabul gördüğü öne sürülmüştür (172). Daha fazla akran kabulü gören ergenlerin zorbalığa dahil olma olasılıkları daha düşük olabilir. Şaşırtıcı olan şu ki, prososyal davranışlar sadece zorba/kurban grubu için koruyucu faktör

olarak bulunmuştur. Zorba/kurbanlar duygularını düzenleyememeye bağlı saldırgan davranışlarda bulunurken, sadece zorba olanlar saldırganlığı bir araç olarak kullanmakta olabilirler (173). Bu da zorba/kurban grubunun zorba grubundan belirgin olarak farklı bir grup olduğunu ve zorbalık önleyici müdahalelerde göz önünde bulundurulması gerekliliğinin önemini göstermektedir. Önermemizle örtüşür şekilde, Avusturalya'da ilkökul çocuklarıyla yapılan bir çalışmada AZ önleyici programların içine prososyal eğilimleri olan akranları dahil etmenin faydalıolabileceği öne sürülmüştür (125).

Araştırmamızda gruplar, ebeveynlerin DDY'ye göre değerlendirildiğinde, gruplar arasında istatistiksel olarak, anlamlı farklılık bulunmuştur. Gruplar ikili olarak karşılaştırıldığında DDY açısından, kurban ile zorba ve zorba ile zorba/kurban arasında anlamlı fark saptanmamıştır. Aileden algılanan DDY en fazla olan grup zorba/kurban grubu olmuş ve bunu zorba ve kurban grupları takip etmiştir. Ayrıca DDY risk etmeni olarak incelendiğinde, aileden algılanan duygusal destek yokluğundaki artışın zorba/kurban olma için risk etmeni olduğu bulunmuştur. Literatürde zorba ve kurbanların, zorbalığa dahil olmayanlara göre daha düşük ailesel destek bildirdikleri görülmektedir (169). Sıcak ve destekleyici ailelerin zorbalık mağduriyeti sonrası doğabilecek uyum sorunlarına karşı da çocukları daha iyi koruyabildikleri bilinmektedir (174). Yapılan bir çalışmada, arkadaş ilişkilerinde destek bulamayan tek ebeveyne sahip çocukların, aile desteğinin zorbalıktan koruyucu bir faktör olduğu bildirilmiştir (175). Yapılan bir başka çalışmada, kız çocuklarında anne tarafından reddedilmenin, empati, prososyal davranışlar, samimi iletişim ve affekt regülasyonu gibi sosyal becerilerin gelişmesini engelleyebileceği ve bunun da kızların akran gruplarından dışlanmalarına ve AZ'na maruz kalmalarına yol açabileceği bildirilmiştir. Buna karşılık aynı çalışmada, annedeki düşük şevkat, kız çocukları için AZ yordayıcısı olarak bulunmamıştır (176).

Araştırmamızda gruplar, ebeveynlerin müdahaleciliklerine göre değerlendirildiğinde, gruplar arasında istatistiksel olarak, anlamlı farklılık bulunmuştur. Gruplar ikili olarak karşılaştırıldığında müdahalecilik açısından,

kurban ile zorba arasında anlamlı fark saptanmamıştır. Ayrıca ailede algılanan müdahalecilik en fazla olarak, zorba/kurban grubunda ve bunu takiben kurban ve zorba grubunda bulunmuştur. Bununla birlikte müdahalecilik risk etmeni olarak değerlendirildiğinde, zorba/kurban olma riskini artırmaktayken, zorba ya da kurban olma riskini etkilememektedir. Çocuk yetiştirme stilleri bağlamında yapılan çalışmalarda zorbalığa maruz kalan erkek çocuklarının, babalarına oranla anneleriyle daha yakın ilişkilerinin olduğu ve bu çocukların annelerinin çocuklarına yaşlarından küçükmüş gibi davrandıkları ve fazlasıyla kontrolcü oldukları bildirilmiştir (177).

Ayrıca, AZ'na maruz kalan çocukların ebeveynlerinin, çocukların davranışları üzerinde aşırı kontrol kurarak, sosyal çevrelerinde kendi etkilerini deneyimlemelerine izin vermedikleri bildirilmiştir (178). Benzer şekilde, 9-14 yaşlarındaki bir grup ergenle yapılan çalışmada kurban olan erkeklerin anneleriyle daha yakın ilişkilerinin olduğunu bildirilmiştir (176). Yapılan bir başka çalışmada, kurbanların ebeveynleriyle aşırı yakın ve aşırı korumacı ilişkilere sahip olduğu bildirilmiştir (179).

Ergenlik döneminde, bireyselleşme ve kimlik oluşumunda ebeveyn rolü büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle ergenlerin aile yaşamları önemli bir araştırma alanıdır. Daha fazla empati sahibi olan ve çocuğun bireyselleşmesine izin veren annelere sahip çocukların daha az zorbalığa dahil olduğu bilinmektedir (180). Çocukların, davranışları için yaşa uygun beklentilere dayanan ve duygusal ifadeye izin veren empatik ebeveynliğin, çocukların empatisini artırmaya ve zorbalığı azaltmaya, yardımcı olabileceği bildirilmiştir (179).

Araştırmamız gruplarında, ergenlerin ebeveynlerini sinirli olarak algılamaları incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte aile duygu dışavurumunda algılanan sinirlilik puanı en yüksek olan grup zorba/kurban grubu olarak tespit edilmiştir. Bunu zorba ve kurban grubu takip etmektedir. Literatür incelendiğinde ailede algılanan duygu dışavurumu ve zorbalık arasında çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte zorbaların ailelerini daha çatışmalı ve daha az uyumlu olarak bildirdikleri görülmüştür (181). Çocuk istismarının, aile içi şiddetin ve düşük anne

sıcaklığının çocukluk çağı depresyonu ve kaygısı ile ilişkili olduğu bilinmektedir (182). Bu konuda çalışma verileri kültürel farklılıklar gösterebilir.

Lübnan'da ergenlerle yapılan ve Olweus Akran Zorbalığı Anketi ve Güçler ve Güçlükler Anketi kullanılan bir çalışmada, zorba/kurban ve kurbanlarda hiperaktivitenin AZ'a dahil olmayanlarda ve zorba/kurbanların, zorbalardan daha çok hiperaktivite semptomları gösterdiği bildirilmiştir. Aynı araştırmada en fazla duygusal sorun, davranış sorunu ve akran sorunu yaşayan grup, zorba/kurban grubu olarak tespit edilmiştir. Bu araştırmada çalışmamızla uyumlu şekilde, akran sorunlarını en çok yaşayanların kurbanlar ve zorba/kurbanlar olduğu bildirilmiştir (151).

Çalışmamız sonuçlarında, AZ gruplarının özelliklerinin farklılık göstermesi uluslararası çalışmalarla örtüşmektedir (66). Çalışmamızda özellikle zorba/kurban olarak AZ'na dahil olmanın psikopatolojilere neden olduğunun görülmesi daha önceki çalışmalarla örtüşmektedir. Ayrıca psikopatolojilerin, özellikle zorba/kurban ve kurban olma riskini artırdığı görülmektedir. Zorbalık kurbanları, genellikle topluma karşı daha itaatkar bir tavır sergilemekteyken daha az bir kurban grubu var ki daha agresif davranışlar sergilemektedir (173). AZ'na uğrayanların aynı davranışı başkalarına da uygulayabilecekleri bilinmektedir (45, 183).

Yazında grup özelliklerini tartışacak olursak; çalışmamızın kurban grubu incelendiğinde, yazınla örtüşür şekilde, çevresel ve bireysel olumsuzluklara duyarlı oldukları görülmektedir. Yapılan bir çalışmada kurban olma hem kız hem erkeklerde yalnızlıkla ve sosyal problemlerle, sadece erkekler için depresif ve kaygılı davranışlarla pozitif yönde korelasyon gösterdiği bulunmuştur (192). Kurban olmanın duygusal problemlerin yanı sıra sosyal problemlerle de yakın ilişkisi olduğunu söyleyen çalışmalar vardır (193). Olweus 12-16 yaş arasında zorbalığa maruz kalmış erkeklerle yaptığı çalışmada, genç erişkinlik döneminde bu çocuklarda depresyonun arttığını göstermiştir (12). Çocuklukta kötü muamele görmüş çocuklarda ve erişkinlerde yapısal ve fonksiyonel beyin farklılıklarını gösteren nörogörüntüleme bulguları bulunduğu gibi çocuklukta kötü muameleye maruz kalmanın yetişkin depresyonuna aracılık ettiğine dair nöronal mekanizmalar

da mevcuttur (105, 106). Bu da zorbalığa maruz kalmış çocuk ve ergenlerde çocukluk çağı depresyonun yanı sıra erişkin çağda da depresyon riskinin artabileceğini gösterir. AZ'nın erişkin dönemde oluşturabileceği ruhsal sorunların tespiti için prospektif çalışmalara ihtiyaç vardır. Ayrıca hastalıklar ve sosyal stigmatizasyon ile AZ kurbanı olma arasında bir ilişki olduğu bildirilmiştir (168). Kurbandaki ruhsal sorunlar, damgalanma ve akranlarından farklı olduğunun hissedilmesi, kurban ve psikopatoloji arasında kısır bir döngüye yol açıyor olabilir.

Çalışmamızın zorba grubu incelendiğinde, diğer gruplara göre psikopatolojilerden daha az etkilendikleri görülmektedir. Kurban ve zorba/kurban grubu belirgin akran sorunları yaşarken, beklenenin aksine zorba grubunda akran sorunları daha az görülmektedir. Sosyal saldırganlık genellikle arkadaş grubu içindeki sosyal kontrolün sahibi olan merkezi ergen tarafından sağlanır (35). Zorbalar akranlarına kendilerini güçlü göstermeye meyillidirler (84). Eğer zorbalık bir güç göstermesi ve akran grubunda statü olarak görülüyorsa ergenin bu tür davranışları bırakması zorlaşır (17). Zorbalığın, akran gruplarında üst düzey bir sosyal statü sağladığı bilinmektedir (194). Zorbaların akran grupları içinde önemli statüleri vardır ve bu statüden faydalanırlar (195). Ayrıca duygusal sorunlar açısından zorbalar ile zorbalığa dahil olmayan popülasyon arasında anlamlı fark olmaması, daha üst düzey bir duygusal ve sosyal kapasiteyi gerektiriyor olabilir. Ülkemizde yapılan bir çalışmada, zorbaların sosyal ve duygusal öz yeterliliklerinin, kurbanlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur (162).

Agresif kurbanları (zorba/kurban) ilk olarak tanımlayan Olweus olmuştur (2). Bu zorba/kurbanlar, kurbanlardan ve zorbalarından daha farklı özellikler içermektedir ve oranları da göz ardı edilecek kadar az değildir. Ayrıca zorba/kurban incelemeleri kurban ve zorba incelemelerine göre daha az sayıdadır. Zorba/kurban olanlarda sosyal ve duygusal uyumsuzluklar bulunmaktadır (173). Olweus öğretmenlerin, zorba/kurban olan öğrencileri irritabl, huzursuz ve düşmanca tanımlamalarını, bu öğrencilerin, kalıcı zorbalık hedefi olmalarına karşı bir çıkış yolu olarak açıklamaktadır (2). Ayrıca zorba/kurbanlarda, olumsuz duygusal durumları düzenlemedeki

zorlanmanın bir sonucu olarak, depresyon ve anksiyete gibi içe atım problemleri olabilir. Zorba/kurban olanların aile ortamlarına bakıldığında, suistimal, aile içi şiddet ve sert disiplin uygulamaları yer almaktadır. Bu yaşantılar ise çocuğun impulsif davranışları ve duygu disregülasyonu için zemin hazırlayabilmektedir (184). Zorba/kurbanlar sosyal sorunlardan kaynaklı duygularını düzenlemekte zorluk yaşayan çocuklardır (185). Perry'e göre zorba/kurbanlar, duygusal çatışmalarını saldırgan davranışlara döken ve sonuçta hayal kırıklığı ve sıkıntı içerisinde yenilmiş, etkisiz saldırganlar olarak tanımlanmaktadır. Zorba/kurbanların saldırgan davranışları etkisiz ve duygusal düzensizliklerden kaynağını alırken, zorbalı saldırgan davranışları etkili sosyal stratejilerle kullanırlar (186). Ayrıca zorba/kurban olan bireylerin psikososyal işlevselliklerinin diğer AZ gruplara göre daha düşük olduğunu bildiren çalışmalar vardır (187-190).

Çalışmamızda zorba/kurban grubunda yaşanan yüksek orandaki duygusal, sosyal ve davranışsal sorunlar onların yaşadıkları zorlu yaşam deneyimlerinin bir sonucu olabilir. Ayrıca prososyal davranışların koruyucu etkisi, aslında bu çocukların zorba çocuklar gibi empati problemi yaşamadığını da gösterebilir. Ayrıca zorba/kurban grubu için, çocuklarının duygusal gereksinimlerini anlamayan ebeveynlerin, çocukların duygusal regülasyonunu engelleyen ebeveynlik davranışlarında bulunma olasılığı yüksek olabilir. Bu da çalışmamızda bulduğumuz, ailedeki duygusal destek yokluğunun zorba/kurban grubu üzerine olan risk etkisini açıklamaktadır.

AZ'nın uzun dönemli sonuçlarını inceleyen bir çalışmada en yüksek psikiyatrik hastalık olasılığının, %30 oranıyla zorba/kurban grubunda olduğu, bunun yanında sadece kurban olanlarda bu oranın %18, sadece zorba olanlarda %17 ve herhangi bir zorbalığa dahil olmayanlarda %9 olduğu gösterilmiştir. Aynı çalışmada görülmüştür ki zorba/kurban grupta uzun dönemde antisosyal kişilik gelişimi, anksiyete bozukları ve psikotik bozukluklar için risk artmaktayken, sadece zorba olan grupta antisosyal kişilik gelişimi, madde kullanımı, depresif bozukluk ve anksiyete bozuklukları için ve sadece kurban olan grupta anksiyete bozuklukları için risk artmaktadır. Ayrıca

bu çalışmada AZ dahil olmuş olmanın psikiyatrik hastalıklar için erken bir belirteç olabileceği üzerinde durulmuştur (191).

Sonuç olarak çalışmamızdan elde edilen verilerin çoğu, çocuk ve ergenlerle yapılan zorbalık araştırmalarından elde edilen bulgularla tutarlıdır ve çalışmamız, okul zorbalık literatürüne önemli bilgiler katmaktadır. Öncelikle, bu çalışma, AZ'nın ortaokul öğrencilerinde, neredeyse yarısını direkt olarak etkileyen bir tehlike olduğunu doğrulamaktadır. AZ'nın depresyon ve intihar başta olmak üzere birçok psikiyatrik problem ile ilişkisi olduğuna dair kanıtlar olmasına rağmen, tedavi sürecinde AZ göz ardı edilebilmektedir. Bu nedenle çalışmamız klinisyenler için farkındalığı artıracak bir çalışma olmuştur.

Çalışmamızın kısıtlılıkları olarak çalışmamızda AZ davranışlarının ağırlığı ve ağırlığın psikopatoloji üzerine etkisi değerlendirilmemiştir. Ayrıca AZ' na dahil olup psikopatoloji göstermeyenlerin özelliklerini incelemedik. Bununla birlikte psikopatolojiyi değerlendirirken öz bildirim ölçeklerinin kullanılması çalışmamızın kısıtlılığıdır.

Çalışmamızın güçlü yanları, örnekleminin Türkiye'nin 7 bölgesindeki illerden göç alabilen ve mülteci öğrencilerin de öğrenim gördüğü, büyük bir ilden seçilmiş olmasıdır. Bu özellik çalışmanın güçlü yanı olmakla birlikte bireysel özelliklerin fazla çeşitlilik göstermesi ve bu çeşitliliğin, risk faktörleri üzerine etkisi düşünüldüğünde çalışmamızı sınırlandırmıştır. Ayrıca çalışmamız duygu dışavurum ile akran zorbalığı gruplarını inceleyen ilk çalışmadır.

Çalışmamızda AZ'nın türüne bakılmaksızın, zorbalık davranışlarının risk faktörleri ve zorbalığa dahil olanlar üzerindeki ruhsal etkisini araştırdık. Sonuçta gördük ki, AZ'na dahil olan tüm ergenler ruhsal olarak eşit derecede etkilenmemektedir. Bu nedenle, öğrenciyi AZ'a dahil olmaktan koruyucu faktörlere ek olarak, ruhsal olarak koruyucu faktörleri de devreye sokabilmek için ek araştırmalara ihtiyaç vardır. Gelecekte bu konuyla ilgili yapılacak araştırmalar, bazı ergenlerin neden güçlü bir şekilde etkilenmediklerinin nedenlerini anlamamızı sağlayacaktır.

Ailenin, çocuğun sosyalleşmesinde ki önemi büyüktür. AZ'na dahil olmayı etkileyen faktörler içinde bireysel faktörler çokça araştırmaya konu olmuştur. Araştırmalar, son 10 yıldır aile ve AZ arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Buna karşılık aile duygu dışavurumunun zorbalık üzerine etkisi literatürde daha az çalışılmış bir konudur. Çalışmamız sonucunda aile duygu dışavurumu, bütün zorbalık olaylarını açıklayamasa da, zorbalık deneyimleriyle ilişkili bir risk faktörleri olarak kabul edilebilir. Çalışmamızın sonuçları gösteriyor ki aile ve bireysel faktörler, AZ üzerine birlikte hareket etmektedir. Aile faktörü, AZ'nı azaltmak için, önleme programlarına dahil edilmesi gereken önemli bir etmendir.

Zorbalığın yaygınlığı, olası ciddi sonuçları ve ülkemiz genç nüfusunun yoğunluğu göz önüne alındığında, zorbalık karşıtı politikaların geliştirilmesi, zorbalığın tanınması ve azaltılmasında önemli bir adım gibi görünmektedir.

Ayrıca zorbalık sistemik bir sorundur. Zorbalık ve mağduriyeti değerlendirmek ve etkili bir şekilde müdahale etmek için, sorunun doğasını ve ilgili risk faktörlerini (zorbalık ve mağduriyete yol açabilecek bireysel veya çevresel göstergeleri) anlamamız gerekir. Bu nedenle, zorbalık değerlendirmeleri aileyi, akran grubunu, okul ve toplumu kapsayacak şekilde olmalıdır. Zorbalıkla ilgili sorunlara dikkat ederek, okulları ve diğer toplulukları, çocuklar ve gençler için daha güvenli hale getirmek için, sistemik olarak çalışılmalıdır. Risk taşıyan gruplarda erken tanıma ve müdahale ile ilgili çalışmalar önemlidir. Ayrıca zorbalıkla ilgili süreçleri daha derinden anlayabilmek için öğretmen, öğrenci, aile ve toplum etkisini inceleyen araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1. Jantzer V, Haffner J, Parzer J, Resch F, Kaess M. Does parental monitoring moderate the relationship between bullying and adolescent nonsuicidal self-injury and suicidal behavior? A community-based self-report study of adolescents in Germany. *BMC Public Health*. 2015; 15: 583-96.
2. Olweus D. *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Oxford, England: Hemisphere Press; 1978.
3. Olweus D. Peer harassment: A critical analysis and some important questions. In J. Juvonen, S. Graham (eds). *Peer harassment in school*. New York, NY: Guilford Press; 2001. 3-20.
4. Huesmann LR (ed). *Aggressive Behavior: Current Perspectives*. New York: Plenum Press;1994.
5. Olweus D. A useful evaluation design and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law*. 2005; 11(4):389-402.
6. Williford A, Boulton A, Noland B, Little TD, Karna A, Salmivalli C. Effects of the Kiva Anti-bullying Program on Adolescents' Depression, Anxiety and Perception of Peers. *J Abnorm Child Psychol*.2012;40(2):289–300.
7. Güvenir T. *Okulda akran istismarı*. Kök Yayıncılık. 2. baskı. Ankara; 2010.
8. Ronald E, Idsoe T. Aggression and bullying. *Aggressiv Behavior*. 2001; 27: 446–62.
9. Tattum D, Tattum E. *Social Education and Personal Development*. London: David Fulton Publishers; 1992.
10. Smith PK, Sharp S (eds). *School bullying: insights and perspectives*. London: Routledge; 1994.
11. Olweus D. *Bullying at school*. Cambridge, MA: Blackwell;1993.

12. Olweus D. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Malden, MA; Blackwell Publishers; 1993.
13. Kowalski RM, Limber SE. Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. Unpublished manuscript, Clemson University; 2010.
14. Arseneault L. Annual Research Review: The persistent and pervasive impact of being bullied in childhood and adolescence: implications for policy and practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2018; 59 (4): 405–21.
15. Olweus D. *The revised Olweus Bully/Victim Questionnaire*. Research Centre for Health Promotion. Bergen, Norway: University of Bergen; 1996.
16. Smith PK. Commentary: Types of bullying, types of intervention: reflections on Arseneault. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2018; 59 (4): 422–23.
17. Hymel S, Swearer SM. Four decades of research on school bullying: An introduction. *American Psychologist*. 2015; 70 (4): 293-99.
18. David-Ferdon C, Hertz MF. *Electronic media and youth violence: A CDC issue brief for researchers*. Atlanta, GA: Centers for Disease Control; 2009.
19. Wang J, Iannotti RJ, Nansel TR. School Bullying Among US Adolescents: Physical, Verbal, Relational and Cyber. *J Adolescent Health*. 2009; 45 (4): 368–75.
20. Rivers I, Smith P. Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*. 1994; 20: 359–68.
21. Vaillancourt T, Trinh V, McDougall P, et al. Optimizing population screening of bullying in school-aged children. *Journal of School Violence*. 2010; 9 (3): 233-50.
22. Cook CR, Williams KR, Guerra NG, Kim TE, Sadek S. Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*. 2010; 25 (2): 65-83.
23. Marsh HW, Nagengast B, Morin AJS, Parada RH, Craven RG, Hamilton LR. Construct validity of the multidimensional structure of bullying and victimization: An application of exploratory structural equation modeling. *Journal of Educational Psychology*. 2011; 103 (3): 701-32.
24. Slonje R, Smith PK. Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*. 2008; 49: 147–54.
25. Kokkinos C, Panayiotou G. Predicting bullying and victimization among early adolescents: Associations with disruptive behavior disorders. *Aggressive Behavior*. 2004; 30: 520-33.
26. Storch A, Brassard MR, Masia-Warner CL. The relationship of peer victimization to social anxiety and loneliness in adolescence. *Child Study Journal*. 2003; 33: 1-18.
27. Olweus D. Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*. 2012; 9: 520–38.
28. Ortega R, Elipe P, Mora-Merchan JA, et al. The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: A European cross-national study. *Aggressive Behavior*. 2012; 38: 342–56.

29. Smith PK, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russell S, Tippett N. Cyberbullying, its forms and impact on secondary school pupils. *J Child Psychol Psychiatr.* 2008; 49 (4); 376–85.
30. Tokunaga RS. Following you home from school: a critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computer Human Behavior.* 2010; 26 (3): 277–87.
31. Kowalski R, Limber S, Agatston P. *Cyber bullying: Bullying in the digital age.* Malden, MA: Blackwell Publishing; 2008.
32. Kowalski RM, Fedina C. Cyberbullying in ADHD and Asperger Syndrome populations. *Research in Autism Spectrum Disorders.* 2011; 5 (3): 1201-8.
33. Agatston PW, Kowalski RM, Limber S. Students' perspectives on cyberbullying. *Journal of Adolescent Health.* 2007; 41 (6): 59-60.
34. Kowalski RM, Limber SP. Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health.* 2007; 41 (6): 22–30.
35. Xie H, Cairns BD, Cairns RB. The development of aggressive behaviors among girls: Measurement issues, social functions, and differential trajectories. In: Pepler DJ, Madsen K, Webster C, Levene K (eds). *The development and treatment of girlhood aggression.* Mahwah (NJ): Erlbaum; 2005.
36. Kaukiainen A, Björkqvist K, Lagerspetz K, et al. The relationships between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior.* 1999; 25: 81–9.
37. Mynard H, Joseph S, Alexander J. Peer-victimisation and posttraumatic stress in adolescents. *Personality and Individual Differences.* 2000; 29 (5): 815-21.
38. Rigby K, Slee PT. Bullying among Australian school children: reported behaviour and attitudes to victims. *Journal of Social Psychology.* 1991; 131 (5): 615-27.
39. Bosworth K, Espelage DL, Simon TR. Factors associated with bullying behavior in middle school students. *Journal of Early Adolescence.* 1999; 19 (3): 341-62.
40. Currie C, Zanotti C, Morgan A, et al. Social determinants of health and well-being among young people. *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey.* Health Policy for Children and Adolescents; 2012.
41. Finkelhor D, Turner H, Ormrod R, Hamby SL. Trends in childhood violence and abuse exposure: Evidence from 2 national surveys. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine.* 2010; 164 (3): 238-42.
42. Hicks J, Jennings L, Jennings S, Berry S, Green DA. Middle School Bullying: Student Reported Perceptions and Prevalence. *Journal of Child and Adolescent Counseling.* 2018; 4 (3): 195-208.
43. The Annual Bullying Survey 2018. <https://www.ditchthelabel.org.tr>.
44. Jones LM, Mitchell KJ, Finkelhor D. Online harassment in context: Trends from three youth internet safety surveys (2000, 2005, 2010). *Psychology of Violence.* 2013; 3 (1): 53-69.
45. Sabuncuoğlu O, Ekinci Ö, Bahadır T, Akyuva Y, Altınöz E, Berkem M. Ergen öğrenciler arasında akran örselemesi ve depresyon belirtileriyle ilişkisi. *Klinik Psikiyatri.* 2006; 9: 27-35.

46. Alikasifoglu M, Erginoz E, Ercan O, Uysal O, Kaymak DA, Ilter Ö. Violent behaviour among Turkish high school students and correlates of physical fighting. *Eur J Public Health*. 2004; 14 (2): 173-77.
47. Tıprıdamaz SH. İzmir İli Bornova İlçesinde İlköğretim 6 ve 7. Sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı, etkileyen ve eşlik eden faktörler (Doktora tezi). İzmir. Ege Üni. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD; 2008.
48. Pişkin M. Examination of peer bullying among primary and middle school children in Ankara. *Education and Science*. 2010; 35: 175-89.
49. Kartal H. Bullying prevalence among elementary students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2008; 35: 207-17.
50. Kepenekci YK, Çinkır Ş. Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*. 2006; 30 (2):193-204.
51. Tural Hesapçioğlu S, Yeşilova Meraler H, Ercan F. Bullying in schools and its relation with depressive symptoms, self-esteem, and suicidal ideation in adolescents. *Anatolian Journal of Psychiatry*. 2018; 19: 210-16.
52. Pekel-Uludağlı N, Uçanok Z. Akran zorbalığı gruplarından yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*. 2005; 20 (56): 77-95.
53. Taylor LA, Saylor C, Twyman K, Macias M. Adding insult to injury: Bullying experiences of youth with attention deficit hyperactivity disorder. *Children's Health Care*. 2010; 39 (1): 59-72.
54. Wiener J, Mak M. Peer victimization in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Psychology in the Schools*. 2009; 46 (2): 116-31.
55. Chou WJ, Liu TL, Yang P, Yen CF, Hu HF. Bullying victimization and perpetration and their correlates in adolescents clinically diagnosed with ADHD. *Journal of Attention Disorders*. 2018; 22 (1): 25–34.
56. Örengül AC, Sabuncuoğlu OT. Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda akran örselemesi/zorbalık. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2018;19 (4): 405-10.
57. Schwartz D, Proctor LJ, Chien DH. The aggressive victim of bullying: Emotional and behavioral dysregulation as a pathway to victimization by peers. In Juvonen J, Graham S (eds). *Peer harassment in school*. New York, NY: Guilford Press; 2001: 147-74.
58. Bacchini D, Affuso G, Trotta T. Temperament, ADHD, and peer relations among schoolchildren: The mediating role of school bullying. *Aggressive Behavior*. 2008; 34: 447-59.
59. Crick NR, Grotpeter JK, Bigbee MA. Relationally and physically aggressive children's intent attributions and feelings of distress for relational and instrumental peer provocations. *Child Development*. 2002; 73 (4): 1134–42.
60. London B, Downey G, Bonica C, Paltin I. Social causes and consequences of rejection sensitivity. *Journal of Research on Adolescence*. 2007; 17 (3): 481–506.
61. Orobio de Castro B, Slot NW, Bosch JD, Koops W, Veerman JW. Negative feelings exacerbate hostile attributions of intent in highly aggressive boys. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*. 2010; 32 (1): 56–65.

62. Fite PJ, Colder CR, Lochman JE, Wells KC. Pathways from proactive and reactive aggression to substance use. *Psychology of Addictive Behaviors*. 2007; 21 (3): 355–64.
63. Prinstein MJ, La Greca AM. Childhood peer rejection and aggression as predictors of adolescent girls' externalizing and health risk behaviors: A 6-year longitudinal study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2004; 72 (1):103–12.
64. Hatzenbuehler ML, Keyes KM. Inclusive anti-bullying policies and reduced risk of suicide attempts in lesbian and gay youth. [Journal of Adolescent Health](#). 2013; 53 (1): 21-6.
65. Williams KR, Guerra NG. Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*. 2007; 41 (6): 14-21.
66. Nansel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, et al. Bullying behavior among U.S. youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA*. 2001; 285 (16): 2094-100.
67. Stadjkovic AD, Luthans F. Social cognitive theory and self-efficacy: Going beyond traditional motivational and behavioral approaches. *Organizational Dynamics*. 1998; 6 (4): 62-75.
68. Bandura A. Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*. 1978; 28 (3): 12-29.
69. Gwartney-Gibbs PA, Stockard J, Bohmer S. Learning courtship aggression: The influences of parents, peers and personal experiences. *Family Relations*. 1987; 36 (3): 276–82.
70. Mihalic SW, Elliott D. A social learning theory model of marital violence. *Journal of Family Violence*. 1997; 12 (1): 21–47.
71. Mouttapa M, Valente T, Gallaher P, Rohrbach LA, Unger JB. Social networks predictors of bullying and victimization. *Adolescence*. 2004; 39 (154): 315-35.
72. Bandura A. *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall; 1973.
73. Powell MD, Ladd LD. Bullying: A Review of the Literature and Implications for Family Therapists. *The American Journal of Family Therapy*. 2010; 38: 189-206.
74. Bowlby J. *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books; 1988.
75. Bowlby J. Sevgi bağlarının kurulması ve bozulması. *Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları* 85; 2014.
76. Greenberg MT, Speltz ML, Deklyen M. The role of attachment in the early development of disruptive behavior problems. *Development and Psychopathology*. 1993; 5: 191–213.
77. Sutton J, Smith PK, Swettenham J. Bullying and theory of mind: A critique of the social skills deficit view of anti-social behavior. *Social Development*. 1999a; 8: 117-27.
78. Slaughter V, Imuta K, Peterson C, Henry JD. Meta-Analysis of Theory of Mind and Peer Popularity in the Preschool and Early School Years. *Child Development*. 2015; 86 (4): 1159–74.

79. Hughes C, Ensor R. Behavioural problems in two-year-olds: Links with individual differences in theory of mind, executive function and negative parenting. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2006; 47 (5): 488–97.
80. Wellman HM, Cross D, Watson J. Meta-analysis of theory-of-mind development: The truth about false belief. *Child Development*. 2001; 72 (3): 655–84.
81. Perner J, Wimmer H. “John thinks that Mary thinks that. . .” Attribution of second-order beliefs by 5 and 10 year-old children. *Journal of Experimental Child Psychology*. 1985; 39 (3): 437–71.
82. Astington JW. The future of theory of mind research: Understanding motivational states, the role of language, and real world consequences. *Child Development*. 2001; 72 (3): 685–87.
83. Bjorkqvist K, Osterman K, Kaukiainen A. Social intelligence - empathy = aggression? *Aggression and Violent Behavior*. 2000; 5 (4): 191 -200.
84. Sutton J, Smith PK, Swettenham J. Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology*. 1999b; 17: 435-50.
85. Bjorkqvist K, Lagerspetz KMJ, Kaukiainen A. Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behaviour*. 1992; 18: 117–27.
86. Rivers I, Smith PK. Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behaviour*. 1994; 20 (5): 359–68.
87. Baron-Cohen S, Hammer J. Is autism an extreme form of the male brain? *Advances in infancy research*. 1997; 11: 193-217.
88. Crick NR, Dodge KA. A review and reformulation of social information-Processing mechanisms in children’s social adjustment. *Psychological Bulletin*. 1994; 115: 74–101.
89. Gini G. Social cognition and moral cognition in bullying: What’s wrong? *Aggressive Behavior*. 2006; 32: 528–39.
90. Happi F, Frith U. Theory of mind and social impairment in children with conduct disorder. *British Journal of Developmental Psychology*. 1996; 14: 385-98.
91. Atlas RS, Pepler DJ. Observations of bullying in the classroom. *The Journal of Educational Research*. 1998; 92 (2): 86-99.
92. Slee PT. Bullying in the playground: the impact of inter-personal violence on Australian children's perceptions of their play environment. *Child Environ*. 1995; 12 (3): 320-27.
93. Austin S, Joseph S. Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year-olds. *Br J Educ Psychol*. 1996; 66 (4): 447-56.
94. Fekkes M, Pijpers F, Fredriks AM, et al. Do bullied children get ill or do ill children get bullied? A prospective cohort study on the relationship between bullying and health-related symptoms. *Pediatrics*. 2006; 117 (5): 1568-74.
95. Kim YS, Leventhal B. Suicide and bullying. A review. *Int J Adolesc Med Health*. 2008; 20 (2): 133-54.
96. Glew GM, Fan M, Katon W, et al. Bullying, psychosocial adjustment and academic performance in elementary school. *Arch Pediatr Adolesc Med*. 2005; 159 (11): 1026-31.

97. Hertz MF, Donato I, Wright J. Bullying and Suicide: A Public Health Approach. *Journal of Adolescent Health*. 2013; 53 (1): S1–3.
98. Farrington DP, Ttofi MM. Bullying as a predictor of offending, violence and later life outcomes. *Crim Behav Ment Health*. 2011; 21 (2): 90-8.
99. Borowsky IW, Taliaferro LA, McMorris BJ. Suicidal thinking and behavior among youth involved in verbal and social bullying: Risk and protective factors. *J Adolesc Health*. 2013; 53 (1): S4-12.
100. Heikkila HK, Vaananen J, Helminen M, Frojd S, Marttunen M, Kaltiala-Heino R. Involvement in bullying and suicidal ideation in middle adolescence: a 2-year follow-up study. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2013; 22 (2): 95-102.
101. Kaltiala-Heino R, Rimpela M, Marttunen M, Rimpela A, Rantanen P. Bullying, depression and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. *BMJ*. 1999; 319: 348-51.
102. Haavet OR, Dalen I, Straand J. Depressive symptoms in adolescent pupils are heavily influenced by the school they go to. A study of 10th grade pupils in Oslo, Norway. *European Journal of Public Health* 2005; 16(1): 400-4.
103. McCrory E, De Brito SA, Viding E. Research Review: The neurobiology and genetics of maltreatment and adversity. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2010; 51 (10): 1079-95.
104. Heim C, Newport DJ, Mletzko T, Miller AH, Nemeroff CB. The link between childhood trauma and depression: Insights from HPA axis studies in humans. *Psychoneuroendocrinology*. 2008; 33 (6): 693–710.
105. Heim C, Nemeroff CB. The role of childhood trauma in the neurobiology of mood and anxiety disorders: preclinical and clinical studies. *Biol Psychiatry*. 2001; 49 (12): 1023-39.
106. Greenbaum S, Turner B, Stephens RD. *Set straight on bullies*. Los Angeles: Pepperdine University Press; 1989.
107. Hoover JH, Oliver RL, Thomson KA. Perceived victimization by school bullies: New research and future directions. *Journal of Humanistic Education and Development*. 1993; 32 (2): 76-84.
108. Currie C, Roberts C, Morgan A, et al (eds). *Young People's Health in Context: international report from the HBSC 2001/02 survey*. WHO Policy Series: Health policy for children and adolescents. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen; 2004.
109. Solberg ME, Olweus D. Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*. 2003; 29: 239-68.
110. Goodman R. Psychometric properties of the strengths and difficulties questionnaire. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 2001; 40 (11): 1337-45.
111. Güvenir T, Özbek A, Baykara B, Arkar H, Şentürk B, İncekaş S. Güçler Ve Güçlükler Anketi'nin Türkçe Uyarlamasının Psikometrik Özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 2008; 15 (2): 65-74.
112. Nelis SM, Rae G, Liddell C. Factor analyses and score validity of the Family Emotional Involvement and Criticism Scale in an adolescent sample. *Educational And Psychological Measurement*. 2006; 66 (4): 676-86.

113. Vural P, Sığırlı D, Eray Ş, Ercan İ, Kılıç EZ. The Reliability and Validity Study of Shortened Level of Expressed Emotion Scale in Adolescents. *Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*. 2013; 33 (1): 191-9.
114. IBM Corp. Released 2013. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 22,0. Armonk, NY: IBM Corp.
115. Hansen HH, Hasselg CE, Undheim AM, Indredavik MS. Bullying behaviour among Norwegian adolescents: Psychiatric diagnoses and school well-being in a clinical sample. *Nord J Psychiatry*. 2014; 68: 355–61.
116. Andreou E. Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year old Greek school children. *Aggressive Behavior*. 2000; 26: 49-56.
117. Chapell MS, Hasselman SL, Kitchin T, Loman SN, MacIver KW, Sarullo PL. Bullying in Elementary School, High School and College. *Adolescence*. 2006; 41 (164): 633-48.
118. Kochenderfer-Ladd B, Skinner K. Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimization? *Developmental Psychology*. 2002; 38 (2): 267-78.
119. Çetinkaya SN, Ayvaz A, Özdemir D, Kavakcı Ö. Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyi ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2009; 10 (2): 151-58.
120. Gültekin Z. Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması (Yüksek lisans tezi). Ankara; Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Ens. Psikoloji AD; 2003.
121. Craig WM, Pepler DJ. Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *Canadian Journal of Psychiatry*. 2003; 48 (9): 577–82.
122. Mynard H, Joseph S. Development of the multidimensional peervictimization scale. *Aggressive Behav*. 2000; 26: 169-78.
123. Cairns RB, Cairns BD. *Lifelines and risks: pathways of youth in our time*. Cambridge: Cambridge University Press; 1994.
124. Espelage DL, Swearer SM. Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*. 2003; 32: 365-83.
125. Slee PT, Rigby K. Australian school children's self appraisal of interpersonal relations: the bullying experience. *Child Psychiatry Hum Dev*. 1993; 23: 273–82.
126. Kristensen SM, Smith PK. The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims and not involved in response to different types of bullying. *Scand J Psychol*. 2003; 44 (5): 479–88.
127. Griffin RS, Gross AM. Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*. 2003; 9: 379-400.
128. Buhs E, Ladd GW, Herald SL. Peer exclusion and victimization: Processes that mediate the relation between peer group rejection and children's classroom engagement and achievement? *Journal of Educational Psychology*. 2006; 98: 1-13.

129. Goodman MR, Stormshak EA, Dishion TJ. The significance of peer victimization at two points in development. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 2001; 22: 507-26.
130. Smith PK, Madsen K, Moody J. What causes the age decline in reports of being bullied in school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied. *Educ Res*. 1999; 41: 267–85.
131. Keating CF, Heltman KR. Dominance and deception in children and adults: are leaders the best misleaders? *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1994; 20: 312-21.
132. Lai SL, Ye R, Chang KP. Bullying in middle schools: An Asian-Pacific Regional study. *Asia Pacific Education Review*. 2008; 9 (4): 503–15.
133. Christie Mizell CA. Bullying: The Consequences of Interparental Discord and Child's Self-Concept. *Family Process*. 2003; 42: 237–51.
134. Nordhagen R, Nielsen A, Stigum H, Köhler L. Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child: Care, Health Dev*. 2005; 31: 639-701.
135. Sourander A, Helstela L, Helenius H, Piha J. Persistence of Bullying From Childhood To Adolescence A Longitudinal 8 Year Follow Up Study. *Child Abuse and Neglect*. 2000; 24 (7): 873-81.
136. Schneiders J, Drukker M, Van EJ, Verhulst FC, Van OJ, Nicolson NA. Neighbourhood socioeconomic disadvantage and behavioural problems from late childhood into early adolescence. *J Epidemiol Community Health*. 2003; 57: 699-703.
137. Bradshaw CP, Sawyer AL, Brennan LM. A Social Disorganization Perspective on Bullying-Related Attitudes and Behaviors: The Influence of School Context. *Am J Community Psychol*. 2009;43 (3): 204–20.
138. Neil T, Dieter W. Socioeconomic Status and Bullying: A Meta- Analysis. *American Journal of Public Health*. 2014; 104 (6): 48-59.
139. Due P, Lynch J, Holstein B, Modvig J. Socioeconomic health inequalities among a nationally representative sample of Danish adolescents: The role of different types of social relations. *Journal of Epidemiology and Community Health*. 2003; 57: 692-98.
140. Brunner E. Stress and biology of inequality. *British Medical Journal*. 1997; 314: 1472-76.
141. Piko B, Fitzpatrick KM. Does class matter? SES and psychosocial health among Hungarian adolescents. *Social Science & Medicine*. 2001; 53 (6): 817-30.
143. Due P, Lynch J, Holstein B, Modvig J. Socioeconomic health inequalities among a nationally representative sample of Danish adolescents: The role of different types of social relations. *Journal of Epidemiology and Community Health*. 2003; 57: 692-98.
144. Elgar FJ, Craig W, Boyce WT, Morgan A, Vella-Zarb R. Income inequality and school bullying: Multilevel study of adolescents in 37 countries. *J Adolescent Health*. 2009; 45 (4): 351-59.
145. Jansen PW, Verlinden M, Berkel AD, et al. Prevalence of bullying and victimization among children in early elementary school: do family and school neighbourhood socioeconomic status matter? *BMC Public Health*. 2012; 2 (12): 494-504.

146. O'Moore M, Kirkham C. Self-esteem and its relationship to bullying behaviour. *Aggressive Behavior*. 2001; 27: 269- 83.
147. Laftman SB, Fransson E, Modin B, Östberg V. National data study showed that adolescents living in poorer households and with one parent were more likely to be bullied. *Acta Paediatrica*. 2017; 106 (12): 2048-54.
148. Chester KL, Callaghan M, Cosma A, et al. Cross national time trends in bullying victimization in 33 countries among children aged 11, 13 and 15 from 2002 to 2010. *Eur J Public Health*. 2015; 25 (2): 61-4.
149. Kim YS, Koh YJ, Leventhal BL. Prevalence of school bullying in Korean middle school students. *Arch Pediatr Adolesc Med*. 2004; 158 (8): 737-41.
150. Fitzpatrick KM, Dulin AJ, Piko BF. Not Just Pushing and Shoving: School Bullying Among African American Adolescents. 2007; 17 (1): 16-22.
151. Khamis V. Bullying among school-age children in the greater Beirut area: Risk and protective factors. *Child Abuse & Neglect*. 2015; 39: 137-46.
152. Craig W, Harel-Fisch Y, Fogel-Grinvald H, et al. HBSC Violence Injuries Prevention Focus Group, HBSC Bullying Writing Group. A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *Int J Public Health*. 2009; 54: 216-24.
153. Pepler D, Craig W, O'Connell P. Peer processes in bullying: Informing prevention and intervention strategies. In Jimerson SR, Swearer SM, Espelage DL (eds). *Handbook of bullying in schools: An international perspective*. New York, NY: Routledge; 2010: 469-79.
154. Vaillancourt T, Trinh V, Duku Eric, et al. Optimizing population screening of bullying in school-aged children. *Journal of School Violence*. 2010; 9: 233-50.
155. Craig WM, Pepler D, Atlas, R. Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*. 2000; 21: 22-36.
156. Pellegrini AD. Sampling instances of victimization in middle school: A Methodological comparison. In Juvonen J, Graham S (eds). *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized*. New York, NY: Guilford Press; 2001: 125-44.
157. Cornell DG, Cole JCM. Assessment of bullying. In Jimerson SR, Nickerson AB, Mayer MJ, Furlong MJ (eds). *Handbook of school violence and school safety*. New York, NY: Routledge; 2012: 289-304.
158. Goldbaum S, Craig WM, Pepler DJ, Connolly J. Developmental trajectories of victimization: identifying risk and protective factors. *Journal of Applied School Psychology*. 2003; 19 (2): 139-56.
159. Bond L, Carlin JB, Thomas L, Rubin K, Patton G. Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *British Medical Journal*. 2001; 323: 480-84.
160. Hodges EVE, Perry DG. Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimisation by peers. *J Pers Soc Psychol*. 1999; 76: 677-85.
161. Alexander C, Piazza M, Mekos D, Valente T. Peers, school, and adolescent cigarette smoking. *Journal of Adolescent Health*. 2001; 29: 22-30.

162. Özer A, Totan T, Atik G. Individual correlates of bullying behaviour in Turkish middle schools. *Australian Journal of Guidance and Counselling*. 2011; 21: 186–202.
163. Özdemir M, Stattin H. Bullies, victims and bully victims: A longitudinal examination of the effects of bullying victimization experiences on youth well being. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*. 2011; 3: 97–102.
164. Kumpulainen K, Rasanen E. Children involved in bullying at elementary school age: their psychiatric symptoms and deviance in adolescence. An epidemiological sample. *Child Abuse Negl*. 2000; 24: 1567-77.
165. Pellegrini AD, Bartini M, Brooks F. School bullies, victims and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*. 1999; 91 (2): 216–24.
166. Newcomb AF, Bukowski WM, Pattee L. Children's peer relations: A meta-analytic review of popular, rejected, neglected, controversial, and average sociometric status. *Psychological Bulletin*. 1993; 113 (1): 99–128.
167. Werner NE, Crick NR. Maladaptive peer relationships and the development of relational and physical aggression during middle childhood. *Social Development*. 2004; 13 (4): 495–514.
168. Juvonen J, Graham S. Bullying in schools: the power of bullies and the plight of victims. *Annu Rev Psychol*. 2014; 65: 159-85.
169. Perren S, Hornung R. Bullying and delinquency in adolescence: Victims and perpetrators; family and peer relations. *Swiss Journal of Psychology/Schweizerische Zeitschrift für Psychologie/Revue Suisse de Psychologie*. 2005; 64: 51-64.
170. Prinstein MJ, Boergers J, Vernberg EM. Overt and relational aggression in adolescents: Social-psychological adjustment of aggressors and victims. *J Clin Child Psychol*. 2001; 30: 479 – 91.
171. Viljoen J, O'Neill ML, Sidhu A. Bullying behaviors in female and male adolescent offenders: prevalence, types, and association with psychosocial adjustment. *Aggressive Behavior*. 2005; 31: 521-36.
172. Dijkstra JK, Gest SD. Peer Norm Salience for Academic Achievement, Prosocial Behavior and Bullying: Implications for Adolescent School Experiences. *Journal of Early Adolescence*. 2015; 35 (1): 79–96.
173. Schwartz D. Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2000; 28: 181–92.
174. Bowers L, Maughan B, Caspi A, Moffit T, Arseneault L. Families promote emotional and behavioral resilience to bullying: Evidence of an environment effect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2010; 5: 809–17.
175. Fanti KA, Demetriou AG, Hawa VV. A longitudinal study of cyberbullying: Examining risk and protective factors. *European Journal of Developmental Psychology*. 2012; 9: 168-81.
176. Finnegan RA, Hodges EVE, Perry DG. Victimization by peers: Associations with children's reports of mother-child interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998; 75 (4): 1076-86.
177. Batsche GM, Knoff HM. Bullies and their victims: Understanding pervasive problem in the schools. *School Psychology Review*. 1994; 23 (2): 165-74.

178. Ladd GW, Kochenderfer B. Parenting behaviors and parent-child relationships: Correlates of peer victimization in kindergarten. *Developmental Psychology*. 1998; 34: 131-50.
179. Bibou-Nakou I, Tsiantis J, Assimopoulos H, Chatzilambou P. Bullying/victimization from a family perspective: A qualitative study of secondary school students' views. *European Journal of Psychology of Education*. 2013; 28: 53-71.
180. Curtner-Smith M, Culp A, Culp R, et al. Mothers' parenting and young economically disadvantaged children's relational and overt bullying. *Journal of Child and Family Studies*. 2006; 15: 181-93.
181. Stevens V, De Bourdeaudhuij I, Van Oost P. Relationship of The family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence*. 2002; 31: 419–28.
182. Scott S, Campbell C. Expressed emotion about children: reliability and validity of a Camberwell Family Interview for Childhood (CFI-C). *Int J Methods Psychiatr Res*. 2001;9: 3-10
183. Griffin RS, Gross AM. Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*. 2003; 9: 379-400.
184. Schwartz D, Dodge KA, Pettit GP, Bates JE. The early socialization of aggressive victims of bullying. *Child Development*. 1997; 68: 665–75.
185. Pope AW, Bierman KL. Predicting adolescent peer problems and antisocial activities: The relative roles of aggression and dysregulation. *Developmental Psychology*. 1999; 35: 335-46.
186. Perry DG, Perry LC, Kenned, E. Conflict and the development of antisocial behavior. In Shantz CU, Hartup WW (eds). *Conflict in child and adolescent development*. New York: Cambridge University Press; 1992.
187. Austin S, Joseph S. Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year-olds. *Br J Educ Psychol*. 1996; 66: 447-56.
188. Haynie DL, Nansel TR, Eitel P, et al. Bullies, victims, and bully/victims: distinct groups of youth at-risk. *J Early Adolescence*. 2001; 21: 29-50.
189. Kumpulainen K, Rasanen E, Henttonen I, et al. Bullying and psychiatric Symptoms among elementary school-age children. *Child Abuse Negl*. 1998; 22: 705-717.
190. Forero R, McLellan L, Rissel C, Bauman A. Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey. *BMJ*. 1999; 319: 344-48.
191. Sourander A, Jensen P, Ronning JA, et al. What Is the Early Adulthood Outcome of Boys Who Bully or Are Bullied in Childhood? The Finnish "From a Boy to a Man" Study. *Pediatrics*. 2007; 120 (2): 397-404.
192. Kochenderfer-Ladd B, Skinner K. Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimization? *Developmental Psychology*. 2002; 38 (2): 267-78.
193. Arsenio WF, Lemerise EA. Varieties of childhood bullying: Values, emotion processes and social competence. *Social Development*. 2001; 10 (1): 59–73.
194. Faris R. Aggression, exclusivity and status attainment in interpersonal

networks. Social Forces. 2012; 90: 1207–35.

195. Vaillancourt T, Hymel S, McDougall P. Bullying is power: Implications for school-based intervention strategies. Journal of Applied School Psychology. 2003; 19: 157-76.

**Ek
1**

EKLER

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Yaş: Cinsiyet: a)Kız b)
Erkek

Okul: Sınıf:

BABANIN

Yaşı:

Eğitimi: a)İlkokul b)Ortaokul c)Lise d)Üniversite d)
Yüksek Lisans

)Üniversite d)

KARDEŞ/LER a) Var (Kaç kardeşin var?___) b) Yok
Kaçınıcı çocuksun?___
Aile yapısı: a) Çekirdek b)Geniş
Anne Baba: a) Ayrı b)Birlikte

EK-
2

OLWEUS ÖĞRENCİLER İÇİN AKRAN ZORBALIĞI ANKETİ

Okul adı: _____

Sınıfı: _____ Tarih: _____

Bu kitapçıkta okuldaki hayatınızla ilgili sorular bulacaksınız. Her soru için çeşitli yanıtlar var. Okul hakkındaki duygularını en iyi anlatan yanıtın yanındaki kutucuğa **X (çarpı)** işareti koyarak soruyu yanıtla. Eğer okulu gerçekten sevmiyorsan "Okulu hiç sevmiyorum" yanıtının yanındaki kutucuğa **X (çarpı)** işareti koy. Eğer okulu gerçekten seviyorsan "Okulu çok seviyorum" yanıtının yanındaki kutucuğa X işareti koy ve bu şekilde soruları yanıtlamaya devam et. Her bir soru için **yalnızca bir kutucuğu** işaretle. İşaretlerinin kutucuğun içinde kalmasına dikkat et.

Şimdi okul hakkındaki duygularını en iyi anlatan yanıtın yanındaki kutucuğa X işareti koyarak soruyu yanıtla.

1.Okulu ne kadar seversin?

- Okulu hiç sevmiyorum

- Okulu sevmiyorum
- Okulu ne seviyorum ne de sevmiyorum
- Okulu seviyorum
- Okulu çok seviyorum

Eğer **yanlış kutucuğu işaretlersen**, yanıtını değiştirmek için yanlış kutucuğu tamamen karala: ■. Sonra da senin yanıtın olmasını istediğin kutucuğa X işareti koy. Kitapçığa adını yazma. Sorulara nasıl yanıt verdiğini hiç kimse bilmeyecek. Ama dikkatli ve gerçekten hissettiğin şekilde yanıtlaman önemli. Bazen ne yanıt vereceğine karar vermek zordur. O zaman sadece içinden geldiği gibi yanıtla. Bir sorun varsa parmak kaldır.

Soruların çoğu **yaz tatilinden ya da yarıyıl tatilinden bugüne kadar geçmiş olan birkaç aylık süredeki okul hayatınla ilgilidir**. Bu yüzden yanıtlarken **sadece şimdi nasıl olduğunu değil** geçtiğimiz 2 ya da 3 ay içinde de nasıl olduğunu düşünmelisin.

2.Kız mısın, erkek misin?

- Kız
- Erkek

3.Sınıfında kaç tane iyi arkadaşın var?

- Hiç iyi arkadaşım yok
- Sınıfımda 1 iyi arkadaşım var
- 2 ya da 3 iyi arkadaşım var
- 4 ya da 5 iyi arkadaşım var
- Sınıfımda 6 ya da daha fazla iyi arkadaşım var

Akran zorbalığı nedir?

Burada akran zorbalığı ile ilgili bazı sorular var. Bu soruları daha iyi yanıtlayabilmek için ilk önce akran zorbalığının ne olduğunu açıklayalım.

Eğer bir öğrenciye, başka bir ya da birkaç öğrenci

- aşağılayıcı ve kırıcı şeyler söylüyor, alay ediyor ya da aşağılayıcı ve kırıcı isimler takıyor;
- arkadaş gruplarında tamamen yok sayıyor, gruplarından dışlıyor ya da kasıtlı olarak faaliyetlerinin dışında tutuyor;
- dövüyor, tekmeliyor, itip kakıyor ya da bir odaya kilitliyor;
- onun hakkında yalanlar söylüyor, asılsız dedikodular yayıyor, aşağılayıcı yazılar gönderiyor ve diğer öğrencilerin ondan hoşlanmaması için çaba harcıyor;
- ve tüm bunlara benzer diğer kırıcı şeyleri yapıyor

ve bunlar **tekrarlayan** bir şekilde gerçekleşiyor ise bu durum **akran zorbalığı** olarak adlandırılır.

Akran zorbalığına uğrayan öğrenci için kendini savunmak zordur. Ayrıca biz bir öğrenciye tekrar tekrar aşağılayıcı ve kırıcı bir biçimde sataşılmasına da akran zorbalığı diyoruz.

Ama biz sataşmanın arkadaşça ve oyun olarak yapılmasına **akran zorbalığı demiyoruz. Bunun yanında** aynı kuvvet ya da güce sahip iki öğrencinin tartışması ya da kavgası da **akran zorbalığı değildir.**

4. **Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına** ne sıklıkta uğradın?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

Geçtiğimiz aylarda aşağıdaki durumlardan bir ya da bir kaç yoluyla okulda akran zorbalığına uğradın mı? Lütfen tüm soruları yanıtla.

5. Bana aşağılayıcı isimler takıldı, alay edildi ya da kırıcı bir şekilde sataşıldı.

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı.
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

6 . Diğer öğrenciler beni kasıtlı olarak kendi aralarına almadı, gruplarından dışladı ya da tamamen yok saydı

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

7. Dövüldüm, tekmelendim, itilip kakıldım, ya da kapalı bir yere kilitlendim

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

8 .Diğer öğrenciler hakkımda yalanlar, söyledi ya da asılsız dedikodular yaydı, ve diğer öğrencilerin benden, hoşlanmaması için çaba harcadı

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu

- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

9.Param ya da eşyalarım çalındı ya da eşyalarım zarar verildi

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

10.İstemediğim şeyleri yapmam için tehdit edildim ya da zorlandım

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

11.Ailemin kökeni ya da inançlarım hakkında aşağılayıcı isimler ya da yorumlar yoluyla akran zorbalığına uğradım

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

12.Cinsel anlamı olan aşağılayıcı isimler, yorumlar ya da el hareketleriyle akran zorbalığına uğradım

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

12a.İnternet (bilgisayar) ya da cep telefonum üzerinden gelen aşağılayıcı, ya da kırıcı mesajlar, çağrılar ya da resimler ya da başka yollarla akran zorbalığına uğradım. . (Lütfen arkadaşça ya da oyun şeklinde yapıldığında akran zorbalığı olmadığını hatırla.)

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Ortalama haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

12b.İnternet ya da cep telefonu ile akran zorbalığına uğradıysan, bu nasıl yapılmıştı?

- Sadece cep telefonu yoluyla
- Sadece internet yoluyla
- Her iki yolla
- Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla

13. Yukarıda sorulardan başka bir yolla akran zorbalığına uğradım

- Geçtiğimiz aylarda bana bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla

14.Sana akran zorbalığı yapan öğrenci ya da öğrenciler **kaçıncı sınıftalar?**

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım
- Benim sınıfımda
- Başka bir sınıf ama benimle aynı yaşta
- Daha büyük sınıf
- Daha küçük sınıf
- Farklı sınıflarda

15.Sana **kızlar tarafından mı yoksa erkekler tarafından mı** akran zorbalığı yapıldı?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım
- Özellikle bir kız tarafından
- Birkaç kız tarafından
- Özellikle bir erkek tarafından
- Birkaç erkek tarafından
- Hem kızlar hem erkekler tarafından

16.Genellikle **kaç öğrenci tarafından** akran zorbalığına uğradın?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım
- Özellikle bir öğrenci tarafından
- 2-3 öğrencilik bir grup tarafından
- 4-9 öğrencilik bir grup tarafından
- 9 kişiden kalabalık bir grup tarafından
- Birkaç farklı öğrenci ya da öğrenci grupları tarafından

17.Akran zorbalığı **ne kadar sürdü?**

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım
- Bir ya da iki hafta sürdü

- Yaklaşık bir ay sürdü
- Yaklaşık altı ay sürdü
- Yaklaşık bir yıl sürdü
- Birkaç yıl boyunca sürdü

18.Akran zorbalığına **nerede** uğradın?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım
- Geçtiğimiz **aylarda aşağıda belirtilen yerlerin birinde veya birkaçında** akran zorbalığına uğradım. (**aşağıda devam edin**)

Aşağıdaki yerlerde akran zorbalığına uğradıysan lütfen karşısına X işareti koy:

- 18a.Bahçe / spor sahasında (teneffüsler ya da aralarda)
- 18b. Koridorlarda / merdivenlerde
- 18c. Sınıfta (öğretmen sınıftayken)
- 18d. Sınıfta (öğretmen sınıfta **değilken**)
- 18e.Tuvalette
- 18f. Spor salonunda ya da dolap odasında / soyunma odasında / duşta
- 18g. Yemekhanede
- 18h. Okula giderken ya da okuldan dönerken yolda
- 18j. Okul otobüs durağında
- 18k. Serviste
- 18l. Okulda başka bir yerde /başka bir yerde ise lütfen nerede olduğunu yaz:

19.Geçtiğimiz aylarda akran zorbalığına uğradığını **hiç kimseye** söyledin mi?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım
- Akran zorbalığına uğradım **ama hiç kimseye söylemedim**
- Akran zorbalığına uğradım ve **birisine söyledim**

Aşağıda belirtilen kişilerden kime söylediyse lütfen karşısına X işareti koy:

- 19a.Sınıf öğretmenin
- 19b. Okulda başka bir yetişkin kişi (başka bir öğretmen, müdür, okul hemşiresi, bekçi/hizmetli, okul psikoloğu / rehber öğretmen, vb)
- 19c.Anne baban / velilerin
- 19d.Ağabey ya da ablaların ya da kardeşlerin
- 19e.Arkadaşların
- 19f.Başka bir kişi
- Başka bir kişi ise lütfen kim olduğunu aşağıya yaz:

20.Bir öğrenci akran zorbalığına uğradığında **öğretmenler ya da okuldaki diğer yetişkinler** hangi sıklıkta durdurmaya çalışırlar?

- Neredeyse hiçbir zaman
- Nadiren
- Sık sık
- Hemen her zaman

21.Bir öğrenci akran zorbalığına uğradığında **okuldaki diğer öğrenciler** hangi sıklıkta durdurmaya çalışırlar?

- Neredeyse hiçbir zaman
- Nadiren
- Bazen
- Sık sık
- Hemen her zaman

22.Geçtiğimiz aylarda, **evdeki yetişkinlerden biri** okulda uğradığın akran zorbalığını durdurmaya çalışmak için okulla görüştü mü?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığına uğramadım
- Hayır, okulla görüşmediler
- Evet, okulla bir kez görüştüler
- Evet, okulla birkaç kez görüştüler

23.Yaşıtın bir öğrencinin okulda akran zorbalığına uğradığını gördüğünde **ne hissedersin ya da ne düşünürsün?**

- Böyle bir şeyi hak etmiş olabilir
- Pek bir şey hissetmem
- Onun için biraz üzülürüm
- Onun için üzülürüm ve ona yardım etmek isterim

Diğer öğrencilere akran zorbalığı yapma hakkında

24. Geçtiğimiz aylarda **okulda bir ya da birkaç öğrenciye akran zorbalığı yapılırken** sen ne sıklıkta **katıldın**?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığı yapmadım
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

Geçtiğimiz aylarda, okuldaki diğer öğrencilere aşağıdaki akran zorbalığı şekillerinden bir ya da bir kaçını yaptın mı? Lütfen tüm soruları yanıtla.

25. Diğer öğrencilere aşağılayıcı isimler taktım, alay ettim ya da kırıcı bir şekilde sataşım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

26. Onu kasıtlı olarak kendi aramıza almadım, arkadaş grubumdan dışladım ya da tamamen yok saydım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

27. Onu dövdüm, tekmeledim, itip kaktım ya da kapalı yere kilitledim

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

28. Onun hakkında yalanlar söyledim ya da asılsız dedikodular yaydım ve diğer öğrencilerin ondan hoşlanmaması için çaba harcadım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

29.Parasını ya da eşyalarını ondan aldım ya da eşyalarına zarar verdim

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

30.İstemediği şeyleri yapması için tehdit ettim ya da zorladım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

31.Ailesinin kökeni ya da inançları hakkında aşağılayıcı isimler ya da yorumlar yoluyla akran zorbalığı yaptım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

32.Cinsel anlamı olan aşağılayıcı isimler yorumlar ya da el hareketleriyle akran zorbalığı yaptım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

32a.İnternet (bilgisayar) ya da cep telefonu üzerinden aşağılayıcı ya dakırıcı mesajlar, çağrılar ya da yollarla akran zorbalığı yaptım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

32b. İnternet ya da cep telefonun üzerinden akran zorbalığı yaptıysan, bunu nasıl yapmıştın?

- Sadece cep telefonu yoluyla
- Sadece internet yoluyla
- Her iki yolla
- Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla

33. Yukarıda sorulardan başka bir yolla akran zorbalığı yaptım

- Geçtiğimiz aylarda bunlar olmadı
- Sadece bir ya da iki kez oldu
- Bir ay içinde 2 ya da 3 kez oldu
- Yaklaşık haftada bir kez oldu
- Haftada birkaç kez oldu

Lütfen hangi yolla olduğunu açıkla

34 . Geçtiğimiz aylarda, diğer öğrencilere okulda akran zorbalığı yaptığın için **sınıf öğretmenin ya da başka bir öğretmenin** seninle konuştu mu?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığı yapmadım
- Hayır, benimle bu konuda konuşmadılar öğretmenin seninle
- Evet, benimle bu konuda bir kez konuştular
- Evet, benimle bu konuda birkaç kez konuştular

35. Geçtiğimiz aylarda, diğer öğrencilere okulda akran zorbalığı yaptığın için **evdeki yetişkinlerden biri** seninle konuştu mu?

- Geçtiğimiz aylarda okulda akran zorbalığı yapmadım
- Hayır, benimle bu konuda konuşmadılar
- Evet, benimle bu konuda bir kez konuştular
- Evet, benimle bu konuda birkaç kez konuştular

36. Sevmediğin bir öğrenciye akran zorbalığı yapılmasına katılabileceğini düşünüyor musun?

- Evet
- Belki
- Bilmiyorum
- Sanmıyorum
- Hayır

- Kesinlikle hayır

37 . Yaşıtın bir öğrenciye diğer öğrenciler tarafından akran zorbalığı yapıldığını görür ya da anlarsan **genellikle nasıl tepki verirsin?**

- Yaşıtım öğrencilere akran zorbalığı yapıldığını hiç fark etmedim
- Akran zorbalığı yapılmasına ben de katılırım
- Hiçbir şey yapmam, ama akran zorbalığı yapılmasının normal olduğunu düşünürüm
- Sadece ne olup bittiğini seyrederim
- Hiçbir şey yapmam, ama akran zorbalığı yapılan çocuğa yardım etmem gerektiğini düşünürüm
- Akran zorbalığı yapılan çocuğa bir şekilde yardım etmeye çalışırım

38.Okulunda diğer öğrencilerin sana **akran zorbalığı yapmasından** ne sıklıkla **korkarsın?**

- Asla
- Nadiren
- Bazen
- Sık sık
- Çok sık

39 . Geçtiğimiz aylarda, akran zorbalığını önlemek için **sınıf öğretmenin** genelde ne kadar çaba gösterdiğini düşünüyorsun?

- Neredeyse hiç
- Oldukça az
- Biraz
- Epeyce

Teşekkür ederim

EK-3

Güçler ve Güçlükler Anketi

	Doğru Değil	Kısmen Doğru	Kesinlikle Doğru
İnsanlara karşı iyi davranmaya çalışırım. Onların duygularını önemserim.	☐	☐	☐
Uzun süre kıpırdamadan oturamam, huzursuz olurum.	☐	☐	☐
Çok fazla baş ağrım, karın ağrım ya da bulantım olur.	☐	☐	☐
Genellikle başkalarıyla paylaşıyorum (Örn. Yiyeceklerimi, oyunlarımı, kalemimi v.s.).	☐	☐	☐
Çok öfkelenirim ve sıkça kontrolümü kaybederim.	☐	☐	☐
Genellikle kendi başıyım. Genelde yalnız oynarım ya da başkalarıyla birlikte olmaktan kaçınırım.	☐	☐	☐
Genellikle bana söyleneni yaparım.	☐	☐	☐
Çok endişelenirim.	☐	☐	☐
Eğer birisi incinmiş, morali bozulmuş ya da kendini kötü hissediyor ise ona yardım ederim.	☐	☐	☐
Sürekli, ellerim ve ayaklarım kıpır kıpırdır, ya da oturduğum yerde kıpırdanıp dururum.	☐	☐	☐
En az bir yakın arkadaşım var.	☐	☐	☐
Çok kavga ederim. Diğer insanlara istediğimi yaptırabilirim.	☐	☐	☐
Sıkça mutsuz, kederli yada ağlamaklıyım.	☐	☐	☐
Yaşıtlarım genelde beni sever.	☐	☐	☐
Dikkatim kolayca dağılır, dikkatimi toplamakta güçlük çekerim.	☐	☐	☐
Yeni ortamlarda gerginim. Kendime güvenimi kolayca kaybederim.	☐	☐	☐
Kendimden küçüklere iyi davranırım.	☐	☐	☐
Sıkça hile yapmak ya da yalan söylemekle suçlanırım.	☐	☐	☐
Diğer çocuklar ya da gençler bana takarlar ya da benimle alay ederler.	☐	☐	☐
Sıkça başkalarına (anne baba, öğretmen, çocuklar) yardım etmeye istekli olurum.	☐	☐	☐
Bir şeyi yapmadan önce düşünürüm.	☐	☐	☐
Ev, okul ya da başka bir yerden benim olmayan şeyleri alırım.	☐	☐	☐
Erişkinlerle yaşıtlarımdan daha iyi geçinirim.	☐	☐	☐
Pek çok korkum var. Kolayca ürkerim.	☐	☐	☐
Yaptığım işleri bitiririm. Dikkatim iyidir.	☐	☐	☐

Belirtmek istediğiniz başka düşünce ya da duygunuz var mı?

Ergenlerde Kısaltılmış Duygu Dışavurum Ölçeği (KDDÖ)

Aşağıda, başkalarının size karşı davranma biçimlerini açıklayan çok sayıda açıklama bulunmaktadır. Her açıklamayı dikkatli bir şekilde okuyunuz ve

hayatınızdaki en etkili kişinin/ailenin son 3 ay içinde size karşı bu şekilde davranıp davranmadıklarını aşağıdaki dört seçenek üzerinden değerlendirerek işaretleyiniz.

1- Doğru değil.

2- Kısmen doğru.

3- Büyük ölçüde doğru.

4-Doğru.

1. Moralim bozuk olduğu zaman beni sakinleştiriyor. 1 2 3 4

2. Hasta veya moralim bozuk olduğu zaman bana karşı sempattir. 1 2 3 4

3. Ona çok sorun yarattığımı hissetmiyor. 1 2 3 4

4. Bir kişi olarak kendimi değerli hissetmemi sağlıyor. 1 2 3 4

5. Stresli durumlarda kontrollü olmayı başarır. 1 2 3 4

6. Moralim bozuk veya hasta olduğum zaman kendimi daha iyi hissetmemi sağlamaya çalışıyor. 1 2 3 4

7.Yapabileceklerim ve yapamayacaklarım hakkında gerçekçidir. 1 2 3 4

8. Beni sonuna kadar dinliyor. 1 2 3 4

9.Yakınımda olduğu zaman rahatlamış hissetmemi sağlıyor. 1 2 3 4

10. İşler iyi gitmese bile bana iyi davranır, beni zorlamaz. 1 2 3 4

11. Hasta veya moralim bozuk olduğu zaman düşüncelidir. 1 2 3 4

12. İhtiyacım olduğu zaman beni destekler. 1 2 3 4

13. Kendimi iyi hissetmediğim zaman durumumu anlamak için daha fazla bilgi toplamaya isteklidir. 1 2 3 4

Bir sonraki sayfaya geçin

14. Ben bir hata yapsam bile anlayışlı davranır. 1 2 3 4

15. Kendimi kötü hissettiğimde bana güven vermeye çalışır. 1 2 3 4

16. İyî olmadığımı söylediğim zaman sadece dikkat çekmek istiyorsun der. 1 2 3 4
17. Beklentilerini gerçekleştiremediğimde beni aşağılar. 1 2 3 4
18. Moralim bozuk olduğu veya kötü hissettiğim zaman bana yardımcı olmaz. 1 2 3 4
19. Beklentilerine uygun bir şekilde yaşamazsam beni eleştirir. 1 2 3 4
20. Kendimi iyi hissetmediğim zaman duygularım ile nasıl baş edeceğini bilmiyor 1 2 3 4
21. İşler yolunda gitmediğinde bana kızar. 1 2 3 4
22. İyî olmadığım zaman beni durumu abartmakla suçlar. 1 2 3 4
23. İşler yolunda gitmediği zaman meseleleri daha da kötüleştirir. 1 2 3 4
24. Kendimi iyi hissetmediğim zaman beni, olayları uydurmakla suçlar. 1 2 3 4
25. Bir işi iyi yapmadığım zaman çılgına döner. 1 2 3 4
26. İşler yolunda gitmediği zaman gergin hale gelir. 1 2 3 4
27. Kendimi iyi hissetmediğim zaman aynı düzeyde çaba bekler. 1 2 3 4
28. Her zaman işlerime burnunu sokar. 1 2 3 4
29. Her zaman, hakkımdaki her şeyi bilmek zorundadır. 1 2 3 4
30. Özel meselelerime burnunu sokar. 1 2 3 4
31. Hayatıma burnunu sokmaz. 1 2 3 4
32. Benden çok fazla şey bekler. 1 2 3 4
33. Çok fazla kişisel soru sormaz. 1 2 3 4

TEŞEKKÜR

Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları uzmanlık eğitimim boyunca, bilgisini ve deneyimlerini istek ve özveriyle paylaşan, her an desteğini yanımda hissettiğim değerli hocalarım Doç. Dr. Ayşe Pınar VURAL'a, Dr. Öğr. Üyesi Şafak ERAY'a ve Dr. Öğr. Üyesi Yeşim TANELİ'ye içtenlikle teşekkür ederim.

Sadece rotasyon dönemimde değil, her ihtiyaç duyduğumda bilgi ve tecrübelerini paylaşan Psikiyatri AB öğretim üyeleri Prof. Dr. Selçuk KIRLI, Prof. Dr. Aslı SARANDÖL, Prof. Dr. Cengiz AKKAYA, Prof. Dr. Saygın EKER, Doç. Dr. Enver Yusuf SİVRİOĞLU'na ve tüm psikiyatri kliniğın çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Çocuk Nöroloji rotasyonumda derin bilgilerinden yararlandığım Prof. Dr. Mehmet Sait OKAN ve tüm Çocuk Nöroloji çalışanlarına, ilgi ve samimiyetleri için teşekkür ederim.

Tezimin planlama ve biyoistatistik kısımlarında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Deniz SİĞİRLİ'ya teşekkür ederim.

Asistanlığım boyunca beraber çalışıp, her zaman desteklerini aldığım ve çok güzel anılar biriktirdiğim değerli meslektaşlarım, uzmanlık eğitimi sürecimin en değerli kazanımı olan asistan arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Fakültemizde birlikte çalışma fırsatı bulduğum, bütün uzmanlara, asistan arkadaşlara, hemşirelere ve tüm hastane personeline teşekkür ederim.

Ama en çokda beni bu güne getiren, her an yanımda hissettiğim, en büyük destekçim canım annem Sevim GÜR'e, canım babam İsmail GÜR'e, canım kardeşim İ. Ergin GÜR'e ve canım ablam Neslihan GÜR'e sonsuz kez teşekkür eder, en içten minnetlerimi sunarım.

ÖZGEÇMİŞ

Samsun'da, 1989 yılında, ailemin ikinci çocuğu olarak dünyaya geldim. İlkokul ve ortaokulu Samsun Gazi İlköğretim Okulu'nda, liseyi Samsun Huriye Süer Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne başladım. 2014 yılında tıp fakültesinden dereceyle mezun olduktan sonra, Kasım 2014'te Uludağ Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'nda uzmanlık eğitimime başladım. Uzmanlık eğitimim süresince, Prof Dr. Ceu SALVADOR'un eğitimciliğini yaptığı, Çocuk ve Ergenlerde İyi ve Etik Uygulamalar Bağlamında Kognitif ve Davranış Terapisi eğitimini tamamladım. Çocuk ve Genç Psikiyatri Derneği tarafından verilen Psikodinamik Kuramlar Kursu'nu tamamladım. Halen İlişki Terapileri Enstitüsü tarafından verilen Aile ve Çift Terapisi eğitimine devam etmekteyim.

Dr. Neslişah Gür